

T A R T A L O M

▶	3	ZALÁN TIBOR	
		Szállás idegen ágyon, Másnap (másolat), (mellét-dal)	(versek)
▶	5	TORNAI JÓZSEF	
		Kilenc szerelmem tébolya, Legtébolyítóbb, Sötét, Éj-hozta, éj-ellopta	(versek)
▶	7	FECSKE CSABA	
		Egyetlen pillanat, Bűvészmutatvány, Vanitatum vanitas	(versek)
▶	10	VÉGH ATTILA	
		Petőfi, mezzotinto, hidegtű, Elmozdulások, Levél M.-nek	(versek)
▶	13	BOGDÁN LÁSZLÓ	
		A varázstükör	(elbeszélés)
▶	23	VARGA ZOLTÁN TAMÁS	
		Elmúló prэшázak csendje	(vers)
▶	26	DÁVID ÁDÁM	
		Vak töltény, Net-sonett, Tapogató, Tátogató, Anyanyelv	(versek)
▶	28	BECSY ANDRÁS	
		A hetedik	(vers)
▶	30	UNGVÁRI LÁSZLÓ ZSOLT	
		Velence, Futó habok, Utódal	(versek)
▶	32	VINCZE FERENC	
		Árnyak tovább...	(elbeszélés)
▶	37	BENŐ ATTILA	
		(zajlik az éjszaka), (melyben a verset a pálinkához hasonlítja), (papírember)	(versek)
▶	39	GORTVA TAMÁS	
		Mágia, Sakknagymeister, Tolsztoj-legenda, Teremőr	(versek)
▶	41	NOVÁK ÉVA	
		A lassúság ára, Finnyásan nem lehet, Kategória, Szeretet-függőség	(versek)
▶	43	KIRÁLY LEVENTE	
		Büntetés	(elbeszélés)
▶	45	PRÁGAI TAMÁS	
		Beláthatatlan harcmodor	(versek)
▶	48	SALEKOVITS ÁDÁM	
		Tragédia, S(a)kk, Órák	(versek)

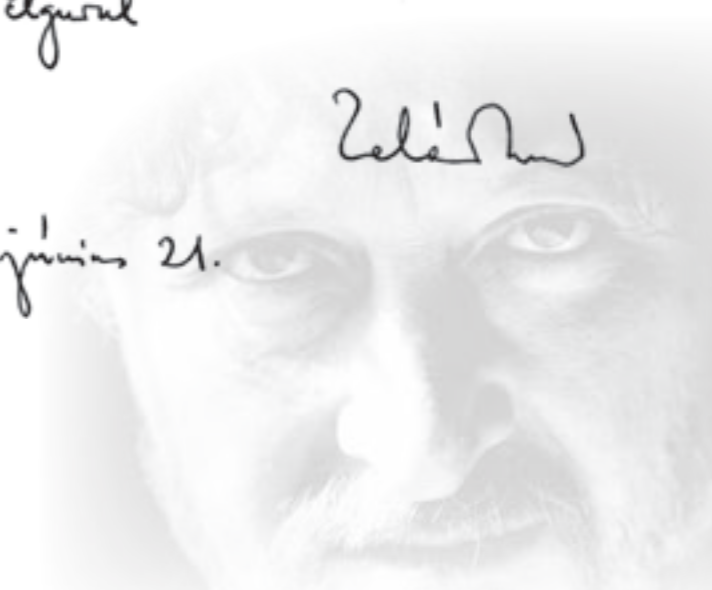

Szállás idegen ágyon
 Seugyi Zoltánnak nézőm

Mé
 mint a
 kutya lábtól
 magának hallja
 hogy kint vanjt a szél
 a
 holdra
 fel útkörben
 más csongyódóra
 rács az kímradt kenyér
 a
 pont
 a körzet
 íhes rísibe hull
 s a kettévágott bogár
 kioldat szeméből elgurul

Budapest, 2005. június 21.

Zalan Tibor

50

KISS JUDIT ÁGNES

Kaddis, Nyári tánc, Teret, Teret (versek)

52

SZABÓ TIBOR BENJÁMIN

És kitört a gyalázat – Beszélgetés Kiss Judit Ágnessel

MŰHELY

59

AMBRUS LAJOS

Könyvek, Gyulán – Könyvheti megnyitóbeszéd

61

LŐRINCZ GYÖRGY

A könyv az, amit olvasni kell – Könyvheti megnyitóbeszéd Békéscsabán

* * *

63

P. SZABÓ ERNŐ

Mélység, Göröngyös út. Csillagok – Schéner Mihályról (tanulmány)

70

SZAKOLCZAY LAJOSA paraszti lét ikonjai
– Bácskai Bertalan grafikái a Magyar Írószövetség Klubjában (esszé)

72

BANNER ZOLTÁNEgy új-Vad (lásd FAUVES) alföldi festő avagy A FEHÉR TULIPÁN
– Jegyzetek E. Szabó Zoltán művészetéről (esszé)**SZÍNHÁZ**

74

DARVASI FERENCIzgalmas, ígéretes útkeresés – a Békés Megyei Jókai Színház
2008/2009-es évadáról (tanulmány)

80

ELEK TIBOR

„nem játék ez, ez a színház-dolog” – Beszélgetés Zalan Tiborral

FIGYELŐ

87

FODOR GYÖRGY

Hiátus egy vázon – Zalan Tibor: Váz. (kritika)

91

CSEHY ZOLTÁN

Ádám újraformázása – Tóth László: Kötélen, avagy Amint az ég... (kritika)

94

SOLTÉSZ MÁRTONErotion és a műfordítás
– Havasi Attila: Trifladsznó. Nyugat-európai versek magyarul (kritika)

97

ERŐS KINGAJátszani a halált
– Végh Attila: Hamuszáj (kritika)

100

MÉNESI GÁBORMeglátni a nemrég születettben a régít
– Szilágyi Zsófia: A továbbélő Móricz (kritika)

103

SZEPESI DÓRA

Pályatükrök – Hús portré fiatal alkotókról (kritika)

Másnap (másolat)

Hallom hogy hajnal van –
még nem értem jöttek
Kint csak kopácsolás
az eső is zuhog

El fog ázni hajam
amíg fölvezetnek
Ha kiterítenek
szétszívárog arcom

Nem rettenetes lesz
ez – hiábavaló
mert nincs már megváltás
Csak szél az oszlopok közt

vér a pocsolyában
a durván gyalult fán
S lesz nagy csönd még – épp egy
nappal isten után

(mellét-dal)

Visz a vonat
én itt maradtam
talán ma már
szét is szakadtam

Talán széthull
a tegnapi arc
talán többé
már meg se szólalsz

éjszakámban
Agyamat a jég
szívem a fagy
lassan rágja szét...

TORNAI JÓZSEF ◀

Kilenc szerelmem tébolya

Kilenc szerelmem tébolya:
együtt s külön sem érzem.
Csókjuk és ölük illata
száll valahol a szélben.

Milyen Nap- és Hold-hatalom ébreszt
agyamban vén szerelmet?
Nem maradt semmi más, csak a szégyellt
versek, versek, versek!

Legtébolyítóbb

Egy ötvenöt éves
szűz vére veszélyes:
menekülne, sikolt,
mikor beleáll
legtébolyítóbb
vágya kapuinál
a nyíl.

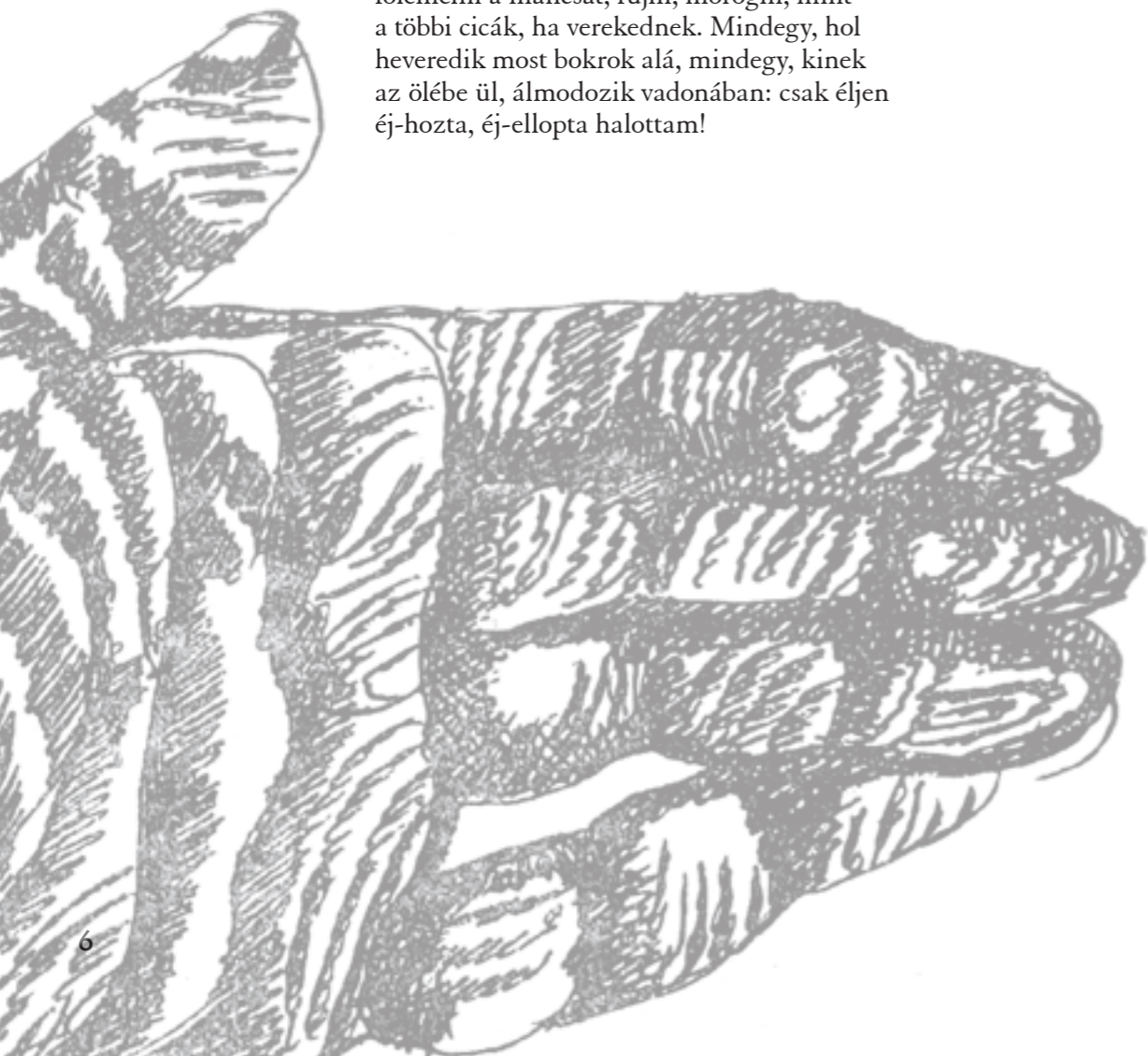
Sötét

Tizenegy évig sirattam.
Ma abbahagytam.
Nem hívom, nem gyászolom.
Van egy afrikai szobor
az íróasztalomon.
Azt nézem. Imára emeli kezét.

Egyszer leesett. Eltört a lába.
Megrasztottam. Ébenfa.
Sötét.

Éj-hozta, éj-ellopta

Hátha még él valahol, hátha csak az én házam kerüli el? Valaki beemelte a kocsiába, messzire vitte, ahonnan már nem lopakodhat ide az az arany szemű árny, fekete szőrzetű istenalak: a legszebb macskafajok keveréke: szeliden fordult kerek almafeje a vad kandúrok után. Sose láttam fölemelni a mancsát, fújni, morogni, mint a többi cicák, ha verekednek. Mindegy, hol heveredik most bokrok alá, mindegy, kinek az ölébe ül, álmodozik vadonában: csak éljen éj-hozta, éj-ellopta halottam!

Egyetlen pillanat

égbe tévedt tekintet alján
a legföldibb zöld ágról szakadt
madár eltévedt füttye csöndtől
elnehezülő hársfalomb
árnyékában bőrébe száműzött
fiú hallja bár hangja nincs
a fű könnyörgését lába alatt
a csillogó harmatcseppben
e *mindenségből gyúrt kicsiny
golyóban* évmilliók tárgyatlan de nem
értelmetlen tudása a lét
örökkévaló vágya a riadtan verdeső
szemhéj alatt fényes szilánkok a
szépség olykor megsebez éjszaka
jön majd éjszaka a szerelmes test
vagy a csillagok szaga madár helyett
tollpihe fáradt idegen hang állaté
emberé a csönd rozsdája és megtörténik
annyi év egy egész élet egyetlen
pillanat alatt

Bűvészmutatvány

mi mindent gyömöszöl az ember a *voltba*
és cipeli magával mintha volna
csontok is zörögnek abban a *bőröndben*
kitetszik létünk tűnékeny mivolta

veri már a rozoga lomb az ablakot
sikoltoznak a zaklatott levelek
az üvegen kis foltot hagy a lehelet
tétova üzenet ez lám itt vagyok

izgatottan várod mozdul-e a kilincs
minden ember a saját árvaháza
van hogy életének már semmi tétje nincs
a lélek szenvedő húst ölt magára

minden pillanat bizony mást és mást mutat
s nem lehet ittfogni azt se meg ezt se
a bűvész kihúzza a kalapból a nyulat
és ő szór sőt az eleven sebre

mindig más következik és sohasem te
agyadat angyal helyezi üzembe
csak azért hogy tudd van rajtad kívül más is
Isten trükkje az egész banális

Vanitatum vanitas

jó másfélszáz éve írta
költeményét Kölcsey
midőn a Múza rábírta
hogy a szívét öntse ki
új a módi új a század
s nincs érvényes magyarázat
lehull s elolvad a hó
minden hiábavaló

mint mikor egy bolyba lépek
s menekül a hangyanép
úgy fröccsenek szét a népek
ha az Isten színre lép
mennyi kín és mennyi gazság
itt a földön nincs igazság
talmi a gyönyör a lét
szétpattanó buborék

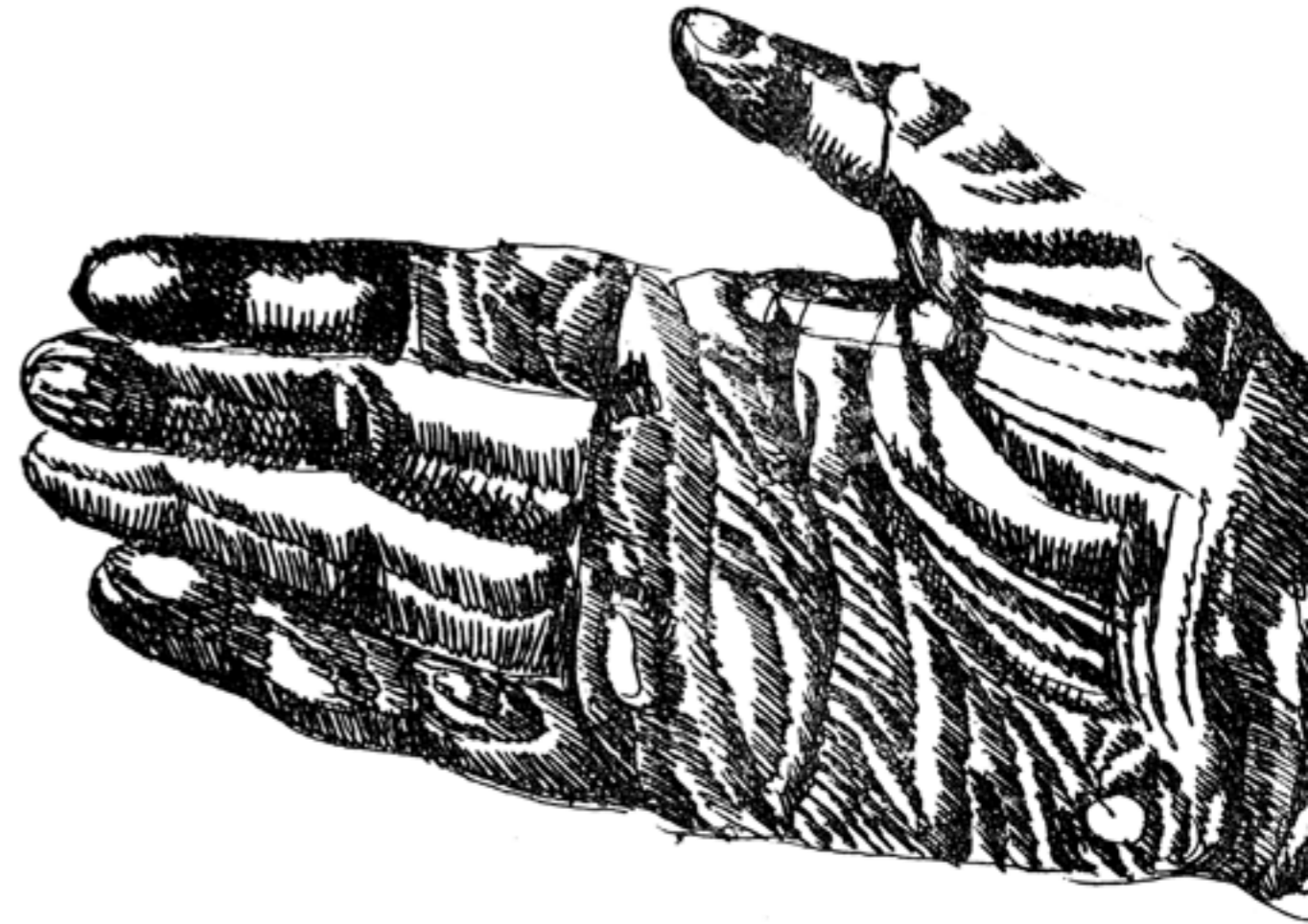
mit nem szövőszéken szóttek
sorsod vásznát elnyűvöd
mint őseid is előtted
a remény csak pára köd
a valóság kínzó álom
helyem benne nem találom
mint méh elzümög a szó
versem hiábavaló

e földön minden mulandó
szertefoszlik mint a hab
minden percünk nagy kalandor
drágán adja amit ad
hiúságok hiúsága

életnek halál az ára
mit számít hogy mi a cél
úgyis csúfos véget ér

amit épített Salamon
rég elnyelte már a föld
igát húzol mint a barom
a sors reád nyelvet ölt

ugyan mit ér a tudásod
a vermet magadnak ásod
összedől a kártyavár
előre tudod mi vár

Petőfi, mezzotinto, hidegtű

Muzsnay Ákosnak

Nézem Petőfit a falon,
aranykeretben áll,
mezzotinto-hidegtű technika,
időtépte, maszatos emberalak
szürke ingben,
a szív helyén sötét robaj,
rontott vázlat.

A mezzotinto borzolást jelent,
vastag rézlemez kell hozzá,
az alaptónus mindig sötét,
ha világost szeretnénk, lehántjuk
éles fogazatú acélkéssel,
addig borzolva az anyagot,
míg a simaságok eltűnnek.

Petőfi aranykerete ablak.
Kinézek rajta, és látom,
hogy a kerten át jön a költő
talpig felborzolva, mögötte
borong az égi mezzotinto,
eső hidegtűje csapkod.

Petőfi egy idegen ház felé ballag,
talán szállást keres, hűvösödik,
talán csak megtetszett neki
az aranyablakos porta.
Jön felém, elkenődött arccal,
a tisztaszoba ablakából lesem,
nem bírta kivárni, míg megrajzolják,
sose bírt nyugton maradni,
nekieredt, arca kiömlött tinta,
nem éri utol az isten hidegtűje.

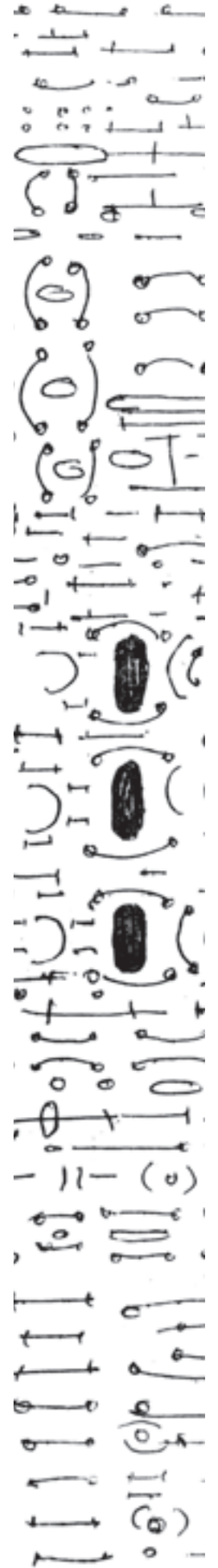
Na jó, hadd menjen, legyint rá a mester.
Petőfi pörög, a démiurgosz pihen,
megint egy elrontott vázlat, nem baj,
holnap megcsinálom újra.

Ha kicsit közelebb jött volna,
ha nem a kert végében marad félbe,
Petőfi látná a homályos ablak mögött
földerülő sziluettet, talán intene is,
erre gondolok, amikor csöng
a telefon, otthagynom a képet,
halló, tessék, de válasz nincs,
csak zúg a kagyló, ki az,
de senki nem hív, leteszem,
leoltom a villanyt, arcom
szürkén elmosódik, mintha
levennék rólam a hidegtűt, az
éterben valahol elakad egy lélegzet.

Elmozdulások

Nüninek

Az erdei út helyén tarvágás.
Ebben a bükkösben beszélünk
arról, hogy a félelem megeszi a lelket.
Nyári hajnal volt. Hűvös, kék oszlopok
közt gyalogoltunk a fennsík vadföldje felé,
hátha rókát vagy vadmacskát látunk.
A kitergetett félelemből sztori lesz.
Az ember használatba veszi a tájat,
és a következő reggelt az istenek úgy
hajtogatják szét, mint egy bulvárlapot.
Letakarják vele a harcmező halottait.
Százéves csonkokat nő be a gyom.
Életünk annyira egy, hogy már
nem vezet sehova.

Levél M.-nek

Akkor lett vége, amikor elkezdted *embertelenül* várni rám. Akkor a négy és fél év gyászruhás pillanatai – távoli rokonok, akik csak nagyritkán, temetni gyűlnek össze – találkoztak a sors szomorúfűzfái alatt, és hirtelen szakadékszíne lett a levegőnek. Mintha egy versben néhány szót kurziválnánk, hogy aztán összeolvasva felfedezzük a valódi üzenetet. „Te halálosan megbízhatatlan vagy. Most kapsz egy fél évet, hogy eldöntsd, akarsz-e velem élni. Addig ne találkozzunk.” Egy presszóban ültünk, *nézője* voltam csak a nagyjelenetnek, álmos *köddé* vált a háttér, amely előtt az előadás folyt, láttam, hogy tartod magad, nem *gyengülsz*, mert gúzsba köt a terv. A szemed a porlepte egerészölyvé a gimnáziumi tárlóban. Arra gondoltam akkor, vajon mit látna, mennyit érezne meg a tájból az a madár, ha a folyosón végigvágná a huzat, mint életáram a zsidbadó *idegen*, az ölyv mellkasában megdobbanna a szalma, ő *varázsütésre* szárnyra kelne, ki az ablakon, és forró szélben vitorlázna a harsogó, tavaszi örület felé.

BOGDÁN LÁSZLÓ ◀

A varázstükör

Részlet a *Ricardo Reis Tahitin* című könyvből

Az ebédlő üres, az asztról már szorgos kezek eltakarították a vacsora romjait, egy tálcán gondosan kikészített üres poharak, mellettük egy findzsában kávé, egy másikban tea, vörös- és fehérboros üvegek, whiskys palack, szóda. Bonbonok, keksz, gyümölcsök, banán, narancs, ananász...

„Akkor igyunk egy kortyot – javasolja Álvaro, és tölt magának egy pohárba fehér bort. – Kiszáradt a szám a nagy élmény alatt. Hol elviselhetetlen meleg volt, hol hideg...”

A többiek komoran töltenek, Teje vörösbort, Borges whiskyt, Lovecraft, Mora és Guedes szódát, az angolok vörösbort isznak. Soares (aki meg sem szólalt egész este, csak kidülledt szemmel bámulta Pessoa árnyát) kivesz a a hűtőből egy üveg sört, kinyitja, kitölti egy kriglibe, nézzük, ahogy emelkedik a sörhab.

„És ez volt a mi mesterünk – mondja szomorúan, kortyolva söréből. – Mintha megváltoztatta volna a halál.”

„Mintha nem ő írta volna az ezoterikus verseket – búsong Search is. – Úgy beszélt, mint egy könyvelő...”

„Neked mit tölthetek?” – fordul felém Álvaro.

„Whisky” – mondom, és leülök.

„Egy kissé engem is megviselt a dolog – tölt és élém tolja a poharat. – Ő beszél rációról, aki utolsó éveiben okkult tudományokkal foglalkozott és Rosencreutzról írt verset. Furcsa...”

„Mintha nem is ő lett volna – kortyol borából a szomorú Cross. – Miközben a rejtvényűségbe gyártottam kérésére, ami mégis inkább. Saját váteszi elhivatottságán kívül, láthatólag már csak a természetfeletti izgatta, nem tudjátok, de a végén már alkímiával is foglalkozott, hitt a bölcsek kövében, csillogó szemmel mondta nekem, ha sikerül, halhatatlan lesz, mint Borges úr hőse... Persze valamit elhibázott, az egyik retorta szétrobbant, aztán másodszor a kemence robbant szét, túlságosan befűtött, s a tűzoltókat is ki kellett hívni. Ennek ellenére bizakodó volt. Már közel járok a megoldáshoz, kedves Cross, mondogatta... S most lám, megró minket, hogy összekeverjük az irodalmat a valósággal, hogy valóságos személyeknek fogjuk fel az irodalmi hősöket.”

„Ha ugyan ő volt valóban? – tűnődik Search. – Hacsak nincs közöttünk egy médium, aki...” – rémülten hallgat el s komoran bámul maga elé.

„Dönthettek, vagy Lovecraft, vagy én lehetünk azok – nevet Borges. – Mint kiderült, ti nem...”

„Az ő szelleme volt – mondja határozottan Mora. – Ismerjük mindannyian, erről felesleges vitázni... Inkább hívjuk be a többieket s kezdjük el a nyomozást. Lovecraft úr említette, hogy van egy ötlete...”

Guedes felugrik, odalép a könyvtárszoba ajtajához, csak most látom, hogy remeg a visszafojtott idegességtől – vajon mi dülhatha fel ennyire? –, szertartásosan kopogtat, kinyitja az ajtót és beinvitálja a társaságot.

Először Lídia és Noah jelenik meg, majd Pauline, aki azonnal Guedes nyakába veti magát, és könnyezve öleli, mintha attól félne, hogy elveszítheti, majd Morau, Vaitua és Tehura is megjelennek, férjeik mellé ülnek, és kíváncsian, a félelemtől kerekre táguló szemmel bámulnak minket.

„És a szomszédok?” – kérdezi Borges. – Merre kóvályognak az éji homályban?”

„Az udvaron vannak, mivel gyanús zajok hallatszottak, Pomare azonnal kiment, és Titi is követte, hogy ne legyen egyedül.”

„Milyen zajok?”
 „Mintha lépéseket hallottunk volna.”
 „Kimegyek – állok fel, magamhoz véve a zseblámpát s kis tétovázás után a vadászpuskát is. – Megnézem, mi a helyzet, s behívom őket.”
 „Várj. Jövök én is! – lép szorosan mellém Lídia, és puhán arcul csókol. – Ha Titi elkísérte az urát, én miért ne kísérhetnék el téged, noha te nem vagy az uram.”
 „Holnap az leszek” – nézek rá.
 „Ezt, hogy értsem?” – döbben meg.
 „Akarsz a feleségem lenni?”
 Nevet.
 „Nálad van a zseblámpád?”
 „Igen.”
 Először én lépek ki a sötétségbe, azonnal követ, csöndesen húzza be az ajtót maga után.
 „Nem válaszoltál” – suttogom.
 „De hát már évek óta a vahinéd vagyok – kuncog. – Mit számít az egyházi jóváhagyás vagy egy papír? Én mindig is a feleségednek éreztem magam.”
 Elindulunk a homályban, egyelőre nem gyűjtjük meg a zseblámpákat, fülelünk, de nem hallatszik semmi zaj.
 Csend van, amit csak a hullámok szelíd mormolása tör meg, időről-időre.
 Fölöttünk a tinta-fekete égen világítanak a csillagok.
 Körbejárjuk a házat, Titi és Pomare sehol. A pinceajtó, ellenőrzöm, zárva van. Visszafordulunk, lesétálunk a partra.
 „Pomare” – kiáltom, többször is.
 „Titi” – kiáltja Lídia is.
 Az emberfej alakú szikla mögött ekkor világosodik ki a kunyhó, megjelennek, kissé zavartan a szólítottak.
 „Most jött rá a szerelem – magyarázza Titi, és nevet. – S ha ő kíván, én is mindig kívánom. Hát kijöttünk.”
 „Azelőtt is többször kint jártam – jelenti katonásan Pomare. – Egyedül – teszi hozzá nyomatékosan. – De nem járt senki erre felé.”
 „Nem jött rád a szerelem?” – simul hozzám Lídia.
 „Menjete vissza a házba – kérem Pomare –, és mondjátok meg a többieknek, hogy mi még ellenőrizzük a terepet.”
 „A kunyhóban?” – nevet megértően Titi.
 „Most kérte meg a kezem – mosolyog Lídia. – Holnap lesz az esküvő. Meg kell ünnepelni.”
 „Gratulálunk” – mondják szinte egyszerre, kétoldalt arcon csókolnak, s máris távolodnak a sötétben.
 Mi pedig belépünk a kunyhóba, s úgy öleljük egymást, mintha évek óta nem találkoztunk volna, mintha hosszú-hosszú lemaradást kellene bepótolnunk.
 Megáll az idő, elveszek, mindenütt, alattam, fölöttem Lídiát érzem, mégis újra meg újra Fernando Pessoa szomorú, öreg arca vibrál makacsul előttem. Nem akar eltűnni, a szája mozog, mintha mondani akarna valamit, de Lídia szája möhön tapad a számra, haja eltakarja az arcom, s Pessoa árnyék-arcát újra elveszítem. Számúzi Lídia forró, odaadó teste, pulzáló öle, málnaszemként vöröslő mellbimbói, a besütő holdfényben meg-megvillanó, zöld szeme, derekamon összekulcsolódó combjai, tarkómat simogató keze.
 Pessoa üzenete újra nem jut el hozzám.
 Később fürdünk egyet a tengerben, még mindig elviselhetetlen a hőség, miközben úszom, újra, makacsul akarom magam elé idézni ezt a szomorú férfarcot, mesterem arcát, érzem, hogy közölni akart velem valamit, a könyvtárszoba ajtajában is éreztem, a kunyhóban, ölekezésünk közben is, de most képtelen vagyok rá.
 Nem jelenik meg, még mindig Lídia kéjben úszó, imádott arca vibrál előttem, nem bírok, bármennyire is igyekszem Pessoa-ra koncentrálni, amint úszunk, ujjaink össze-összeérnek, s ilyenkor, mintha elektromos áram rázna meg, lökéseket érzek, megremegek.

„Túlságosan messzire beúszunk!” – hallom Lídia ijedt hangját.
 Sietősen fordulunk meg, és az erősödő szélben, a feltámadó hullámok között vergődve, minden erőnket összeszedve, igyekszünk kifelé.
 A parton percekig fekszünk, a kimerültségtől félájultan a homokon, majd feltápáskodva, kissé rendbe szedve magunkat, egymást átölelve sétálunk vissza a házba.
 „Hol voltatok ennyi ideig? – kérdezi döbbenet Álaro – Már azt hittük, elraboltak a pincében hahotázó, titokzatos idegenek, és a keresésekre akarunk indulni.”
 „Ellenőriztük a terepet – motyogom. – Nagy a birtok.”
 „S közben úszkáltatok is?...”
 „Hőség van.”
 „Akkor elkezdhetjük! – mondja türelmesen, sorsába beletörődve Lovecraft, fehér zsebkendőjével törülgetve veritékező arcát, szabatosan fejt ki: – Már éjjelre jár, háromkor el kell indulnunk, tulajdonképpen már nincs is idő alvásra. Majd alszik, aki elfáradt, miután visszatértünk. – Köhög. Iszik egy korty szódavizet. – A szertartás egy varázstükörrel kapcsolatos mágikus praktika része, Grillet de Givry ismerteti nagy művében. (41) Részletesen leírja, hogy hogyan lehetséges tolvajt fogni a varázstükör segítségével. Kell mindenekelőtt megszentelt gyertya, vagy szentelt víz. Van ilyesmi a házban?” – néz rám türelmetlenül.
 Én riadtan kapom fel a fejem, úgy érzem, elvesztem az előbb, még mindig Lídia engedelmes, forró testét ölelve rajzolgatom benne szeszélyes palimpszesztjeimet, szerelmem legtitkosabb s csak számára érthető üzeneteit.
 Lovecraft kissé ingerültebben ismétli meg a kérdést.
 „Van-e a házban megszentelt gyertya, vagy szentelt víz?”
 „Van – bólintok diadalmasan. – Adventkor itt járt a kolostorfőnök, hozott szentelt vizet is, gyertyát is szentelt. Ott vannak a komódon.” – mutatom.
 „Kell továbbá egy varázstükör? Van?”
 „Van – lépek a komódhoz, s kiviszem a fekete tükrömet, amelyet még mesteremtől, Alberto Caeirotól, az imaginárius nyájak őrizőjétől kaptam ajándékba.
 Lovecraft döbbenet nézegeti, de egyelőre nem kérdez semmit, a tükör elé helyezi a gyertyát, és meggyújtja, majd zavartan körbepillant.
 „A szertartáshoz szükséges egy szűzlány is...”
 „Itt van Pauline” – mondják egyszerre mosolyogva a lányok.
 A szólított elvörösödve emelkedik fel.
 „Vagy már megtörtént a dolog? – kuncog Noah. – Mert akkor futhatunk körbe, amíg egy érintetlen leányt találunk a környéken.”
 „Hova gondolnak – ugrik fel sértődötten Guedes. – Erre majd csak az esküvő után kerülhet sor.”
 „Istennek hála – nevet Álaro. – Akkor tehát nem kell szűzleányt keresnünk...”
 „Maga leül erre a székre, kedves, a tükör elé és meggyújtja a gyertyát, valaki pedig eloltja a vilányt. Egy percig nézegeti a gyertya lángját a sötétben, és igyekszik nem gondolni semmire, majd a következő szavakat mondja:

*Fehér angyal, szent követ,
szentséged s szüzességem okán
fedd fel előttem,
ki lopta el a kék háromszöget? (41)*

A tolvaj arcmása, ha Grillet de Givry-nek hinni lehet, ezután megjelenik a víz tükrében.”
 „Sokra megyünk vele, ha nem ismerjük” – jegyzi meg szarkasztikusan Cross.
 „Mindegy – legyint Bernardo Soares –, de legalább látni fogjuk az arcát, tudni fogjuk, hogy kit keressünk.”
 De Lovecraft nem válaszol, mindannyian Pauline-t nézzük, remegve ül le a tükör elé, reszkető kézzel gyújtja meg a gyertyát, annyira ideges, hogy két gyufaszál is eltörik s csak harmadszorra sikerül.

Közben a kapcsolóhoz legközelebb ülő halász eloltja a villanyt.
Pauline zihálva nézi a gyertya megduplázódó lángját Alberto Caeiro fekete tükrében, majd dadogva kezdi a mondókát:

*Fehér angyal, szent követ,
szentséged s szüzességem okán
fedd fel előttem
ki lopta el a két kék háromszöget.”*

Csend lesz, mindannyian felugrunk, s mögéje állva leselkedünk.
A tükörben először Vicente Guedes, majd Pauline arca jelenik meg.
„Gondolhattuk volna – kezdi Borges, és felgyújtva a villanyt, elfújja a gyertyát, fehér zsebken-dővel takarva le a fekete tükröt. – Féltette szerelmét a bálványtól, ezért rávette, hogy menjenek le, és vegyenek el egy háromszöget, mert akkor valakinek ki kell maradnia, s mivel Vicente a legfiatalabb és a legtapasztalatlanabb közületek, csakis ő maradhat ki.”
„Így volt?” – néz Álvaro döbbenet a reszkető Pauline-t ölelő, sápadt Guedesre.
„Igen, így – bólint. – Féltett s szégyenteljes tettünket csak végtelen szerelmünk magyarázhatja.”
„Mert a bálvány istentelen! Sátáni erők munkálnak körülötte – hadarja szinte sírva Pauline. – Senkinek nem szabadna odamennie.”
„Kimentetek sétálni – folytatja könyörtelenül Borges –, s akkor jött a nagy ötlet. A pinceajtó nem volt lezárva, akadálytalanul behatolhattatok, Pauline kiválasztotta a háromszöget, eléggé összehánytátok őket, de nem volt időtök rendbe rakni, mert hallottátok, hogy jön lefele valaki, valószínű Ricardo, a borért. Gyorsan besurrantatok az egyik járatba és elrejtőztetek. Hallottátok, hogy megdöbben, amikor látja, hogy hiányzik egy háromszög, azt is, hogy kimegy és bezárja az ajtót. De Pauline nem ijedt meg, ismerte a pincét, azelőtt ő ápolta a holland feleségét. Igaz?”
„Igaz! – néz rá döbbenet az apácák nevelte lány, és dacos fény lobban a szemében. – Honnan tudja az úr?”
„Nem volt nehéz kikövetkeztetni – vigyorog az argentin író, s már-már diadalittasan folytatja. – Pauline tudott egy másik, az előcsarnokba rejtett ajtóról is, visszamentetek, s akkor döbbenetek rá, hogy ördögi módon mégiscsak tizenegy tábla van, ti nem tudtátok ugyanis, hogy Álvaro eleve tizenkettőt csinált. Egyet a háznak is!...Erre egyet megint kiválasztottatok, de most sem volt idő rendbe rakni az egészet, mert hallottátok, hogy jön Ricardo lefele megint, ezúttal nem egyedül, hanem Lídiával és velem. Féltetek, mert tudtátok, fegyvere van, s ha nem ismer fel titeket, könnyen rátok lőhet. Elrejtőztetek tehát megint az egyik sötét járatban, és megvártátok, amíg kimegyünk. Így volt?”
„Igen. – mondják egyszerre. – S hallottuk, hogy újra bezárják az ajtót – folytatja Guedes –, én nagyon megijedtem, de Pauline megnyugtató, semmi vész, ő ismer egy járatot, amelyik egy barlangba torkol, s ez a barlang egészen a zárdáig vezet. Nagyon sokszor így jött a házhoz, amikor a holland asszony beteg volt... Végigmentünk a végtelennek tűnő járatokon és a templomban jöttünk felszínre, az oltár mellett van egy elmozdítható kőlap, az rejti a lejáratot...”
„Ez mind szép – mondom én, kissé emeltebb hangon a kelleténél – De a gúnyos kacarászás mi volt?! Meg akartatok ijeszteni?”
„Nem mi voltunk! – mondják szinte egyszerre. – Mi is hallottuk, és megijedtünk, de Pauline imádkozott, fogta a kezem, zseblámpát sem mertünk gyújtani a sötétben botorkáltunk a járatokban, amíg meg nem érkeztünk a templomba...”
„Nincs más hátra – szólal meg Álvaro tűnődve –, holnap fel kell derítenünk a pincét, a járatokat, ezek szerint ez egy nagy, összefüggő, földalatti barlangrendszer része?”
„Igen – bólint a megdöbben halász. – Egy része természetes barlang, másik részét régen, nagyon régen csinálták az őseink. Én gyermek voltam még, amikor a holland kereskedő a házat építette, s a pince készítésekor jött rá, hogy odalenn a föld alatt egész nagy barlangrendszer húzódik...”
„Tehát ez azt jelenti, hogy Vicente nem jön – állapítja meg szigorúan Borges. – Ki jön helyette?”
„Én – jelentkezik Noah. – Én nem félek sem a tupapauktól, sem a keresztény démonoktól.”

„S a másik háromszöget kirakjuk a kapu fölé. Hirdesse csak, hogy békeszerető emberek lakják a Reis-házat – nevet Álvaro. – De csak azután, hogy visszajöttünk. Ezzel a háromszöggel ugyanis Pomare barátunk jön velünk.”

„Ezer örömmel – emelkedik fel, a váratlan bejelentéstől meglepődő szomszédom. – Köszönöm a megtiszteltetést. Remélem, segítségükre tudok lenni, hiszen az utat is jobban ismerem, mint a doktor úr, vagy Noah...”

Álvaro gyanakodva fordul az összeölelkező párhoz. – „De a háromszögek, remélem, megvannak?”
„A pincében rejtettük el őket, az egyik oldaljáratban – mondják szinte egyszerre. – Lemegyünk, és felhozzuk.”

„Csak valaki még jöjjön velünk, mert félünk” – szipog Pauline.

„Érdekes – jegyzi meg epésen Noah –, eddig nem féltetek.”

„Megyünk!” – nyugtatja meg őket Álvaro, felállva és melléjük lépve.

„Én is megyek” – csatlakozik Pomare.

„Én is” – mondom.

Titi, Lídia és Noah szó nélkül csatlakoznak.

Kilépünk az ajtón, az erdő felől bagolyhuhogás hallatszik, a holdsarlót felhő takarja.

Kizárom az ajtót.

Felkapcsolom a világítást, most működik, vakító fényben indulunk el az egyik mellékjáratban és azonnal megtaláljuk a két kék háromszöget.

Amikor visszafordulunk, valami motoszkálás hallatszik az egyik járatból, valami furcsa, leginkább kaparászásra emlékeztető zaj.

Odavilágítunk, a zseblámpák vakító fényében egy pillanatra látszik az elsuhanó árny, majd felhangzik a gúnyos nevetés.

„Most elhiszitek, hogy nem mi voltunk?” – suttogja Guedes, remegő szerelmét ölelve, aki buzgón hányva a keresztet, félhangosan imádkozik.

„Követjük” – kérdezi harciasan Pomare.

„Erre most nincs idő – intem le. – Sok mindent meg kell beszélnünk, a hajnali kirándulással kapcsolatban. Az is lehet, hogy valami állat, vagy madár...”

„De a kacagás, a hahota – mond ellent határozottan Lídia. – Ez mégiscsak emberre utal.”

„Vagy papagájra – néz rám döbbenet Titi, mint akinek hirtelen megvilágosodása támad. – A hollandusnak, emlékszem, volt egy nagy, vörös papagája, akit magányában megtanított beszélni és csak a szigetről való végleges távozása előtt tűnt el, noha magával akarta vinni Európába. Henrik (mert így nevezte, egy halott misszionárius barátjára emlékezve, akit már megtérített emberevő hívei ettek meg, egy pápuák lakta, távoli Új-Guinea-i szigeten), tudott beszélni, sírni, s hahotázni is. Cirkusban lehetett volna mutogatni.”

„De a világítás hogyan szakadt meg, kétszer is? Ehhez csak nem érthet a beszélő papagáj.”

„Lehet valami rejtett hiba is a rendszerben – simul hozzám Lídia. – Van itt a szigeten villany-szerelő?”

„Nem kell – nevet Álvaro. – Mérnök vagyok, értek az elektromossághoz is, majd holnap megvizsgálom.”

„Valamit még kell? – kérdezi a praktikus Titi. – Csak azért, hogy ne járjunk fölöslegesen, kétszer...”

„Vörösbor még van?”

„Csak volt.”

Kinyitom a borospince ajtaját, magamhoz veszek néhány üveggel. Átadom Lídiának a kulcsot, aki gondosan bezárja, az előcsarnokon áthaladva újra halljuk a baljós neszeket, de már nem törődünk velük. Kilépünk a sötétségbe, és Lídia kulcsra zárja a nagy vasalt ajtót is.

„Valaki tényleg van ott” – suttogja Noah.

„De ki lehet? – töpreng Pomare. – Lehet, hogy tényleg Henrik, a beszélő papagáj.”

„A barlangrendszer óriási, bárhol bejuthatott valaki! – mondja félénken Pauline. – A papagájra én is emlékszem, nagyon ragaszkodott a beteg asszonyhoz, ott üldögélt mellette, az ágy fejénél és több nyelven beszélt, énekelt is neki. Fantasztikus volt. Én félttem tőle, meg voltam győződve, hogy gonosz szellem költözött a testébe...”

„Holnap át kell fésülnünk a járatokat – töpreng Campos. – Valami csavargó is lehet.”

„Először azt kellene megállapítani, hogy hiányzik-e valami?”

„Ezt egyedül csak te tudod eldönteni...”

A cápa alakú felhő mögül kibukkan a holdsarló, ezüstös fénybe borítva a hullámzó tengert. Olyan, mint egy kérdőjel.

„Az előbb újra láttam a Pessoa arcát – fordulok Álvaro felé. – Szomorúan, már-már kétségbeesetten nézett rám, s mintha mondani is akart volna valamit, a szája mozgott, de a szavait nem értettem, a hangját elnyomta a hullámverés zaja.”

„Előttem is állandóan megjelenik. Ez vajon mit jelent?”

„Régen nem láthattátok – vigasztal Lídia. – A találkozás érthető módon felkavart, nyugtalanít s nem tudtok szabadulni tőle. A bálványról mi volt a véleménye?”

„Nem volt véleménye. Amikor Drakuláról meséltem, kinevetett, azt mondta, Drakula irodalmi hős s ne keverjük össze a valóságot az irodalommal. Az volt az érzésem, nem veszi komolyan az egészet, képzelgésnek véli, a tervezett költői falanszter ötletéhez azonban gratulált.”

„És nagyon szomorú volt – teszi hozzá Álvaro. – Nagyon kiábrándultnak tűnt. Amikor elmondtuk neki, hogy hajnalban meg akarjuk látogatni a bálványt, csak hümmögött, figyelmünket kifejezetten felhívta arra, hogy téged ne vigyünk magunkkal, mert jelenléted veszélyes lehet.”

„Miért?” – döbben meg Lídia, s görcsösen kapaszkodik belém.

„Mert médiumnak hisz – simogatom a haját –, s ez önmagában is veszélyt hozhat rád és ránk is.”

„Az volt a véleménye, hogy neked sem, Borgesnek sem, Lovecraftnak sem szabadna jönnie!... Rátok nagy veszélyt jelenthet ez az egész, míg ránk, heteronimákra nem. De én ezt nem hiszem. Ezért javasoltam, hogy jöjjön Noah is, Pomare is...”

„A mérhetetlen vénekről hogyan vélekedett?”

„Ugyanazt mondotta, amit Drakuláról, vagy Cthulhuról. Képzelgésnek tartja, szerinte Lovecraft irodalmi alkotásait sem szabad összetéveszteni a valósággal...”

„De akkor hogy magyarázza mindezt, ami a *hold arca* zajlik. A *fütttyögő* hangokat. A szélviharokat. A bálvány tekintetét, a hatást, amit az emberekre gyakorol, a félelmet, ami belőle árad.”

„Sehogy. Egyszerűen nem hiszi, oktondi fantazmagóriának tartja – sóhajt keserűen Campos. – Ricardot azzal vádolta, hogy a tengeren, majd Tahitiben rossz hatással volt rá az egyedüllét. Csak épp azt nem mondta, hogy megőrült és képzelen, azt viszont kijelentette, hogy Ricardo, a ráció meggyőződéses híve, a szkeptikus szellem és sztoikus költő, a római lírikusok méltó örököse, úgy tűnik, végérvényesen az okkultizmus befolyása alá került. Pontosan ő, aki egész életében misztikus irodalommal foglalkozott, mert tébolyodottan izgatták a fekete mágia rejtelsei. Nem értem. Egyszerűen nem bírom felfogni, hogyan változhatott meg ennyire.”

„Mondtad neki – kérdezi izgatottan Lídia –, hogy miket közölt velünk Drakula? Hogy a szellemvilágban nagy a felbolydulás?!”

„Szellemvilág, mondotta kétértelműen és keserűen nevetett.”

„Arról, hogy mi van *odaát*, nem beszélt?”

„Sajnos nem. Minden kérdésünk elől kitért – legyintek. – Egyszer viszont megjegyezte, ha tudnánk, mi van *odaát*, nem sietnének meghalni.”

„Amikor a gyertyafénynél – mondja Álvaro –, mert gyertya világított, eloltottuk a villanyt, fölfedezte Lovecraftot és Borgest, szeretettel üdvözölte őket, de azt javasolta, ne is próbálkozzanak kézfogással, pláne baráti öleléssel, mert ő egy testetlen árny csupán, nincs is teste, ami előttünk áll, fekete öltönyben csak egy illúzió.”

„Nekem ez egy kicsit már sok” – sóhajt Lídia, és megindul a ház felé.

„Mikor indulunk?” – kérdezi Pomare.

„Háromkor. Úgyhogy arra a rövid időre kár hazamennetek. Maradjatok itt, legalább a lányok sem maradnak magukra, amíg távol vagyunk, itt lesz velük Titi.”

„Van üres szoba?”

„Van – nyugtatja meg Álvaro. – Az első emeleten a hatos, a másodikon a tízes és a tizenkettes. Illetve az most már nem, mert mi alszunk ott Noahval, nem megyünk ki a kunyhóba...”

Visszamegyünk a házba.

Az asztal körül már csak Lovecraft ül, gondterhelten jegyeztet valamit a noteszébe.

A többiek lepihentek.

„Azt hiszem, én is ledőlök – áll fel Lovecraft, s jobb lábát húzva indul felfelé. A lépcsőn visszafordul. – Akkor háromkor elindulunk. Addig mindenkinek készen kell lennie, nem tudunk várni. Fontos, hogy amikor a nap felkel, már ott legyünk. Nagyon fontos.”

„Akkor most mi is fenn alszunk – öleli át Álvaro Noaht. – Gyere, szívem, lazuljunk el egy kicsit. Mi a tizenkettesben vagyunk. Ti – fordul Pomare fele – gyertek a tízesbe.”

Megindulnak felfelé.

„S mi? – fordul felém Pauline. – Mi melyik szobában vagyunk?”

„A négyesben – öleli át Guedes, s felém fordul. – Akkor mi most felmegyünk, Ricardo. S ne haragudj az egészért.”

„Nem haragszom. De gondold át. Hazudtatok, feleslegesen okoztatok gabalyodást, amikor amúgy is annyi más dolgunk van. Nem lett volna tisztességesebb egyenesen elénk tárni a dolgot, hogy szerettek egymást, hogy Pauline félt, és nem akar elengedni, erre a szerinte veszélyes kirándulásra?!”

„De igen, ez hiba volt – süti le a szemét, és elfehéredik, majd bátran pillant rám. – Ezt nem gondoltuk végig, megtévesztettünk titeket, hibáztunk, majd igyekszünk kiérdemelni nagyvonalú bocsánatokat. Hasznos tagjai szeretnénk lenni a közösségnek. Tettünk magyarázatára csak szerelmünket hozhatom fel. Olyan óriási volt, hogy egymásra találtunk. Olyan meglepő és olyan hihetetlen. Zátonyra futott, elhibázott életem ajándéka ő – szorítja magához az elvörösödő lányt –, egyszerűen félt engem. Hogy a bálvány elvarázsol, eltüntet, s megint elveszít, megint csak az álmainkban találkozhatunk.”

„De a szobában – szól utánuk Lídia figyelmeztetően, és elmosolyodik – csak egy ágy van...”

„Úgy fogunk aludni, mint a testvérek – motyogja Guedes. – Aminek meg kell történnie, persze meg fog történni, de csak holnap, az esküvő után...”

„És mi? – nézek Lídiára... – Ledőlünk arra a kis időre...”

„Igen” – suttogja Lídia, s bezárva az ajtót, eloltja a villanyt. Zseblámpafénynél megyünk felfelé a nyikorgó lépcsőkökön. Az első emeleten csend van, a második emeleten Álvaroék, s a halász szobájából még fény szűrődik ki, a Lovecrafté, a Borgesé és a báróé sötét.

Magam elé engedve Lídiát, belépek a szobába. De csak az éjjeli lámpát gyújtom fel, ellenőrzöm az ablakon a szúnyoghálót, egy káprázatos pillanatra szemembe villan az ezüstösen csillogó tenger.

Lídia kimegy a fürdőbe, hallom a zuhany hangját, de nem tudok elválni a tenger látványától.

Újra szélcsend van, borotvapengeként csillog a víz, a holdsarló fölötte lebeg, egyre vörösebb lesz, ami, hallottam, egyáltalán nem szokatlan errefelé, de engem mindég meglep.

Aztán valahonnan a dzsungel felől tompa morajlások hallatszanak, feltámad a szél, hullámszani kezd, toronynagyságú hullámok közé vész a fogyó hold, a varázslatnak vége. Amikor először hallottam ezeket a morajlásokat, nem tudtam mire vélni, első barátomat, az öreg, s azóta elhalálozó törzsfőnököt meg is kérdeztem, mi ez, ő elmosolyodott „...a tupapauk nyugtalanokodnak, ilyenkor indulnak el új hazát keresni, hullócsillagok formáját öltve, mert megunták már ezt a szigetet, s máshová vágynak, valami szebb, ismeretlen helyre, de állandóan csalódnuk kell, mert Tahitinál szebb hely sehol sincsen. A mi szigetünk a föld páratlan helye...”

Lídia visszajön, kibújik ruhájából, végigdől az ágyon, s várakozóan néz rám.

Kezébe adom a füzetet, javasolom, olvassa el a Drakula-verset, ezt még nem ismeri, s kimegyek a fürdőszobába. Miután zuhanyozok és fogat mosok, eszembe jut a varázstükör, zseblámpafénynél ballagok le, ott van az asztalon, ahol hagytuk a szertartás után, a gyertya mögött... Amikor rávilágítok a zseblámpával, sötétben csillan meg, de mint mostanában mindig, nem mutat semmit. Nem reagál a jelenlétemre. Zsebembe süllyesztem, felsettenkedek, óvatosan, a sarkamra lépve, hogy lehetőleg ne nyikorogjanak a lépcsőfokok a kellenél hangosabban.

Már csak a mi szobánkból szűrődik ki némi, halvány fény.

„Döbbenetes – lobogtatja Lídia izgatottan a füzetet. – De megfélekedtél egy apró dologról. Em-lékszel a nyakában aranyláncot és fokhagymakoszorút viselő, babonás, állandóan átkozódó, köpködő, elégedetlenkedő fuvarosunkra, aki addig vitt, ameddig a szekérút véget ért, s bárhogy is kérleltük,

nem volt hajlandó, még újabb, búsas borraló reményében sem tovább szállítani bennünket, szótlannul, dühösen meredt ránk, de nem mondta meg, hogy miért nem visz tovább, azt sem, hogy mitől ijedt meg, sietősen, mint akit ellenségei üldöznek, megfordult és elhajtott, de kiesett a szekerének az egyik kereke, s így kénytelen volt, hátra se nézve, búcsút sem véve tőlünk, lóháton folytatni útját... S mint utóbb kiderült, nyomtalanul eltűnt.”

„Persze, hogy emlékszem – vetkőzök le, és hanyatt dőlök mellette az ágyon, óvatosan helyezve az éjjeliszekrény szélére a fekete varázstükröt. – Meg is írtam.”

„Igen. Kétszer is írtad, hogy a fokhagyma- és cujkaszagot árasztó, elvadult és babonás fickó nyakában a fokhagymakoszorú mellett egy vastag aranylánc is lógott.”

„Előttem van, ahogyan káromkodva és köpködve, felváltva morzsolgatja a fokhagymákat és a keresztet.”

„Csakhogy a láncán nem kereszt függött, hanem egy horogkereszt. Te rosszul látsz, igazán nem tudom, miért nem viseled a szemüved, ráadásul jól is áll neked, ezért vélted normális keresztnek.”

„És – nézek rá döbbenet – ez mit változtat az egészen?”

„Megfigyelted, mi volt a Drakula nyakában.”

„Igen. Egy súlyos aranylánc.”

„Amelyen egy *ugyanilyen* horogkereszt lógott. Ami Hitler náci pártjának jelvényein is szerepel, fasiszta szimbólum, de eredetileg a hindu mitológiából ismert. De nemcsak a keleti kultúrkörben, hanem az ősi germán kultuszokban, az észak-amerikai navaho indiánok ábrázolásaiban éppen úgy feltűnik, mint a skandináv Thor-mítoszban és megjelenik a Kanada területén őshonos Saskatchewan indiánok kultúrájában, és használták a brit szigeteken a druidakultusz követői is... Úgy gondolom, ez az egybeesés nem lehet véletlen. Mint ahogy az sem, hogy un. jobbkezes horogkereszt volt!...”

„S mit jelenthet?”

„Bizonyos vélekedések szerint a jobbkezes horogkereszt, a szerencsével szemben a hanyatlást, az étellel szemben a halált ábrázolta, s okkult technikák tapadtak hozzá... Persze, már ha egyáltalán láttunk valamit is, Drakulát vagy a nyakában lógó jobbkezes horogkeresztet?”

„Én is láttam, és te is.”

„Viszont, ha én médium vagyok, akkor egészen könnyen megtörténhetett, hogy a félnótásnak tűnő kocsis szuggesztíójának áldozatai lettünk, ő hipnotizált bennünket, valószínű azért, hogy kirabolhasson, de valami közbejött.”

„S akkor az egész, Drakulával való *találkozást*, a kastélyt, a tavat, mindent csupán álmodtunk?”

„Legalábbis a szkeptikus mesteretek szelleme szerint. Most már én sem tudom, mit gondoljak... Pessoa, ha jól emlékszem, írja is valahol, hogy milyen közel van egymáshoz a képzelgés és a valóság, s milyen könnyű őket összezavarni, milyen gyorsan olvad egybe a kettő, milyen hamar véljük valóságosnak, amiről képzelgünk.”

„De akkor is tíz napig voltunk távol!...”

„Épp ez az, ami nyugtalanít.”

Odanyúlok az éjjeliszekrényre, elveszem a fekete tükröt, s eléje helyezem.

„Ez honnan van?” – nézegeti érdeklődve.

„Még mesteremtől, Alberto Caeirotól kaptam, egyik mágus ősé volt, megmutatja a múltat, a jövődőt és az álmokat egyaránt, de vigyázni kell vele. Nem szabad telhetetlennek, mértéktelennek lenni. Én pedig állandóan téged akartalak látni, egy ideig mutatott is hűségesen, utoljára, pontosan tíz napja mutatott meg, amint egy velencei palota nagytermében, egy számomra ismeretlen, egyenruhás tiszttel keringőzöl, aztán villámlott egyet a tükör, fényei kihunytak, s azóta, legalábbis számomra megközelíthetetlen, nem mutat semmit!... Igaz, nem is merem végigcsinálni a rituális, rendkívül komplikált és veszélyes szertartást...”

„Az éjszakai kísérletnél viszont bevált – fészkelődik nyughatatlanul Lídia. – Megmutatta, *kik* lopták el a háromszögeket. Varázsereje tehát a régi!...”

„Csak nekem nem akar engedelmeskedni – sóhajtok. – Próbáld ki te, lássuk, neked mutat-e valamit?”

„Nem tudom, hogyan kell bánni vele...”

„Egyszerű, nem is gondolnád, milyen egyszerű! Elhelyezed, lehetőleg egy délre néző asztalnál, két, egy fekete és egy fehér gyertya mögé, és belenézel. Ha valakit vagy valamit látni akarsz, erősen gondolsz rá, megpróbálsz magad elé képzelni, ha arra vagy kíváncsi, mi történt a múltban vagy mi fog történni a jövőben, akkor merően nézed, s mormogod magadban a kérdést. Van persze egy egészen hosszú szertartás is, holnap ezt is megpróbálhatjuk, de erre nincs idő.

Vetkőzz le, meztelenre, feküdj hanyatt, lazulj el, nézzed a tükröt, mondjad a bűvös imát:

*„Légy könnyörületes hozzám, ó Istenem, űzd el kétségeimet.
Tisztíts meg hűségaimtól, bocsásd meg vétkeimet.
Tölts el fényeddel, hogy tiszta lehessek,
Mosdass meg, s fehérebb leszek, mint a hó,
Adj tiszta szívet, istenem, újítsd meg szellememet:
Te, ki a Korona valál
S a Királyság,*

*A Hatalom
S a Dicsőség
S az örök Törvény,*

Ámen

Amikor a 'korona' szót kiejted, tedd szívedre kezed, s érints érintsd meg halántékd jobbra kezű mutatójával, amikor kimondod, 'királyság' érints meg a szeméremdet, amikor kimondod, 'hatalom' a bal válladat, amikor kimondod, 'dicsőség' a jobb válladat, ahogy elhangzik az 'örök Törvény' érintsd meg szívedre tett bal kezű mutatójával, s mutass egyenesen magadra, ahogy kimondod, 'ámen', emeld fel jobb mutatójaddal s bökj fölfelé. Bal kezű maradjon szíved felett. Érintsd meg ismét kézfejed a jobb mutatójuddal, aztán tény úgy, mintha ezüstösen izzó spirituális tűzvonalat húznál elő onnan. Mutass megint magad elé, és az energiád lövelld a levegőbe, fordulj a Nap felé, s jelöld ki az asztrávilág határait, a szívedből áramló fehér tűz körével. S mondd ki a következő szavakat:

*E fehér tüzet lelkelem leg-
mélyéről lövellem. Ne léphessen át
a körön sem tisztátalan,
sem gonosz lélek,
s ne is maradjon bévül rajta!” (41)*

„Hosszú – sóhajt Lídia. – Nem bírtam megjegyezni...”

Némán nyújtom át a fehér lapot, rajta az ima szövege s a rituálé rendje... Elveszi, zihálva tanulmányozza.

„Csakhogy fekve nem lehet. Ül a déli asztalka elé, tedd magad elé a tükröt, gyűjtsd meg a két gyertyát, a fekete gyertyát a tükör bal, a fehérét a tükör jobb oldalára tedd... Én azonnal eloltom a villanyt, s máris kezdheted a rituálét.

Lídia suttogva, mély átéléssel mondja a könnyörgés szövegét. Aztán meztelen testét megfeszítve kezdi el a szertartást.

Révületen mered a tükörré, láthatólag önkívületi állapotban van, nem is veszi észre, hogy lábujj-hegyen lopózik mögéje.

Felvillan a fehér tűzkör, a tükör is villámlani kezd, és hirtelen jelenik meg a *hold arca*. Mögötte jól hallhatóan dübörög a vízesés.

Egy pillanatig ránk mered a bálvány gonosz tekintete, aztán a tűzkör ellobban, a révület megszűnik, s Lídia ájultan hanyatlik hátra.

Karomban cipelem az ágyig, kétségbeesetten vizes ruhával dörzsölöm a szívgödrét, lassan tér magához, tétován néz.

„De hát miért? – meredek rá. – Miért a bálványt idézted meg? Ez rendkívül kockázatos volt, nagy veszélynek tetted ki magad, a tüzkör is minden átmenet nélkül szakadt meg, ezek szerint a bálvány ereje elképesztő...”

„És borzalmas a kinézete is! – suttogja. – Félelmetesebb, és sokkal, de sokkal rondább, mint hittem. Azt hittem, az a kis őrjöngő szűz túloz, amikor a sátán művéről hablatyol, de nem. Lehet, hogy neki sok egy kicsit a barbár, pogány háttér mellé a katolikus vallás, az agyára ment a misztika, a tupapauk és a szentek együttese, de ami a *hold arcát* illeti, egyáltalán nem túlzott!... Van ebben a fejben valami embertelen, s a tekintete *élő tekintet*, bármennyire is furcsán hangzik ez. És gonosz. Nagyon gonosz. Érdemes odamenni?!”

„Már késő visszakozni. – sóhajtok. – Valami elkezdődött, már nem lehet megállítani...”

Felemelkedek, odalépek a kis asztalhoz, fehér kendővel takarom le a tükroket, és elfújva a gyertyákat, visszamegyek az ágyhoz, ledőlök melléje, szorosan hozzám simul, jobb combját átveti a derekamra, zihál.

„El kell mondanom valamit – mondja, és sírni kezd. Könnyei végigfolynak az arcomon. – Én nemcsak táncoltam azzal az orosz, most szovjet gárdatiszttal, hanem pezsgőttem is, s utána, becsípve, ma se tudom magamnak megmagyarázni, hogy miért, felmentem a szállodai szobájába, és szeretkeztem vele. Mióta együtt vagyunk, öt éve, nem voltam más férfival, nem tudom, mi történt velem, nem is éreztem semmit, hideg voltam s merev, mint egy darab fa, de az a részeg állat (aki a végén már vodkával itta a pezsgőt) nem vette észre, egy idő után lefordult rólam, elaludt, kapkodva öltöttem fel, és mentem le a hallba. Az éjszakai portás hívott egy taxit, miközben gúnyosan méregetett. Hazamentem, egy órát ültem a forró vízben, mert mocskosnak éreztem magam, és elhatároztam, hogy azonnal idejövök és nem hagyok el többé soha. Másnap jött meg a hívó leveled, napok múlva jelentkezett Cross barátod, és gondosan, hihetetlenül körültekintően szervezte meg az utunkat. A szovjet ezredessel többé nem találkoztam. Meg tudsz nekem bocsátani, kedves Ricardo?”

Magamhoz ölelem, mellei közé fúrom a fejem, simogatom a combjait, aztán amikor félreértve mozdulataimat reagálni kezd, eltolom.

„Annál is inkább megbocsátok, mert én is... szóval nekem is volt itt a szigeten egy... hogy is fejezzem ki magam, vahiném...”

„Tudom – szorít magához, s könnyes arcát arcomhoz szorítja. – Az a gyönyörű lány, Noah, aki most Álvaroval van...”

„Honnan tudod?”

„Ő maga mondotta el, azt hittem, összeesem.”

„Mit mondott?”

„Hogy amíg nem voltam itt, ő volt a vahinéd, szeretted, mert te jó vagy, és sajnált is, hogy magadra maradtál... Mit tehetett volna más, megvigasztalt, mert olyan szomorúság áradt belőled, ami megzavarta... Megsajnálta, magyarázta, könnyes szemmel, mert magányosan éltél itt, megsajnálta, mert olyan embertelenül egyedül voltál, félt, hogy beleörülsz a képzelgéseidbe és a verseidbe... Azt is megvallotta, miközben átölelt, megcsókolt és arcomhoz szorította a könnyes arcát, hogy én ezért tulajdonképpen hálás kellene legyek neki, hiszen helyettesített addig, amíg nem voltam itt... Egy ilyen férfinak, mint te, vahinéra van szüksége, aki szereti, babusgatja, gondoskodik róla, eteti, s meghallgatja, még akkor is, ha nem is érti legtöbbször, hogy miről beszél... De most már itt vagyok, ő érkezésem pillanatától már nem a te vahinéd, hanem a legjobb barátodé, a testvéredé, Álvaroé. Elég könnyedén veszik itt, ezek a szép leányzók ezt a dolgot.”

„Vagy mi komplikáljuk túl, az örökös, kielégíthetetlen vágyainkkal, a kretén birtoklási ösztönünkkel, a magtalan hiúságunkkal... Holott csupán egyetlen dolog fontos!”

„Hogy szeretjük egymást.”

Egymást átölelve fekszünk, hallom a szívdobbanásait, s ez megnyugtat, azt hiszem, el is szendredünk.

Csend van, csak az óceán mormolása hallatszik, amint a partnak ütődnek a fel-feltámadó szélben a hullámok, örökösen megtörve a móló kövein, de újra meg újra megsokszorozódva indulnak a végső rohamra.

Nincs megállás.

Elmúló prэшázak csendje

A reggel meghozta az első ködöt.

Apró szemcséi rátelepednek a házak vékony ívére, a kerítések deszkapalánkjaira, s jótékony csendbe burkolják a kis falu templomgombját.

Az utca még kihalt, de a hátsótertekből, udvarokból felsejlik az évszázadokon át tökélyre fejlesztett harmónia. Kiskapuk fémzárai kattannak, majd csapódnak hideg vasakhoz, gumicsizmák halkuló kaffogása, amint eltűnnek egy-egy istállóban.

A macska szájában még utolsót mozduló egér riadt pillantása, ahogy szertefoszlik a daráló mögötti terményes zsákok ismeretlen terében.

Minden nyugodt.

Mégis valami vibrálás veszi kezdetét, ami végigfut a *Szentlászló* felől érkező bekötőúton, elhalad a *bodzás kert* mellett, kissé lelassít a temető bejáratánál, szemügyre veszi a paraszt barokk kálvária apró stációit, majd újult erővel fut végig a *Fő utcán*, az apró kis tér közepére, s ott a méretes gesztenyefák alatt feloldódik a leveleken átszikkasztó csillámlásban.

A középkori romokon

Mária tiszteletére felszentelt templom, szentélye még magában hordozza az ősi templom emlékét.

De, hogy magam írásban is fegyelmezzem,
 vissza ehhez a kijelölt, kissé ködös,
 minden bizakodásra reményt adó
 októbertévi reggelhez.
 Gyalog indultam el,
 óvatosan téve be
 magam mögött a kerti kaput,
 a még kihalt utcán,
 hogy úti célokat
 még leplezetlen valóságában lássam.
 A templom felől átjáró visz a *Kisutcába*,
 hosszú tornácos házai
 boltíves szobákat rejtenek.
 Elhaladva a kultúrház kései épülete,
 Léhnerék portája mellett,
 érünk el a vasúti töltéshez,
 tövében egy a Monarchia idejében épült
 kis vasútállomás.
 Mára nyomokban emlékeztet
 régi szépségére.
 A töltésen túl kezdődik a földes út,
 melyet gyorsnövésű akácfák szegélyeznek,
 vékony törzseik
 szemérmesen rejtegetik
 a falu határában megbúvó
 kukoricatáblákat, krumpliföldeket.
 Az akácerdő végén,
 ahol a pincesor kezdődik,
 utunk és elbeszélésünk célja,
 magára hagyott,
 útszéli kőkereszt-torzó
 vigyázza az apró prэшázakat,
 akár egy katedrális bejárata.
 Az elnyugvó Krisztus-tekintet
 még keresi az egykor borral telt sajtárt,
 mit a gazdák helyeztek a kereszt talapzatára,
 s mindig legjobb borukkal töltötték,
 hogy a véletlen vándor megpihene,
 e szelíd férfiarcból igyék.
 Eme képzeletbeli kapun áthaladva
 feltárult a pincesor érintetlen szépsége.
 A mértani szabályosságot tükröző prэшázak íve,
 ahogy befut az öreghegy oldalába,
 hogy ott mérhetetlen mohósággal szürcsölje
 az átszivárgó fényösvényeket,
 és végképp szerteoszlassa a ködöt.

Az út két oldalán a papírhéjú diófák
 tövében hordószerű állvány.
 Alattuk vörös és fehér pénzek, a borkövek,
 most kitartó bogarak zsákmányai.
 Egy formátlan vörös követ fölve,
 szájamhoz emelem,
 savanykás íze régi elbeszélések emlékét idézi.

Évtizedekkel ezelőtt,
 ezen a napon férfiak érkeztek,
 reggeli törkölytől kipirult arccal,
 prэшázak nehéz kapuin tolták be a fényt,
 s hová nem ért el,
 gyertyával toldották.
 Benn, a boltíves pince jótékony melegében
 kádak ütődtek puttonyokhoz, vödörkhöz,
 s a hordókból csendben
 szúrós kényszag szivárgott,
 mely bódító kábulatba ejti az embert.
 Kint már mindenki talpon volt,
 bográcsban kecskepörkölt,
 poharakban bor, must.
 És a lovas szekér szakadatlan
 hordta a szőlőt a közeli dűlőkről.
 Időnként hallani,
 ahogy a *Cuha-völgye* felől
 lassú zakatolással
 és dohogással érkezik a vonat.
 Halk zenéje átjárja
 a szőlők és a pincesor közötti
 gondolatnyi utat.
 Darálók dolgoznak kitartóan,
 nők szemeznek és törnek,
 míg a nap utolsó melege
 táncba hívja
 a mustban úszó megtört szőlőszemeket.
 Ebben a késődelutáni órában
 a fák imbolygó lassú árnyéka
 végiggördül a prэшázak között,
 el Wesztergomék pincéje mellett,
 megbillenti Lanczendorfer bácsi
 fekete kalapját,
 és a kishegy tetejéről
 még egy utolsó pillantást vet
 a *Pannonhalmi Apátság*ra.

Vak történet

az elvétett
lövés nem vész el
átsuhan a vadlibagágogáson,
krátert fakaszt a hold felszínén
leteríti a szomszédos erdőben gombászó családapát
beszakítja egy angyal szárnyát
tesz egy kört és visszamászik
a puskacső méhébe
míg anyja újra
elvetéli

Net-szonett

megint ez a novemberszürke reggel
elbóbiskolnék de pittyeg a skype
fel is riaszt mint mobilon a vekker
s a szürke pötty nevednél zöldre vált
de rég tartottam kezemben két kezed
de laktató most minden hangfoszlány
hiányoztál nekem mint az ékezet
a chatből el kell menned csók offline
fotód maradt utánad könnyű desszert
szívem tovább hiába skype-ozott
a távolságot mint egy ócska kábszert
magamba lőttem én elátkozott
felsebzett ahogy hiányod markolom
vak egér mászott pixeles arcodon

Tapogató

tested domborzati viszonyait
nagy vonalakban ismerem

na nem minden szegletét
épp csak annyira

hogyan otthonosan mozogjak
benned

a szembogarad szárnyában verdeső titkok
jobban izgalomba hoznak
mint a kéjtől kivillanó fogaid között
átszüremlő fáradt levegő

gondosan epilált lábaidnál szívesebben
tapogatnám végig egyszer
gondosan epilált
gondolataid

Tátogató

eltátogott vallomásaim
igazgyönggyé sűrűsödnek
fülkagylódban

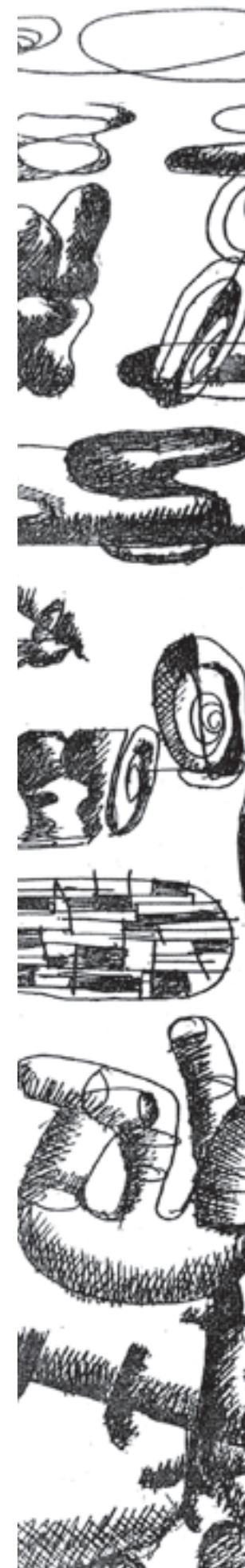
sikamlós bókjaimba
belepirulnak
sellőpikkelyeid

lihegésünk levegőbuborékai
egymásba harapnak

lassan megikrásodsz tőlem
mint a kaptár falára kövülő
mézhártya

Anyanyelv

Ízlelőbimbók bágyadt illata,
mint a földön szétázó avar.
Felszínének fémforgács-állaga,
mint egy árva, rozsdálló csavar.
Körötte nyálbuborékok tánca,
mint hajó, vizet ha felkavar.
Táplál a nyelv tündöklő zománca,
mint hazád, mely ápol s eltakar.

A hetedik

Álmomban kísértett Tamara,
ő volt a szerelem számara,
agyilag hibázzott,
nem szólt, csak iázott,
amikor rám cuppant a fara.

Állatidomár volt a Sára,
azt mondta, csináljuk, akár a
kutyák a rakparton,
nem volt nála pardon,
hátizsákként húzott magára.

Majd jött a Négy Mancs-tól Agáta,
a biológia barátja,
mint libát, úgy tömött
két akció között
fent és lent felváltva magába.

„Kiváló Dolgozó” volt Ivett,
tárcámból mit lehetett, kivett,
mit mondjak, rászolgált,
itt volt vagy fél órát,
de az tán két hetet is kitett.

Zárdából szökött el Johanna,
a hírnévért tűzbe rohanna,
mondta, leápolna,
hogyha a kápolna
falán őt zengné egy hozsanna.

Hatodik ágyasom Franciska,
a kis liliputi artista,
bár nőtt csak apróra,
megérte a próba,
mutatványból nagy volt a lista.

Irodalmi igénnyel Klára
fülébe súgtam: kéne mára,
vállat volt, úgy mondta,
ez nem az ő gondja,
s hogy: „A hetedik te magad légy!”

Velence

És akkor úgy dúdolt az éji hold,
mint bűgő, álmodó gordonka,
az ég vizén a nimfa, cédruslomb
a parti siroccót visszhangozta,

úszott fönny az elveszett kiáltás,
felleg habja, dryádok takarták,
nem én voltam ott, gitárral, akkor,
a velencei mólón alkonyatkor,

csak a sirály ívelt magasabbra,
beolvadva a lemenő napba,
nem volt ott rajzó bogár-nyár, ősz sem,
évszakok hulltak, álltam, hű őrszem,

mit is keresve, nem tudom ma már,
talán csak hangtalan nekem sírtál,
vagy kacagtál a Colosseumnál,
s az aréna kövei mögé bújtál.

Nem én voltam ott, pengetve, akkor,
s a történet magva sem igazi,
tán szigonyisten szállt ki a habból?
Üveghutákhoz vivő csónakból

mily mandolin szólt? Kalap gondola
mért hív evezőkkel vissza oda?

Hidd, az aranyoroszlán nem nyughat,
pára száll freskókra, templomhajóra,
hogy elvesztelek végül, nem tudtad.
És megállt a Szent Márk-téri óra.

Merő kék és arany volt a város,
a fény homlokzat alá sugárzott,
hallgatott szívem egy pillanatra.
Napraforgót lengetett a szoknya.

(Vagy, voltál talán – feltűntél ma itt.
Tenyeredben tartod galambod is.)

Futó habok

Sóhajtottam: újra tenger; homokszemek
csillagai, partra hullatott könnyek.
A dal elakadt, ott maradt valahol, félúton.
Kiáltások a cipruslombok alatt.
És újra láttam a függőkertet, Szemiramisztól távol,
a fehér házakat. Mint akkor,
fényben, kezeden az erek finom vonalát,
a lebegő táncot, tekintetünkbe melegedve.
Alvó cincér az éj, kicsinyített világ,
megrezzensz a párnán, arcod fölött átsuhog
a fekete és fehér holló, a végleges.
Távolságunk itt összeér.

Utódal

Ha úton jársz majd téveteg,
s időd szirma szétpereg,
én mindig ott leszek veled,
Firenze egén, fehér föld felett.

Ha rejténéd álmod köntösét,
s nincs már, mi visszatérne még,
megfognám újra két kezéd,
hogy lásd, mindig szerettelek.

Ha jönne hó, s gomolygó fellegén
átszállna fájó cinegém,
szabadulnék, térve fénybe,
porzó kékségbe, messzeségbe.

Ha felednéd a nyárt, az őszet,
ökörnyál lengne, s – *Visszajött,*
visszajött! – mondanád,
a téiben fázának a fák,

s ha vennél arany karkötőt,
figyelném, arcod Napba nőtt,
sugarat kérnél nincstelen.
S nem ülne holló szíveden.

Árnyak tovább...

Ez a nagyapám derűs és kopaszodik. Kicsit fent, kicsit közepén, de állítólag, ezt ő maga szokta mondogatni, ez jót tesz a vonzerejének. Nagyapám lassan nyolcvan éves, de a mai napig bolondja a szoknyának. Ha megyünk az utcán, s elmegy mellettünk egy húszas éveiben járó lány, utánafordul, és csettint a nyelvvel. Olyan hangot ad, mint amikor az ínycsokros szarvasgombás őzpörköltet kóstolgat. Ráadásul ő még csak nem is kóstolgatja, csupán nézi, nézegeti. Csodálkozó tekintetemet látva már többször is megjegyezte:

– Fiam, mit csodálkozol? Az esztétikai élvezet mindennél fontosabb. Jó, nem mindennél, de ennyi idősen az ember érje be ennyivel. S ha már így van, akkor legalább élvezzük ki a pillanat minden lehetőségét.

Nem, egy kicsit sem csodálkozom. Legalább tudom, honnan örököltem a szoknyaimádatot. Ez egy biztos pont az életemben, ez nem változik. És a pillanat lehetőségeiben ott rejtőzik az esztétikai élvezet minden varázsa. Persze ezt is nagyapámtól tanultam. Hogy varázs és élvezet abban a bizonyos pillanatban. Bezzeg arról már nem szólt a fáma, hogy melyik is az a pillanat. Hogy mikor jön, és mikor megy. Mert tudom, nagyapám nem a seggbámulás különleges élvezetéről beszél. Annak nem tulajdonít ekkora jelentőséget. Van egy másik, egy ritka, mégis létező töredéke az időnek, amikor minden kimerevedik, s végtelenné tágul. Minden addig magába ölelő töredék, ami duzzadt szeméremajakként feltáruul és magába fogadja a tapasztalatok vérbő farkát. Na, erről a pillanatról beszél nagyapám, amikor a világról és a nőkről értekezik. Csak éppen erről nem beszél, mindig másról, a tapasztalatokról.

– Tudod, fiam, egy nő látványa...

Ez a nagyapám újságíró volt, végzettsége szerint erdész, s emellett, ezt mindig elmondta beszélgetéseink alkalmával, sohasem lépett be a pártba. Ezért nem léphetett előre, nem lett belőle író. Erdész pedig azért nem lehetett, mert államosították dédnagyapám erdőit. Ez viszont egy másik, jóval hosszabb és bonyolultabb történet, melyet már többször is elbeszélte nagyapám, de még nem igazán látom át a mese cselekményét. Mert valljuk be, ennek egy nagy része mese. Mese az apáról meg a fiáról, az erdő közepén álló házról, a juhokról meg a medvékről. Még így tőszavakban is mesének tűnik, hát még elbeszélve, kitérve a részletekre és bonyodalmakra. Ez a nagyapám szeretett mesélni. És azt nem tőszavakban, vagy szűk, egyszerű mondatokban tette, hanem mindig bővített konstrukciókban, és csak bővített, összevont, és a gondolatmenet sohasem ért véget. Valahogy az egésznek se eleje, se vége nem volt.

– Vannak történetek, amiket nem lehet elmesélni – mondta néha sejtelmesen, kicsit felhúzza a szemöldökét, majd tovább folytatta a megkezdett történetet. A tapasztalatok lötytyedt farka.

Ilyenkor eszébe jutott valami, amit aztán nem engedett a felszínre törni. Valami, amiről mélyen hallgatott. S a hallgatás mögött ott lapult a duzzadt szeméremajkak és a vérbő fark találkozásának pillanata. A végtelenné tágulás megismételhetetlen lehetősége. Erről viszont nagyapám nem mesélt. Ez az a történet, amit sohasem fog elmondani. Mert biztos, hogy van egy ilyen pillanat nagyapám életében, csak éppen homály fed. Amúgy nagyapám nem titkolta az életét. Többször is kijelentette, nincs semmi szégyellnivalója. Ő vállal mindent és mindenkit. Minden cselekedetét és gondolatát. Ezért nem lett író, csak egy egyszerű újságíró a helyi lapnál. Nem ment neki a megalkuvás. Nem volt hajlandó aláírni semmit, mindig csak magáért felelt. S ez nem tetszett a felsőbb köröknek. Persze az alsóbbaknak sem. De korábban is ilyen volt. A háborúban sem lett belőle tizedes vagy bármi más. Egyszerű közkatonaaként szolgálta végig a frontot. A frontot és a fogságot. Ugyanis az egyik orosz offenzíva közben elfogták. Állítólag már mindenki menekült, mikor ő még mindig ott gubbasztott a lövészárokban.

Egyedül. Hát nem csoda, hogy fogságba került. Nem, nem hiszek a hősökben, különösen abban nem, hogy nagyapám hős lett volna. Szerintem nem akart ő kitartani az utolsó töltenyig, annál több esze volt, inkább elaludt. Szinte biztos vagyok benne, hogy átaludta a támadást. S miközben a többiek már javában menekültek, mint ahogy ezt bármelyik normális ember tette volna, nagyapám összegubózza horkolt a katonaköpenyében. Állítólag a fogságból is csak azért szökött meg, mert levelet kapott hajdani első feleségétől. Hogy az nem fog várni rá, míg letelik az a bizonyos tíz év, vagy több. Hogy ő most fiatal, s nagyapám vagy most veszi feleségül, vagy soha. Erre nagyapám, úgy tartja a szájhagyomány, megszökött. Ekkor lőtték seggbe. Mondják egyesek. Mások szerint ekkor huppant bele egy szögesdrótba. Mindenesetre egyszer láttam a tomporán néhány forradást. Ha őszinte akarok lenni, nem tudtam eldönteni, hogy golyó ütötte sebekről van szó, vagy csupán egy szögesdrót lenyomatáról. Másfelől pedig nem sokáig bámultam, mert nem igazán hozott lázba a látvány, azaz nagyapám segge. Állt a szoba közepén, majdnem a tükör előtt, meztelenül, s az ajtóból jól láttam rojtosra szántott seggét. S a tükörben ott volt ő, a másik nagyapám. Kopasz feje, szőrös mellkasa, megereszkedett hasa, lötytyedt farka. Amit annyira akart Kerekes Ilona.

Egy júniusi napon éppen a piacra igyekeztünk, s közben nagyapám egy többször hallott, folyamatosan változó történetet mesélt a helyi lap szerkesztőségéről. Az egyik sarok után elment mellettünk két lány. Fialok, olyan alig harmincasok, szoknyában, mély dekoltázssal, az egyik szőke volt, a másik pedig barna. Nevettek, viháncoltak és németül beszéltek. Ha pontos akarok lenni, akkor szászul. Szinte semmit sem értettem, csak a hangsúlyokat és a különös hangzókat. Nagyapám ekkor megtorpant, és mélyet szívott a friss reggeli levegőből. Én is megálltam, gondoltam, a lányok után néz, megnézi ringó csípőjüket, formás feneküket, vagy ilyesmi. Varázs és tapasztalat. Nagyapám viszont csak állt, kicsit megroskadva, az eddigi mosolynak és vidámságnak nyoma sem volt az arcán.

– Tudod, fiam, vannak történetek, amiket nem kellene elmesélnem neked. – mondta egy kicsit szaggatottan.

Igy: óvatosan, megengedően.

S mégis, lassan belekezdett egy szikár történetbe, egy olyan mesébe, amit eddig még nem hallottam. Mindig félttem a sosem hallott történetektől. Nem voltam rájuk felkészülve, nem lehettem. És ezeknek általában soha nem volt végük. Mert nem lehetett. Meg nem is igazán érdekelték ezek a történetek, amik mire véget értek volna, mindig újrakezdődtek, kicsit másképp, máshol, ahogy ez már csak lenni szokott. Mint a szögesdrótnyomok nagyapám rojtos seggén.

– 1949 nyarán szöktem meg a fogságból, mert Ilona, aki az első feleségem lett, egy képeslapon nyúl farknyi fenyegetést küldött, amiben nem bátorított, nem buzdított kitarásra, viszont őszinte volt. *Kedvesem, hiányzol. Most vagyok fiatal, most kellesz, és nem később. Várlak. Csók, Ilona.* Ennyi volt a képeslap hátulján, semmi több. Rövid, tömör megfogalmazás. Ilyen volt Ilona, rövid és tömör, semmi érzélgősség, semmi romantika. Olyan nő volt, aki tudta, mit akar, és akkor, 1949 nyarán engem akart, s én meg rohantam hozzá, keresztül egész Szibérián, hogy feleségül vegyem. Ilona kikupálódott parasztlány volt, kicsit nagydarab, talán más azt mondaná: robusztus, esetleg teltkarcsú, de annál formásabb, s nagy, kemény mellei erősen feküdtek a férfitenyérben, és feszes hátsójára öröm volt ráütni. Az isten is feleségnek, asszonynak teremtette. Szülei a dombvidéken éltek, egymás mellett ágaskodó dombok között, s ahányszor kimentem hozzájuk látogatába, annyiszor kellett megtegyem azt a tíz kilométernyi távolságot, merthogy busz még nem volt, s ha akadt szekér, akkor szerencsém volt, ha nem, akkor dombra fel, dombról le, tíz kilométeren keresztül.

Hát úgy tűnik, nagyapám nem volt teljesen normális. Hazaszökött, át Szibérián, aztán meg neki a domboknak. Fel és le. Nem volt neki elég Szibéria, a hazaút, a hegyre föl, majd hegyről le, kellett neki a domboldal is. Ez nem vall épelméjű emberre. Apám nekem mindig azt tanította, hogy mielőtt hazakísérek egy lányt, kérdezzem meg, hol lakik. Ha messze, akkor menjen egyedül. Eleinte azt gondoltam, apám csupán a saját tapasztalataiból merített, mikor ezt az örök tudást rám hagyományozta, de már látom, hogy ez nemzedékről nemzedékre vándorló tapasztalat. Apám és magam történeteit ismerve az a mondas is igaz, hogy mindenki a saját fejével megy a falnak. Mert az átadott tudás nem hullott termékeny talajra. Mielőtt szárba szökkenett volna, a magvakat felcsipegették a varjak. Aztán mindenki hegyre föl, dombról le. Csak úgy lötyög az a fark a tükörben.

– Szülei egyszerű parasztok voltak, szántottak, vetettek, kaszáltak, együtt mentek a földekre, aztán onnan haza. S együtt mentek a kollektívába is, vitték a szerszámokat, a három hold földet és a két tehenet, mert a tanácselnök azt mondta, jó lesz az maguknak, Kerekes bácsi. És Kerekes bácsi nem kételkedett az első ember szavában, betelerelte a teheneket és a feleségét a kollektívába, és jó lett. Ilona hamar elkerült a városba, leánygimnáziumba, aztán könyvelő lett, kávéházba és színházba járt, és egy előadás szünetében találkoztunk még a háború előtt. Első látásra... No, fiam, csak hogy tudd, ez nem igaz, nem volt első látásra szerelem. Elsőre a hatalmas mellei tetszettek meg. Földig érő, testre feszülő ruhában volt, még ma is látom, ahogy előjött az egyik páholyból, a ruha fölött kis mellényt viselt, melyet szinte szétfeszítettek óriási keblei. Rögtön tudtam, hogy a látvány itt nem lesz elég. De Kerekes Ilona nem adta könnyen magát. A vár alatt lakott, egy akkoriban épült bérház második emeletén, albérletben, és én mindennap megvártam a munkahelye előtt, s elkísértem a bérház kapujáig. De mindig csak a kapuig, tovább nem mehettem. Jó fél évig ment ez így, szinte mindennap. A munkahelye előtt megjelentek az óriási keblek, majd egészen a házig himbálóztak, velem az oldalukon, s még megvártam, míg eltűnnek a lépcsőház fordulójában. Teljesen megbabonázott. Akartam azokat a melleket, már nem volt visszaút, és Kerekes Ilona tudta ezt. Úgy tett, mintha nem látná sóvárgó tekintetemet, de úgy himbálta hatalmas kebleit, hogy nem volt kétségem: nem akar eresztetni.

Nagyapám és az imbolygó keblek. Álltunk az utcán, s nagyapám ontotta magából a himbálózó mellek végelláthatatlan dicséretét. S gyanús, már az elején gyanús volt, hogy a keblek vagy a történet végelláthatatlan. Észrevétlenül folytunk bele a mesébe, s összekavarodtak a dolgok. És még mindig nem értettem, mindezt miért meséli. Vagy miért nem mesélte eddig. Hosszúra, nagyon hosszúra nyúlt a piacra tartó út. Mert nem haladtunk. Se a járdán, se a mesében. Inkább álldogáltunk és indáztunk szertesztét. És persze ismételtelen az utazgatás, a hegyre fel és dombról le elcseszett problematikája. Mert ez már nem gond, nem problémácska, hanem valóságos problematika. Rendszer, amit ki kell bontani, hogy élénk álljon, hogy aztán megoldjuk. De addig is fel és le. Dombra domb jön, hegyre hegy. Lassan eltérébelyesedik, filozófiává válik, amit meg kell ismerni, fel kell tárnai, belemélyedünk, kavargunk benne, hogy jó legyen. Igazság szerint már unom. Unom a hegy és a domb vissza-visszatérő, sebezhetetlen filozófiáját. Unom ezeket a lötyögő történeteket, amik össze-vissza himbálóznak térben és időben. Nincs középpontjuk, merevedésük, látványosan szétfolynak, hogy eltakarják a szoba közepén álló tükröt.

– Miután hazaértem valahogy Szibériából – folytatta nagyapám ugyanazon a szent helyen, ahol először megállt –, nem telt bele két hónap, s már ott álltunk az oltárnál. A lelkész csak mondta, mondta a beszédet, hogy egy életen át és keresztül, a gyülekezet meg nézett minket, mi meg néztük egymást, néztem Kerekes Ilona dagadó kebleit, s aznap este végre elveszttem mellei puha forróságában.

Még Kerekes Ilona dagadó keblei esetleg lekötötték a figyelmemet, kettejük szexuális élete már kevésbé érdekelt. Nagyapámra néztem, s mindezt szinte el sem tudtam képzelni. Nem akartam belemélyedni Kerekes Ilona telt kebleibe, nem akartam elveszni bennük, mint nagyapám. Akinek az emlékezéstől, az esztétikai és fizikai tapasztalat közös felidézésétől könnyű szökött a szemébe. Mert ilyen volt ez a nagyapám. Képes volt hazajönni Szibériából, át és keresztül hegyeken, völgyeken, dombokon meg mindenben, hogy aztán se szó, se beszéd feleségül vegye ezt a megtermett parasztlányt. Egyszerűen nem hittem el, hogy ilyen nagyapám. Ahelyett, hogy várt volna, vagy kipróbálta volna a város hölgyeit, hajadonjait, bekötött fejű asszonyait, az útszéli kurvákat, szóval bárkit, aki szembejött.

Nem.

Őneki éppen ez a Kerekes Ilona kellett a dombok közül. Éppen az a nő, hatalmas mellekkel. Varázslat és tapasztalat, mindig ő beszélt erről, közben meg hajszoalta, magát és a pillanatot. Becsület-szavamra, kezdett egyre világosabbá válni, hogy nagyapám nem tökéletes. Lehet imádni a szoknyákat, s főként a pinát, de ez több a soknál. És a mese csak indázott, ágazott, folyt tovább megállíthatatlanul, ömlött a nyakamba, alig bírtam szemrebbenés nélkül. És elvette, és összeköltöztek, és azok a csodálatos éjszakák, és azok a csodálatos hajnalok, és a közös fürdés, és csak mondta, meg mondta, és még mindig ott álltunk az utcán, se előre, se hátra, és még mindig nem tudtam, hogy voltaképp hol is az a történet, amit el kellett, azaz, amit éppen nem kellett elmesélni, mert minden csak szétfolyt és eltakart.

– Eltelt fél év, és állást kaptam a helyi lapnál. Akkor indult a helyi lap, felvettek tudósítónak, és persze, minthogy a fogságban megtanultam oroszul, fordíthattam a szovjet pártlap iránymutató cikkeit. Ez volt a feladat. Vagy kiküldtek vidékre, hogy tudósítsak a parasztság lelkes kollektivizálódásáról, vagy ültem a szerkesztőségben és fordítottam az irányt, mert az irányt mindig megmondták. A szovjetek tudták az irányt, és ezt megosztották velünk, elmondták, leírták, megszabták, meghatározták. Tudod, fiam, ezt kellett csinálni. Nem volt más lehetőségem, mert sohasem léptem be a pártba. Mind mondták, hogy csak jobb lenne, meg hogy akkor akár a szerkesztőségbe sem kellene bejárnom, de nem tudtak meggyőzni. Viszont dolgozni... azt kellett! Ilona színházat akart, termálfürdőt, tengerpartot, mindent. És minden meg kellett legyen, nem volt kifogás. Egyetlen lány volt a családban, és mindig mindent megkapott. Az apja havonta küldte a féldisznót, a lisztet, a cukrot, mindent, amit meg lehetett termelni falun. És ugye, Kerekes bácsi hamar-hamar belépett a kollektívába, és hamar-hamar minden jól ment neki. Mert aztán vezető lett, felügyelte a belépéseket, a munkát. Én meg? Én meg ki voltam? Egy szar újságíró, aki elvette egyetlen szem lányát. Aki még annyit sem tud megadni a lányának, mint egy falusi parasztleány. Le se szarták, így ahogy mondom, fiam, hogy nekem más volt a véleményem. Nem lehetett más véleményem. Ezért hát aztán nem is beszélgettünk. Ültem, megettem a csülökkel főzött lucskoskáposztát, a ropogósra süttött csirkét, a tésztát, amit elém tettek, majd megittam a bort, és utána vissza a dombok között a városba. Érted, akkor is csülökkel főzték a lucskost, amikor másnak még kenyere sem volt!

És ki a francot érdekel, hogy csülökkel vagy anélkül ették a lucskost? Ki nem szarja le, hogyan és mit ettek?! Egyszerűen nem hittem el, hogy ezt végig kell hallgatnom. Hogy fél évszázaddal ezelőtt, hogyan ették a lucskost. Mert csak ez volt fontos, s közben meg lassan eltelt a fél délelőtt, és a piac egyre távolabbra került. Meg aztán megint ez a dombos hisztéria. A mesélőnek kissé vizenyőssé válik a tekintete, s mint feneketlen tó mélyéből homályosan felbukkanó, hosszú alaktalan árnyak kíváncznak a felszínre a történetek.

Gyűlölöm ezeket a történeteket, amiket mindig el kell mondani. Még akkor is el kell mondani, ha közben megállapítja a kedves mesélő, hogy nem, fiam, ezeket nem kellene elmondani. Akkor meg minek? Minek ez az egész felhajtás? Hogy a másoknak még kenyere sem volt. Na és? Túlélte vagy nem? Nem az én problémám. Nem. Az én problémám már teljesen másról szól. Mert nekem is vannak problémáim, de nem kötöm az orrukra. Minek? Megoldani úgysem tudják, esetleg elmesélnék egy újabb történetet. Egy következőt. Tanulságul. Meg, fiam, gondolkozz, szokta mondani nagyapám. Éppen te mondd? Legszívesebben a képébe ordítottam volna: éppen te mondd, tati? Éppen te? Aki hazajöttél Szibériából, és feleségül vettél valakit, akinek hatalmas mellei voltak? Éppen te mondd? Elvettél egy nőt a kibaszott mellei miatt? Csak azért, hogy tudd esténként megfogdosni? És ezért meg szívtál hosszú éveken keresztül? Éppen te mondd nekem, hogy gondolkozzak? Hát megáll az eszem!

Megáll, mert lassan azon kapom magam, hogy ugyanezeket a történeteket mesélem. Mert belém ivódtak, fekete, kitörölhetetlen tintaként szívárogtak bőröm pórusaiba, s megfertőztek alaktalanságukkal, garabonciás bolygásukkal. Mert gyáva kis pöcs voltam, egy senki, aki sohasem mert ellentmondani, aki sohasem mert botot törni, s nekimenni a nagyvilágnak. Mert csak nagyapám béna árnyai kavarnak körülöttem, melyek újra és újra ott csörtetnek a cserjés domboldalon.

– Fél éve dolgozhattam a szerkesztőségben, mikor új munkatárs érkezett, mert fentről kiadták az utasítást, hogy frissíteni kell az állományt, s azt is közölték, hogy minden nemzetiség képviselve kell legyen az irodában. Ekkor érkezett – jól emlékszem, egy csütörtöki napon – hozzánk Katharina Wurf. Frajlán Wurf szász volt, egy kis szász faluból származott, német filológiát végzett, aztán hozzánk került gyakornokként, és ő lett a mindenés. Éppen ellentéte volt Ilonának, karcsú volt, barna hajú, és a szeme... Nem tudom, milyen volt a szeme, de az első pillanattól kezdve bámultam... volt benne valami, ami nem hagyott nyugodni. Bemutatkozott, ik bin Katharina, mondta, s ettől kezdve nemigen beszélünk. Tette a dolgát egész nap, szinte fel sem nézett. Voltak, akik már az első hónapban bepróbálkoztak nála, de ilyenkor villant egyet a szeme, megkeményedett az arca, szoborrá vált az egész nő, és már nem is kellett mondjon semmit. Frajlán Wurf nem ismert kegyelmet. Amilyen törékenynek tűnt, annyira kemény volt. Életemben még nem találkoztam ilyen nővel, pedig láttam egypárat. Emberfelettinek tűnt az az egész ember, mintha nem közülünk való lett volna. Más volt. Akkor még nem tudtam, miért, de éreztem, hogy frajlán Wurf nem egyszerű eset.

Helyben voltunk. Nagyapámnak ismét kiment fejéből a vér. Mert meglátta ezt a frajlán Wurfot. Megint egy nő a semmiből, csak úgy, aztán nagyapám elveszti az esztét. De úgy, mintha nem is lett volna neki soha azelőtt. Nem volt elég Kerekes Ilona, nem, neki minden kellett. Minden, amit meglátott. Újabb esztétikai tapasztalat, hogy aztán a fizikairól ne is beszéljünk. Serséláfám, szokta mondani apám, s azt hiszem, ebben kivételesen igaza volt. Nagyapám történeteiben mindig meglapul valahol a nő, ott rejtőzik, tekergőzik minden mese legmélyén. S ha úgy tűnik, nincs ott, mégis megjelenik, mégis feltűnik, előjön, felbukkan, vagy csak egyszerűen minden történés mozgatója. Frajlán Wurf. De most komolyan tati, ki a franc ez a Wurf? Most minek őt is idekevernem, mikor már kezdtem azt hinni, végre befejezed ezt a szart. Megint újabb szál, újabb kanyarodás, újabb epizód. Mint egy rohadt regény, aminek sohasem akar vége lenni. Mindig újabb és újabb szereplők a kis történeteikkel, érzéseikkel, vágyaikkal. Tisztára, mint egy rohadt regény. Még jó, hogy csak hallgatnom kell, és nem olvasni. Habár... A francokat! Úgy letenném, mint a huzat! Széttépném, hagynám a francba nagyapám és frajlán Wurf legújabb történetét. Megtehetném. Így meg hallgathattam tovább. Tati, lötyög a farka ennek az egész kibaszott történetnek.

– Tudod, fiam, én sohasem féltém a nőktől. Soha. Nem volt miért. Egészen addig, míg be nem lépett a szerkesztőség ajtaján Katharina. Mind jobban megismertem, és mind jobban kezdtem félni. Amint megláttam, előtött valami hideggel teli forróság, amit sohasem tudtam megmagyarázni. Eleinte még beszélgettünk, nem sokat, de beszélgettünk a riportokról, a fordításról, egyebekről. De ezek a beszélgetések kezdtek egyre nehezebbé válni, nehezebbé és feszültebbé. Mert hiába tartottam tőle öt lépés távolságot, egyre csak közelebb kerültem hozzá. Volt valami abban a nőben, valami megmagyarázhatatlan, valami félelmetes. Éreztem, hogy nem szabad a közelébe kerülnöm, és mégis, egyre nőtt bennem a feszültség, amit már Ilona is kezdett megérezni. Egy idő után elkezdtem kerülni. Ha megjelent a szerkesztőségben, én kimentem, ha megláttam az utcán, átmentem a másik oldalra, ha rám nézett, lesütöttem a szemem. Menekültem előle, és akkor már jó ideje nem tudtam a szemébe nézni. Azt láttam benne, amit sohasem akartam és mertem. Talán karácsony előtt történhetett, hogy az asztalomon három kihagyott puhaceruzát találtam. Egymás mellett feküdtek, éppen egy centi távolságra egymástól, mellettük egy cetli, frajlán Wurf apró, gömbölyű írásával: dí gesikten mūszen gesríben verden. Néztam a ceruzákat, a cetlit, és eszembe jutott Szibéria, a láger, a hazaút, Kerekes Ilona, minden. Ott kavargott bennem mindaz, amiről sohasem beszéltem. Amit Katharina gömbölyded írása szerint meg kellett írni. És akkor fogtam a három ceruzát, a cetlit, és odamentem a szemeteshez. Álltam fölötte, tartottam a ceruzákat és a cetlit, közben meg felvillantak a szögesdrótok, a patkányok, Kerekes Ilona mellei, ott kavargott az egész életem, és mindet belevágtam a szemébe. Két-három hét múltán, mikor egyik reggel még senki sem volt a szerkesztőségben, Katharina odajött az asztalomhoz, leült a székre, ahová a vendégeket szoktam ültetni, egyenes derékkal ült velem szemben, szinte tökéletesen szoborrá merevedett, és lassan, tagoltan megszólalt: dú muszt dájn lébn endern. Ezek voltak az utolsó szavai hozzám. Tudod, fiam, nem véletlenül mondtam, hogy vannak történetek, amiket nem kellene elmesélni. Menjünk, fiam, lassan már tíz óra lesz. Menjünk a piacra.

Ezt már végképp nem tudtam elhinni. Ott álltunk közel másfél órát, mert el kellett mondani ezt a történetet. Ott álltunk, én meg hallgattam. A történetet, ami nincs is. Ami nem is létezik és soha nem is létezett. Pedig tudtam előre, hogy nincs se eleje, se vége. Csak a szavak, mondatok, de ennyi. Semmi más. Hangok és árnyak, amik belevesztek az utcába. Vajon tényleg létezett ez a frajlán Wurf? Ilyen történetek nincsenek, nem lehetnek. Talán az a kibaszott Szibéria is csak a képzelet szüleménye, s közben még csak ki sem mozdult a lövészárokból? Mit lövészárokból, szerintem ki sem mozdult az irodából! Aztán költi a meséket, amiket nem írhatott meg akkor. Hát most sem kell megírni őket. Ha nem írta meg akkor, most hagyjuk a francba az egészet. Már nincs értelme! Már senkit sem érdekel! Rohadtul senkit! Sem a kollektíva, sem Kerekes Ilona imbolygó melle, sem frajlán Wurf karcsú termete. Szétesett az egész, nincs már, mi összeálljon. Talán volt ott egy kibaszott pillanat, egy töredék, ami akkor és ott felülírhatta volna az egész elcseszett életet. Talán. Változtasd meg élted, mondta akkor Katharina Wurf, s nagyapám meg a lötytyedt farkával véglegesen elcseszte.

(zajlik az éjszaka)

Átcsörömpölnek rajtad a képek.
Zajlik az éjszaka.
Mint sűrű füst a termekben,
árad a képzelet.
Légy a pókhálóban – vergődsz.
Meggötöz a szemed.

Idegeiden játszanak
táltosok, mágusok.
Árnyak táncát járják.
Pléhdob a homlokod.
Érdes, göröngyös párnád
csíkjai arcodon.

Szédült napéjegylenlőség.
Billen a mérleged.
Idegen szeretők:
nappalok, éjjelek

Kopott szivárványok
lengnek a házakon.
Téged is álmodik a való,
fénytelen és vakon.

(melyben a verset a pálinkához hasonlítja)

Legyen a vers,
mint a pálinka:
erős és tömény.
Nem halvány tinta.

Bódítson a vers
a legfelső fokon,
sohase legyen langyos,
hűlt teával rokon.

A vers, ha valóban párlat,
íze hamisítatlan.
Nem hígítja csapvíz
könnyűsége csaltan.

A vers, hogyha valóban az,
színezék-mentes, áttetsző,
mint rémálmaidban a való,
torkodat, szívedet edző.

(papírember)

Tegnap a papírembert
feltűzték négy rajzszeggel.
(Kimért, testre szabott teher.)
Ma időtlenséggel veri a reggel.
Vékony derekát rebegetti a tavasz éle.
Olyan mintha valóban élne.

Mágia

Négy évtized múltán még mindig nem tudta megszokni
a szemébe világító reflektorok zúgását, meg a nézőtér csöndjét
műsor előtt, amit a függönykarikák fémes csörgése tör majd meg.
Ezek a karikák őrzik a csapóajtó titkát,
hogy a közönségből kiválasztott segéd a díszlettervező,
meg hogy a tulaj évek óta kirúgással fenyegeti a mágust.
Előadás után üvöltve kéri a bevétel megduplázását,
vagy könnyes szemmel könyörög, hogy tüntesse el felesége elől.
Ilyenkor a mágus a megnémult reflektor szemébe néz,
és az üvöltések közti csöndbe mered. Zárás után
a szomszéd kocsmában lemosott sminkű bohóc tölt neki vodkát.

Sakknagymeister

Nyolc lépéssel a játszma vége előtt már pontosan tudta
a végeredményt. Magabiztosan tolta előre utolsó gyalogját
mindenféle alázat nélkül megközelíteni a királyi párt.
Híreket mondani távoli tájak uralkodójáról,
aki seregét vakmerősége miatt veszítette el,
csalpa feleségét egy szikár lovag csapta le kezéről,
és most nem sajnálja országa minden javait a hírvivő fejére
vérdíjul kitűzni. A petyhüdt testű király vonásai kisimultak,
felesége hirtelen lázba jött. Arcukon kaján mosoly villant.
Míg az uralkodó szemével egy új Róma határait pásztázta,
a királyné beérte a szakadt göncök alól kivillanó izmok ívével.

Tolsztoj-legenda

Tüdejének tubáktól keserű darabkáival kabátján meg tenyerén
az állomáson bóklászott már több mint egy hete. Történeteket mesélt

a bakternak, aki cserébe ételt hozott otthonról.
 Eltanulta a hajléktalanoktól, hogyan lehet kényelmesen aludni padon. Soha nem ült mellé senki. Félték a szemét csúfító szürke hályogtól. Előbb csak körbeállták a galambok, és párbajt vívtak a földre hulló morzsákért, aztán a bátrabbak az ölébe ültek, hagyták, hogy puha tenyerével simogassa őket, míg szakállából szedegetik a dermedt saftú falatkákat. Nadrágján egy ölébe borult tintatartó lelke éktelenkedett. Halála után napokig döglött galambokat takarítottak a peronról.

Teremőr

(Piet Mondrian)

Rövid idő alatt egészen intim kapcsolatba került a képekkel. Magsajnálta, amelyek előtt kevesebben álltak meg, és zárás után kárpótlásként hosszan nézegette őket. Hazafelé a rusztikus képkereteket a troli ablakainak repedezett szigetelése váltotta fel, az utcát az üvegen tükröződő kamionok ponyvái torzították. Megtapsolta a piros és sárga fényeket, de szeméből értetlenség sugárzott a közlekedési lámpák téves, zöld jelzése okán. A teremőr szálanként lopkodta haza a múzeum legértékesebb vásznait. Nappaliját háttal kifelé fordított reoprókkal aggatta tele.

A lassúság ára

Amíg eldöntöd, hogy nem vagy senkié,
 szerelmedé sem, mint hitted,
 sem anyádé, sem apádé,
 elfogy, amivel újdonsült szabadságodat
 remélted megédesíteni,
 a valaha volt legselymesebb ízű csokoládé.

Finnyásan nem lehet

Adni akart. Némi reményt:
 no, vedd el, mint asztalnál
 az étvágytalan gyereket,
 egyél, egyél, mert pici maradsz,
 kínálgatott és meg nem unta.
 Köszönettel hártottam el,
 visszautasításomat szóvirágokkal
 ékesítve, udvariasan,
 én csak a magam készítette reményt
 fogyasztom, ritkán ugyan, mert
 elfelejtődik a ritkaság miatt a recept,
 de az idegen reményt
 végképp nem, bocsánat.
 Mindenki érje be azzal,
 amit maga kotyvaszt magának.

Kategória

A boldog családokban anya és apa
 szeretik egymást mindhalálig,
 a gyerekek fejlődése a szakkönyvekben

leírtakkal megegyező,
 problémák nincsenek, ha igen,
 együtt oldják meg, a megoldás részei.
 A légkör egyenletesen meleg,
 akár a szabályozott fűtésű szobákban,
 jeges fuvallatok nem furakodhatnak
 be orvul réseken.
 A boldog családok stabilak,
 mozdulatlanok, akár a szentképeken.

Szeretet-függőség

Amikor függőségem ijesztő méreteket öltött,
 be kellett vallani, magammal és másokkal
 szembenézve hangosan kijelenteni: függő vagyok.
 Meg kellett tanulnom, hogyha nem ügyelek,
 nem figyelek éberem ingatag magamra,
 akármilyen hosszú elvonási szakasz után,
 tisztaságom téves tudatában, visszazuhanhatok.
 Kétségbe vonhatom, ami számított valaha,
 vonzhatok testi és lelki betegségeket tömegével.
 Ha óvatlanul válogatok, rábukkanhatok bárkire,
 aki függőségemmel visszaélhet, éppen őrá,
 és a pokolnak nincs következő foka.
 Örökké vigyáznom kell ezután, nehogy hátralépjek,
 ahonnan elindultam, oda.

Büntetés

Durva falat érzek mindenütt, tenyerem csupa hólyag. Mécsesemből kifogyott a láng, a fonalat elvesztetem. Hideg falakat érzek, sokszor lépcsőfokokba botlom, árokba esek. Alig tudok már kimászni, csak a szerencsén múlt, hogy nem szúródtam fel a nyársra. Még élek, kész csoda – de a kijáratot aligha találok meg.

Ordítottam ezerszer, „gyere, te rohadt szemét, na mire vársz, nem is mersz előjönni, egy gyáva kis féreg vagy! Itt hősködsz ebben a kibaszott labirintusban, na hol vagy, te köcsög, szétverem a pofádat, gyere elő, bazdmeg!”, de soha nem történt semmi. Még könyörögtem is, hogy jöjjön elő. Nem jött ő sehonnan, de hogy jött, hiába füleltem lépteit: hiszen végig ott állt mellettem, lélegzetviesszafojtva, egy pissenés nélkül – így itta szenvedésemet.

Mikor elájultam a szomjúságtól, nem is tudom, mennyi: fél, egy, vagy talán két-három nap [14 óra 19 perc] után összekötözött bőrszíjakkal, moccanni sem bírtam, és egy hatalmas terembe vitt. Megitattott, megettetett, hagyta, hogy kialudjam magam, majd mikor magamhoz tértem, iszonyatosan megvert: órákig [32 perc] ütött, rúgott, ahol csak ért. Két napig feküdtem nyöszörögve, ezalatt etetett, itatott, förtelmesen büdös, ám nyugtató kenőcsökkel kente be sebeim. Mikor úgy-ahogy lábra álltam, bezárt egy vaksötét odúba. Azután nyugodtan és olyan halkán, hogy azt hittem, csak magában beszél, azt mondta: rettentően el fog verni. Amit az elején kaptam, csak bemutató volt. Részletesen elmagyarázta: a talpamat fogja verni, míg cafatokra nem szakad, tüzes vastűket szúr a combomba, elköti a húgycsőmet, hogy ne tudjak vizelni napokig, és úgy érzem, mindjárt felrobbanok; leégeti a mellbimbóimat, az összes fogamat kiveri egy vasdoronggal, és kinyomja a mind a két szememet. De nyugodjak meg, mindezt túl fogom élni. Ez biztos, bízzak benne, alaposan begyakorolta már. Egy hajszál választ majd csak el a haláltól. Tudnom kell: mindenképp ez lesz a sorsom, csak az a kérdés: most, azonnal túlesünk a dolgon, mert belátom, hogy mindezt nem kerülhetem el; vagy pedig húzom az időt, és akkor később kerül sor minderre, mikor már nem bírom tovább a sötétzárkában, és inkább a verést választom. „Egy percet kapsz. Hidd el, jobb minél hamarabb túlesni rajta. Nyomorék életed lesz, így is, úgy is, tele őrijító fájdalommal, és engem kell majd szolgálnod nyomorodban is; de ha bemész abba a zárkába, értelméből egy morzsányi sem marad, s akkor nyűszítve, nyálcsorgatva szolgálsz engem haláلودig. Válassz!”

Azt hiszem, megvakultam. Körbetapogattam az összes falat: minden jéghideg, de már talán nem is fázom, egy idő után megszokja az ember – mint saját székletének, vizeletének bűzét is. Persze, hogy a magánzárkát választottam! Félttem, nagyon félttem a veréstől. Rájöttem, pontosan ez az ördögi ebben a tervben: annyira félsz a fájdalomtól, hogy önként besétálsz a csapdába. És mi a másik érv, ami miatt mindenképp a zárkát választod? Ezt mondogatod magadban: „majd csak meghalok odabent, és akkor legalább vége ennek a gyötrelemnek” – de ez a szadista vadállat jól kitalálta: nem az egyedüllét a pokoli ebben a zárkában, egy frászt!, hanem a hideg, amiről egy szót se szólt. Olyan hideg van, hogy állandóan reszkess, és minden gondolatod kitöltse, de azért ne fagyj meg. A fájdalom rossz tanácsadó, mindig ezt hajtogatja: „vállald csak azt a rövid, alig egy-két órás pokoli kint, később még nehezebb lesz kibírni a verést.” Mégis, azt hiszem, megtaláltam a megoldást, amivel bosszút állhatok rajta! Addig maradok itt, ameddig csak bírok. Ezalatt annyira legyengülök, hogy már a kínzás elejébe belehalok, elrontva örömét – legalábbis ezt remélem. Ha pedig addig megőrülnék, az a legjobb; ez a B-terv. Csak nagyon nehéz kibírni ebben a pokoli hidegben. Istenem, veszítsem már el az eszem!

Dörömböltem az ajtón órákig [49 perc], sokáig nem történt semmi. Már hallucináltam a szomszomságtól, jéggé fagytam, és megőrültem az éhségtől; mikor végül bejött a cellámba. „Jól aludtál?”, kérdezte, majd megragadta a lábam, húzott maga után a vaksötétben, fejem belevertem minden egyes lépcsőfokba, szinte nem is fájt, annyira eltompultam. Fáklyákkal kivilágított terembe értünk. Leszíjazott egy székbe, majdnem megvakultam az erős fénytől, pedig alig egy-két apró fáklya világított. „Ne bőgji”, mondta. Enni kezdett egy hatalmas szelet húst, ivott is, azt hiszem, bort, én remegtem az idegességtől, úgy éreztem, mindjárt éhen halok. Megkérdeztem, legalább ad-e innom egy kis vizet.

Lassan felállt, kezét beletörölte egy piszkos kendőbe, felvett egy hatalmas, ólomvégű korbácsot, és elkezdett agyba-főbe verni. A kezem leszíjazva, az arcomat se tudtam védeni. Utána visszavonszolt a cellába, magamra hagyott, nekem úgy tűnt, rengeteg ideig [12 óra 07 perc]. Aztán az előbbi jelenet megismétlődött, pedig én meg se szólaltam. Ugyanúgy felkelt evés közben, és megint megvert, csak most gumibottal – főleg a vesémet és a mellkasomat. Néhány bordám biztosan eltört, minden levegővétel pokoli kín.

Nem tudom, mennyi ideig [10 óra 15 perc] hevertem ájultan, aztán bejött és felloccsolt, majd újra bevonszolt a terembe. Azt kérdezte, „kérsz enni?”. Azt feleltem, „igen”, erre nevetni kezdett, leültetett egy székbe, eléem tolt egy tányér gőzölgő levest. „Köszönöm”, mondtam, és ránéztem. Nem tudtam, hozzálássak-e egyáltalán, de nem tudtam türtőztetni magam. Alig nyeltem le pár kortyit a levesből, megfogta a fejem, és belenyomta a tányérba. Majdnem megfulladtam, a leves pedig szétégette az arcom. „Majd ha én engedélyt adok rá, akkor kezdesz el enni, te mocskos kis rabszolga!” üvöltötte, és lábamnál fogva visszahúzott a cellába. Ezután sokszor [8] megismétlődött a jelenet, csak mindig tovább jutottam az evésben egy-két kanálnyi. Egyszer azért nyomta bele a fejem a tálba, mert piszkosak a körmeim, máskor azért, mert hangosan szürcsöltem. Egy nap végül megehettem a levest, megfürdhettem, persze langyos és koszos vízben. Ahogy ott ültem a dézsában, már kezdtem elfelejteni, milyen rettenetes hideg volt a cellában. Épp hogy csak fölengedtem, utána máris leszíjazott a székbe. „Figyelj ide, nagyon jól figyelj! Levágom mind a két kezed, és utána szabadon engedlek. Ha szerencséd van, bár erre kevés az esély, akkor életben maradsz: elvánszoroghatsz egy közeli faluba. Javaslom, hogy ezt válaszd, ez a jobbik megoldás. A másik lehetőség: úgy élsz életed további részében, hogy én fogom a jobb kezed, és soha nem engedem el – mondta.

Habozás nélkül az utóbbit választottam. Akkor még nem tudtam, hogy halhatatlan.

Azt is bánom már, hogy megszülettem. Már nem is tudom, mióta [4 év, 6 hónap, 2 nap] egyfolytában fogja a kezem. A balt, mert a jobb már hiányzik. Elképzelni sem lehet, mekkora borzalom mellette élni: mindig tiszta erőből szorítja a karom. Folyton üt-ver, végig a koszos földön kell aludnom, ülepét a hajammal törli ki, belemártogat a forróvizés dézsába, és persze éhezett, alig ad enni valamit.

Az ábrándozást abbahagytam, pedig minden gondolatom akörül forgott, hogy megölöm. Mostanában már könnyögök hozzá: végezzon ki végre. Ilyenkor mindig jól megver, és ami még rosszabb: háromszor már elhitette velem, hogy megkegyelmez, és véget vet szenvedéseimnek. Egyszer eljásztotta, hogy fölakaszt, de az utolsó pillanatokban elvágta a kötelet. Másodszor elhitette, kilök a magasból – de csak alig zuhantam pár centit, akkor egy pillanatra, amíg zuhantam, tényleg azt hittem, végre eljött a megváltó halál. Jó lett volna, mindennél jobban kívántam. Nemrég [2 nap] pedig azt ígérte, megmérgez. Szörnyen érzem magam, görcsökben fetrengem, de már sejtem, hogy hosszú napokig [8] csak szenvedni fogok, és szokás szerint felépülök valamennyire.

Pedig egyszer, képzeljétek el, le tudtam vágni a kezét! Részeg volt, így el tudtam lopni egy bárdot a konyhából. Lesújtottam a kezére: arra, amellyikkel időtlen idők óta fogta az enyém. Am azonnal, egy pillanat alatt [1 másodperc] kinőtt a keze, és mintha mi sem történt volna, újra megfogta a karom. Ezután hetekig [11 nap 22 óra] hagyott rettegni, mert a büntetés elmaradt, majd egyszer csak – épp aludtam –, szó nélkül levágta a jobb kezem, bekötözte a sebet, nehogy elvérezzek, és azt mondta: „a bal kezedenek egészen más sorsa lesz”. Mikor hónapokkal később megtaláltam a földön a lombfűrész, azonnal rájöttem: a bal kezemet saját magamnak kell levágnom. És akkor talán elenged, vagy hagy végre meghalni.

Beláthatatlan harcmodor

I.

Ma nincs bennem könnyorület, mert ilyen napom van, könnyorület nélkül etetem gumisajttal a macskát, mind a négyet, és lejárt szavatosságú szalámivéggel, könnyorület nélkül figyelem, ízlik nekik, megették, bajszuk nyalogatják és lábukat hosszan előrenyújtva a hasuk alját, azt a részt, melyet nyugodtan intim területnek nevezhetnék.

II.

Nincs kegyetlenebb, mint a tavaszi kert ébredéskor, amikor a végtelen mezők illata összpontosul minden levélben, egy gonosz isten hegyes, zöld tűkkel szurkálja a földet belülről, és átdöfi sokszor, gyöngyöző kék, fehér és sárga cseppek, földvér.

III.

A jövőn már nem gondolkodom, sem az időn, mióta befellegzett, a hegyeket nézem, mennyire hegyek, a sík, füvekkel lepelt mezőt, mennyire sík, mennyire lepelt füvekkel, hogy gubbasztanak a szavak kalickáiban a sólymok, hogy röppennek fel a sorban, mikor a halandó költő leüti végre az est, az ót, a lyét, az emmet, az ót megint, a kát, de a bátorságot

nem a sólymoktól,
hanem a füvektől lesem el,
és írás közben a haláltól félek.

(...)

XIV.

Aprócska gyarmat minden kerti négyzet-
méterben mérhető határ,
dolgos hangyák, henyélő tücskök.
A kertől nem a számító felosztást irigylem.

XV.

Egyre szigorúbb gyarmattartók vagyunk,
leigázottaink egyre engedelmesebbek,
egyre jobb velünk
az együttműködés:

elvesszük tőlük
levélvégről az illatos cukrot,
néha hagyunk nekik is
pár állott cseppet, örülj, tetű.

XVI.

Árnyas idő, csapzott idill:
kerti falomb alatt
a néma délután
mélyén habzik a hű szesz.

XVII.

Az asztalon puha vaj,
túlságosan puha, túlságosan emberi,
mellette fenyegető kés,

kicsorbul a szemem, ha nézem.

XVIII.

Megírni egy levél történetét,
egy falevélét, amint lehull,
amint északra fordul a szél
és csörren fémesen a ház
mögött a rőt akác is, és puha

szavakat sűg a gyűrűk titkos
életéről, vagy skiccelni csak,
vázolni a pályája tágas ívét –
minden rétorok atyja,
írd sorsunk maradandóvá.

Tragédia

Halottak napja. Próbafevonás. Ma megint eljátszod nagyapádat. Felfekszel a konyhaasztalra, és vársz, várod, hogy belépjen nagyanyád. Nemsokára belép. Ki terít, kérdezed nevetve. Válaszként némi hatás-szünet (légszomj, például): nagyanyád nincs oda túlságosan ezért a darabért. Aztán egy nagy dörrenés, vijjogó sirályok egycsapásra, szállnál az asztról le rögvest, erre a részre nem emlékszel, mondod nagyanyádnak, mi van még hátra. Még egy pár felismerés. Hogy az asztrához ragadsz. Hogy nagyanyád hangja elvész a tömegben. Hogy téged defibrillál az Isten.

S(a)kk

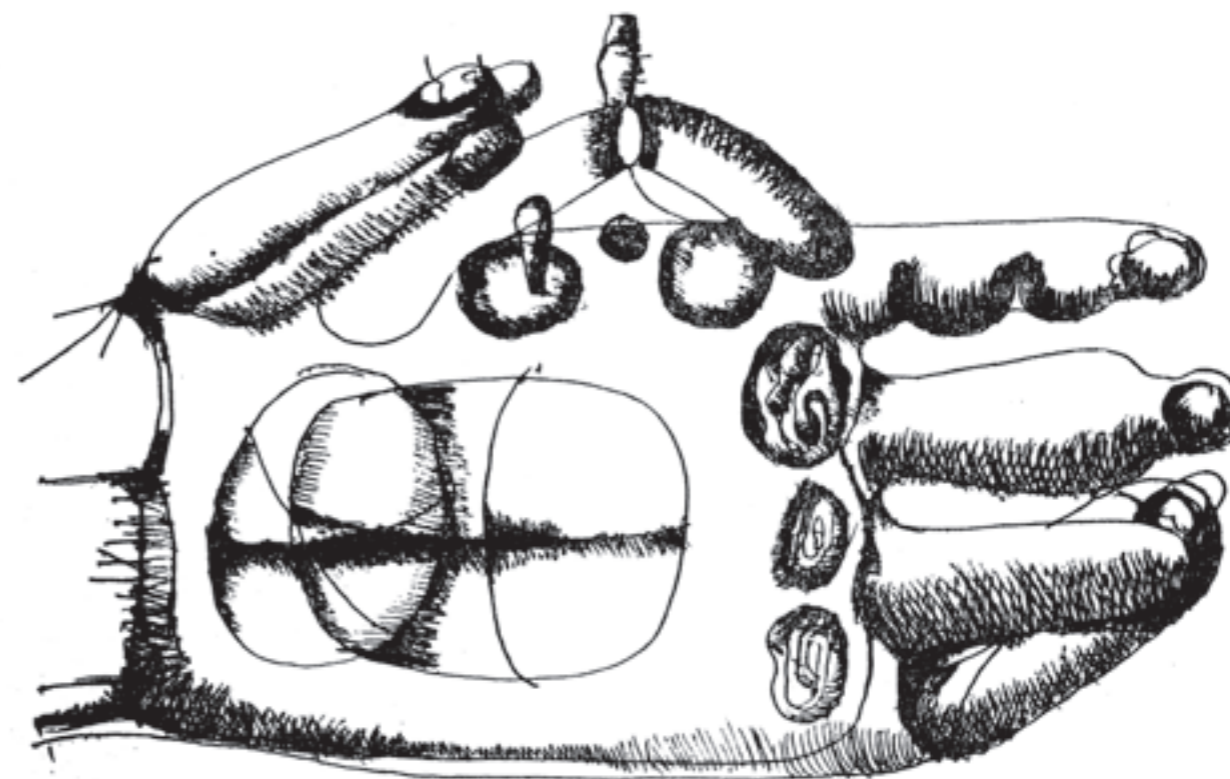
Nagyapám másodvirágzik.
Zsákbamacskára lő,
búgócsigát futtat,
meglovasít ezt-azt a spájzból,
hadosztályt szervez a hideg konyhakőre.

Mi jut még eszébe, nagyanyám szerint.

Sortűznyelés,
trombitaszó,
panírozott puskagolyó,
hajadonfőtt szívroham,
bástyaomlás,
vadlovak –
a halál végül mattot ad.

Órák

Állandósult időzavar. Mi visz rá folyton, hogy bőrébe bújj nagyapádnak, felhúzd magad, amíg lehet, ütközésig, járj, térülj meg fordulj, kiiktasd a perceket. Rossz rugókra jár az agyad, selejtes áru, nagyanyád szerint – meg (naphosszat) legyint. Hát megállsz, és a csöndet várod. Halálközeli élményt sejtész.

Kaddis

Az utcára már nem mehet,
Anyám halállal viselős,
Hajolnia is túl nehéz,
Anyám halállal viselős,
Nyelve alól homok pereg,
Anyám halállal viselős,
A terhe napról napra nő,
Anyám halállal viselős,

Fájás az ég, és rászakad,
Anyám a halált megszüli,
Enni nem tud, mindent kiad,
Anyám a halált megszüli,
Bármerre néz, senkit se lát,
Anyám a halált megszüli,
Ha hozzáérnek, felkiált,
Anyám megszülte a halált.

Ahogy a lélek elszakad,
Szemében rémült szarvasok,
Ahogy a lélek elszakad,
Hívják jégszárnyú angyalok,
Ahogy a lélek elszakad,
Nem szól, úgy felel rá igent,
Ahogy a lélek elszakad,
A teste, mint egy tárgy, hideg.

Nyári tánc

Színesedj, ég,
Vérnarancsból
Rózsaszínné
Vált a nap,

Kelyhed édes,
Szép virágom,
Minden éjjel
Vártalak.

Illatozz, míg
Rongycafattá
Tép a szél, úgy
Vérzel el,
Perzselődsz majd
Déli naptól,
Ronda kóró,
Az leszel.

Teret

Még
Ringat
Minket is
Az ég fölött
Aranyló tenger
Nem háborítja fel
Semmi az ég alatról
Moccanatlan fényes tükör

Teret

Moccanatlan fényes tükör
Semmi az ég alatról
Nem háborítja fel
Aranyló tenger
Az ég fölött
Minket is
Ringat
Még

És kitört a gyalázat

Beszélgetés Kiss Judit Ágnessel

Költői pályaindulásod több szempontból is rendhagyónak tekinthető. Szokatlanul későn, harmincévesen kezdted publikálni, ez már önmagában izgalmas körülmény. Ráadásul kész kötettel érkezted az irodalomba, első folyóiratos közléseid idején már megvolt a Irgalmasvérnő című könyv anyaga. Vagyis debütálásod egy olyan alkotói periódus produktumaival történt, amit még nem érintett, nem torzított a kánon jelentette normakontroll, a szerkesztők ízlésmódosító hatása, az uralkodó beszédmódokhoz való csatlakozás, vagy attól különbözni akarás. Ez egy igazi független líra, a versek 1994 és 2004 között születtek, a kötet 2006-ban jelent meg a rövid időre nagyon fontossá vált (azóta talán már meg is szűnt) Szignatúra Könyvek sorozat tagjaként. Persze, sokan írják verset ellenőrizetlenül, visszhangtalanul, a te esetekben viszont jó nagy tétet kapott az independens korszak, mivel a művek előtt aztán a szakma is meghajította a fejét. Hogyan kell elképzelni a korai időszakot? Az élő magyar irodalmat olvastad közben? Voltak azért képeid, hogy ez a sajátom, ez nem?

Nem. Azért is nem nagyon olvastam, mert úgy éreztem, hogy a kilencvenes évek közepén elterjedt volt egy hüvös, intellektuális, kicsit tárgyias líra, amivel nem tudtam azonosulni. Az egyetlen ember, akivel tartottam a kapcsolatot, aki befutott szerző volt, az Jónás Tamás barátom. Vele egyidősek vagyunk, csak ő tíz évvel korábban futott be. És mindig azt mondtam, hogy úgy érzem, ez az esztétika nem az egyetlen érvényes esztétika, de nyilvánvaló volt az is, hogy a sajátom mellett még nem tudok kiállni. Ezért lett fontos számomra Karafiáth Orsi első kötete, én még az egyetemre jártam, és a vizsgaidőszakban az volt a célprémium. Megfelelő mennyiségű tananyag után egy kicsit beleolvastam a *Lotte Lenyába*. Úgy éreztem, hogy egy olyan hangot szólaltat meg, amit már én is el tudok fogadni, és a francba, neki sikerült! Tehát neki sikerült átvinni azt a hangot. Azt hiszem, ha a kilencvenes évek közepén megpróbáltam volna átvinni-elfogadtatni a verseimet, nem sikerült volna, vagy csak nagyon sok sérülés árán. Nem vagyok ütészálló. Azóta sem.

Ha jól értem, esztétikai visszaigazolást láttál a Karafiáth-lírában. Miközben Orsi pályájának az irodalom (nyilván számára is fontos, jelentős, de mégis) csupán egy része. Túlnőtt az irodalmi világon, vagy legalábbis kitágította a hagyományos szerzői szerepeket, kvázi médiacelebritásként (is) egzisztál. Ehhez a fajta önpozicionáláshoz milyen a viszonyod? Egyre többet szerepelsz a tömegmédiákban, hamarosan felmerülhet (fog is, nem vitás), hogy mennyit lehet, meddig szabad.

Orsi ezt nagyon tisztességesen vállalja: én nem költő vagyok, hanem médiaszemélyiség. Én viszont nem vagyok alkalmas az ilyen típusú szerepre. Túl öregem kezdtem, és ilyenkor már nem lehet az embert annyira formálni. A média azok előtt nyitja az ajtókat, akik képesek és hajlandóak alkalmazkodni az uralkodó trendekhez, és mindenféle szempontból. Ezért is jó, hogy elmúltam már harmincéves, amikor ezek a hatások először értek, amikor megpróbáltak nagyon erősen alakítani. És azt tudtam mondani, hogy ebbe az irányba tudok formálódni, arra, köszönöm, nem. Persze rohadt nehéz nemet mondani. Tisztában vagyok vele, hogy mennyire akarok és tudok hülyét csinálni magamból. Egy bizonyos szintig nagyon szívesen, de mondjuk, egy főzőműsor már túl vad, és ruhabemutatókat sem vállalok.

Miközben a hagyományosabbnak gondolt, főállású íróság/költőség se a te utad. Vagy legalábbis eddig nem. Például egészen a közelmúltig volt rendes, tisztességes polgári állásod is.

Így van. Középiskolai tanárként dolgoztam húszéves koromtól kezdve. Az egyetem mellett elmentem állásba, kimentem tanítani, és ez így is maradt 2007-ig folyamatosan. Volt olyan, hogy éppen munkanélküli voltam, mert a legtöbb munkahelyemen konfliktusaim adódtak. Nagyon szerettem tanítani, szeretek is. Irodalmat, drámát tanítottam, és színjátszókört is vezettem. Az utóbbi három munkahelyemen pont a színjátszókör miatt csapott belém a ménkű. Az egyik iskolában egy Heltai-vígjátékot játszottunk, ami az igazgató szerint rettenetesen erotikus volt. A maximális erotika annyi volt benne, hogy a lány úgy jön vissza a takarásból, hogy lelóg a ruha pántja a válláról, és azt egy félmosollyal visszahúzza. Berendelt az igazgató, hogy ezek keféltek a takarásban! Mire én megkérdeztem, hogy ezt meg honnan tetszik tudni? Ezért lett vége a dalnak. Egyébként egy egyházi iskoláról volt szó.

Én soha nem akartam egyházi iskolába menni, csak mindig oda hívtak, és mindig megbánták. Kezdtem a református iskolában, ahol három évig tanítottam. Nagyon jólesett nemrég, egy volt tanítványom megkeresett, hat éve érettségizett, azt hiszem. Ő azóta színész- és filmszínész, és azt mondta, hogy ha nincs a színjátszókör, és én nem vagyok, akkor nem tudja, most hol lenne az életben. Ha egyetlen ilyen visszajelzésem van, akkor már megérte. A másik egyházi iskolában egy évet töltöttem, és ott is a színjátszókör miatt lett bajom, mert azt mondtam az egyik srácnak egy műsor után, ez egy *puhápöcs* volt. Na most, aki színházközeli van, az tudja, hogy ez egy instrukció vagy színházi kategória. Mikor a színész ott van ugyan, de nincs benne erő. És ebből kitört a gyalázat, hogy én mit mondtam annak a fiúnak. A katolikus gimnáziumban szintén három évig tanítottam, ott osztályfőnök is voltam, és érettségizni vittem volna az osztályomat. Szintén a színjátszókör volt a fő oka, hogy el kellett jönnöm. Nagyon közeli viszonyban voltam a diákokkal, és ők is egymással. Olyan szóbeszéd ment, hogy ezek fogdossák egymást, én is őket, meg ők is engem. A másik ok a versek. Ezt ők hivatalosan sosem merték vállalni, de az igazgatónő egy véce előtti találkozás során megemlítette, hogy aki katolikus gimnáziumban akar dolgozni, az nem írhat ilyen verseket, amikben ilyen szavak vannak, és hogy akkor az én magánéletem sem felel meg a katolikus szellemiségnek. Valószínűleg ha nincs a kötet, akkor más az ürügy, egyszerűen kilógtam a sorból.

Megjegyzem, a kötet recepciója és (főleg) ismertté válása szempontjából szerencsés volt a botrány. Ezt érezted? Nyilvánosságához segített, Baló György A szólás szabadsága című tévéműsorban direkt módon pertraktálta a munkahelyi konfliktusodat, máshol is kérdezték, és lám, mi is erről beszélünk. Kontextust ad a lírádnak. Miközben egy fontos, bár fedettebb jelenség természetéről is mond valamit az általad elmesélt összetűzés-sorozat. Hogy a keresztény közösség a kortárs művészet kifejezésformáival nem tud párbeszédet kialakítani.

Azt gondolom, akkor és azóta is azt mondom, hogy ez a jelenség nem felekezetről szól, szól, nem kereszténységről, a keresztényi gondolkodásról. Hanem

minden felekezeten belül van egy fundamentális (sokszor korlátolt) irányzat, és ennek képviselői. Ők értetlenek. A többség viszont inkább elfogadó, nyitott. Ugyanakkor, amikor engem ezért a kötetért eltávolítottak, az evangélikus lelkész barátnőm prédikált a könyvből. És a katolikus felekezetről is voltak olyanok, akik nyíltan mellém álltak.

Szorosabb esztétikai értelemben is izgalmas a dolog. Miért vált fontossá számodra a testiség tematizálása?

Egy alanyi költő, az én fajtam, mindig azt tematizálja, ami személyesen probléma. Nem propaganda jelleggel akartam bármit is üzeni, hanem folyamatosan, újra és újra meg akartam fogalmazni, ami nekem, magamnak gondokat okoz. Hogy van egy test, amit nem én választottam, amivel nem nagyon tudok azonosulni, ugyanakkor én is kiszolgáltatott vagyok neki, és ő is nekem. Most akkor én azonos vagyok-e vele vagy nem? És egyáltalán milyen a viszonyom ezzel a testtel? Van-e egy ettől különálló lélek? Ennek a problémának újra és újra nekirohantam, és azt hiszem, még csomószer neki is fogok rohanni. Mert nemcsak azt kellett elfogadni, hogy ez a test esetleg nem olyan, amelyet én magamnak csinálnék, ha lehetne, vagy hogy ez történetesen egy női test, amiből egy csomó minden következik, hanem az még előttem van, hogy ez a test szétesik még életében, ha meghalok, akkor pedig még szét is rohad. Tehát számomra ez nem olyan problematika, ami egyszer csak el fog törpülni.

Így nyílik rá az élet a művészetre. Bár ezek a versek a felszínen nem ennyire filozofikusak. Konkrét élethelyzetek, cselekvések, mozdulatok ábrázolódnak bennük. Nagyon hitelesen, megrázó módon, ahogy a legtöbb versnek a hatását az idézi elő, hogy az olvasó ráismer a saját életének a sablonjaira, olyanokra, amelyeket maga zavaróként él meg. Amikor ez a zavar visszatükröződik egy másik szemnek a látásmódján keresztül, az katartikus tud lenni. Nyilván kaptál olvasói visszajelzéseket az erotikus versekről. Rezonáltak rá az olvasók?

Persze, nagyon erősen. Azt hiszem, az iskolavezetőséghez is így jutott vissza: a netre felkerült versek, és az azokra érkező mindenféle névtelen reakciók. Pontosan ez az a tematika, ami mindenkinek szúrja a szemét. Nagyon éles reakciókat kaptam, mintha csak ez az egy téma lenne a világon, és én se írnék másról, pedig írok, vagy a világ se szólna másról, pedig szól. Mindenki elvesztette a fejét, amikor ezek a témák szóba kerültek. Az interneten sokkal erősebben lehet névtelenül bohóckodni, ott az egészen durva beszélésig jöttek megjegyzések, hogy például ez undorító, meg hogy ez visszavezethető a saját magánéletemre, hogy én mit hogyan csinállok. És megszólalt a másik oldal is, hogy ez fantasztikus, végre valaki kimondja. Nagyon élesen reagáltak.

Akkor még dolgoztál pedagógusként, amikor ez az egész bonyolódott. Diákok részéről éreztél olyat, hogy emiatt az olvasmány miatt nyíltak meg előtted, hogy másképp viszonyulnak hozzád?

Tőlük is kaptam hideget-meleget természetesen. Nagyon sokaknak jelentett az valamit, hogy én magam is írok, publikálok. Sokan ettől lettek a kortárs lírára nyitottak. Úgy mentem el, hogy egy olyan érettségiző évfolyamot hagytam ott, ahol azért volt tizenvalahány ember, aki rendszeresen olvas kortárs

irodalmat, és cserélgették egymás között a könyveket. „Adok egy Kemény-kötetet, adjál cserébe egy Szabó T. Annát.” Ez ment a suliban.

Viszont a kortárs irodalmi tétel (újabbban van ilyen) nyilván nem Kiss Judit Ágnes volt.

Varró Dani volt. Én azonban már nem adhattam nekik ki tételt, mert akkor már nem voltam ott.

Meg, gondolom, nem saját magadat adtad volna, ha te választhatod ki.

Ők többször kérdezték, hogy miért nem tanuljuk az én verseimet? Azt mondtam, tőlem a legnagyobbakat tanulják, aztán szerényen hozzátettem, hogy engem majd a gyerekeik fognak tanulni. A saját osztályommal folyton ment a hülyéskedés, hogy benne lesznek-e az életrajzomban, ha kinyírnak? Volt, aki rosszul vette, hogy ilyen témákról írok. De addig nem érdekelt igazán húsz embernél többet, amíg el nem küldtek.

Hogy a munkáid ilyen érzékenységet generáltak, az a szakmán belül segített vagy inkább hátráltatott?

Eleinte csak az előnyeivel találkoztam. Hogy az első kötetnek ilyen kritikai visszhangja volt, az (ma már látom) nem mindennapi. Akkor azt gondoltam, ez így megy. A későbbi visszajelzésekből derült ki, hogy egyáltalán nem ilyen könnyű. Az, hogy elfogadjanak, beszéljenek róla, szeressék, vagy legalábbis véleményt nyilvánítsanak. Eleinte tehát nagyon sokat segített, most annyiban érzem a hátrányát, hogy egy kicsit benne akarnak tartani a skatulyában, mert ez egyszerűbb.

Várják most már az ilyen típusú szövegeket?

Addig nincs baj, amíg pozitív előjelű a várakozás. Akkor fordul rosszra, ha más írok, és értetlenkednek.

A Ballada a kettős erkölcsről című emblemikus versed a testiséget nem is erotikaként mozgatja, hanem mint egy társadalomkritikai meglátást. A nemiség itt elsősorban társadalmi nemként olvasódik. Az utóbbi időben többször dolgoztál együtt a szerzőcsoporttal, akik a nőmozgalmi, feminista témákat fontosnak tartják, beemelték az irodalomba, és a női látásmódot saját jogú esztétikaként értelmezik. Hogyan kerültél velük kapcsolatba, milyen viszony fűz az Artizánokhoz, és a törekvéseikből kinövő nőirodalomhoz?

Konkrétan Forgács Zsuzsa keresett meg, hogy az *Éjszakai Állatkert* második részébe, a *Szomjas Oázisba* adjak prózát. Mondtam, hogy én nem írok prózát, csak verset. Hát, pedig neki írjak prózát, mert itt, ennél a kötetnél csak a próza jó. És úgy látszik, kellően erőszakosan tudta ezt közölni, mert egy héttel később küldtem neki két elbeszélést. És annyira jólesett, mert azt hiszem, ez volt az első alkalom, hogy valaki egyszer csak lerohant az interneten, megkereste az e-mail címemet, és azt mondta, *hah, te kellesz nekem!* Zsuzsa mellett Gordon Ágata a csoport másik motorja. Ő az egészet filozofikus szinten űzi, olyannyira, hogy például csak női írókat olvas. Ágata mondta nekem egy felolvasás után, hogy nekem van nőtudatom. Ahogy nyilván van is, csak én valahogy mégsem tudok ezekkel a fogalmakkal mit kezdeni.

Tehát akkor a szövegeiddel nincs egy határozott nőmozgalmi célod. Érdekes, mert a csoport frontembereinek munkái, a megnyilatkozásaik ennél határozottabban irányzatosnak tűnnek. Igazságokat fogalmaznak meg. Sokszor szépprózában osztják az igazságot, kevesebb kérdés, több állítás.

Ha propagandisztikussá válik, akkor el is romlik. A műzsa nem nagyon szereti magát igába fogatni. Bármilyen propagandisztikus szöveg automatikusan elromlik szerintem. Abban a pillanatban, amikor az eszem veszi át a főnökséget, nem azt mondom, amit gondolok, hanem azt mondom, amit elvárnak tőlem, vagy amiről azt gondolom, hogy mondanom kéne. És akkor a mű mint szöveg gyenge lesz.

Tehát az esztétikai gépezet van elől, és azt nem írhatja felül semmiféle idea.

Így van. És így lett a *Ballada a kettős erkölcsről* például. Máig bennem van az indulat, ami ezt a verset létrehozta. Egy befutott zongoraművésznek valaki a kezébe nyomta a kéziratomat, effektíve kézírásos verseket, ő belelapozott, majd félredobta az egész paksamétát azzal, hogy *ennek is csak baszhatnékja van* – a szó nem tőlem származik. Emlékszem arra az iszonyatos haragra, ami emiatt eltöltött, hogy hány meg hány erotikus verset olvastam, amit férfiak írtak, és ugye azon meg kellett hatódnai, meg a férfinak a nagy álló férfiasága előtt mindenki boruljon le, férfi is, nő is, én viszont ezt nem engedhetem meg magamnak. És milyen alapon, és milyen jogon nem? A személyes sérelemben benne az általános, vagy általánosítható szellemi nyomor, a közgondolkodás iszonyatos ferdesége. De alapvetően nincsenek nőmozgalmi céljaim.

Akkor az irodalmon kívül nem csatlakozol a femináriumhoz?
Nem, mert nem hiszem, hogy a dolgot ilyen szinten kell megoldani. Én tényleg többször megkaptam férfiktól, hogy „ne szólj bele, te nő vagy!”, „a nő, az csak hülye lehet”, „a nő, az csak szar verset írhat”. De azt gondolom, aki a nőt a nemiségén keresztül próbálja elnyomni, megvetni, az a saját férfiasságát nem tudja megélni, tehát neki ott, azon a téren kell meggyógyulni. Nekem pedig semmi más dolgom nincsen, minthogy a saját nőiségemet éljem meg szabadon, és akkor még lehet, hogy annak a férfinak is segítsek, hogy rájöjjön, ő hol siklott mellékvágányra. A macsó, az egy mellékvágány a férfihoz képest. A wamp vagy a díva szerintem szintén egy kisiklás vagy mellékvágány a nőhöz képest. Most nagyon vad dolgokat mondtam?

Nem, csak ezt én még így nem hallottam. Viszont, ha már felmerült a zongoraművész: van két olyan témánk, ami tulajdonképpen idegen az eddig tárgyaltaktól, de mégse teljesen. Az egyiket tudom kapcsolni a zongoristához. Merthogy Kiss Judit Ágnest egy másik művészeti ághoz is erős szálak fűzik. Oklevelet szereztél a zeneművészeti főiskolán, ha jól tudom. Ez azt jelenti, hogy elindultál a zenei pályán is? Aktívan zenéltél?

Nem. Amikor a főiskolán 2005-ben diplomáztam, az a sokadik próbálkozás volt, hogy mit is szeretnék kezdeni magammal. Akkor a tanáraink már tudták, hogy írok, és megígértem, hogy lesz kötet, adok belőle, és hogy jobb verseket írok, mint amilyen oboista vagyok, mert nagyon pocsék voltam. Fontos élmény, mert emiatt tudtam, tudom a határait. Amikor megérkeztem ide hozzátok, az a kérdés várt, és nem hoztad el a hangszered? Hát nem. Senkinek nem kívánom, hogy meghallgassa, amit én egy szál oboán produkálok. Amióta lediplomáztam, jóval kevesebbet gyakoroltam. 2004-től 2007 végéig volt egy együttesünk, Keleti Átjáró néven, ahol, úgy érzem, működni tudtam mint oboista, énekes, zeneszerző meg minden, amit akartam. És megvoltak azok a határok, és elég volt addig elmenni. Nem játszottam többet, mint amennyire képes vagyok, annyit énekeltem, amennyit el tudtam énekelni. Az ember folyamatosan próbálja ezeket a határokat tágítani, de határai mindig lesznek. Én addig vagyok jó zenész, amíg iszonyú jó zenésztársak állnak mellettem. A kis csontvázat, amit én odaviszek próbára, azt megtöltik ideggel meg hússal, és akkor egy tényleg gyönyörű zenét írunk együtt.

Milyen zenét játszott a Keleti Átjáró? Kerestem a Youtube-on, de nem találtam videóit.

A saját honlapját kellett volna keresned, mert az együttes ugyan már nem él, a honlap azonban még elérhető. Nagyon erős a kötődésem a népzenehez, népdalhoz. Mindig hoztam egy eredeti népdalt, és mindenkinek megvolt a saját háttéré, jazz, klasszikus zene, rock. Úgy tudtuk rádolgozni erre az originális, autentikus alapra, hogy szerintem egy nagyon élvezhető végeredmény jött ki belőle.

És a zene csak az egyik az irodalmon kívüli tevékenységeid közül. Kiss Judit Ágnes lótulajdonos is. Ha egy fiatal budapesti költőnő lovat tart, az azért meglepő. Hogyan lett ez így?

Gyerekkoromban sokat lovagoltam, aztán huszonevésen megint. Egy barátnőmmel volt egy közösen lovagolt, ráadásul problémamentes lovunk, és én el is hittem hamar, hogy na, akkor ez nekem nagyon megy. Aztán ez a dolog nagyon sokáig parkolópályán volt, főleg azért, mert annyira tönkrement a gerincem, hogy azt mondták, nem lovagolhatok. Később viszont találtam egy orvost, aki azt mondta, igenis tessék visszaülni a lóra. Végül ráakadtam egy módszerre, amibe teljesen beleszerettem. Arról szól, hogy a lovat nem belovagoljuk, szájába rakjuk a vasat, rá a nyeret, hanem megtanulunk lónyelven beszélni.

Suttogó?

Igen, pontosan. Az a srác, aki ezt Magyarországon tanítja, kint nőtt fel Új-Zélandon, egy olyan farmon, ahol őrzik ezeket a hagyományokat.

Ez tulajdonképpen lópszichológia?

Arról szól, hogy ha te is ló vagy, és azt a testbeszédet használod, amit a lovak egymás között a ménesben, akkor milyen helyzetben mit kell tenned. Elindulsz a ló a felé, az pedig el fog szaladni, vagy megtámad. Ez a két eshetőség van. Úgy gondoltam, hogy ezt a módszert egy saját lovon lehet a legjobban gyakorolni. Ez akkor volt, amikor elvesztettem az állásomat, és megkaptam az Artisjus-díjat, ami egy éven keresztül a tanári fizetésem másfélszerese volt. A kedvesem rágta a fületem, hogy most vagy soha, most vegyél lovat, mert megszoktad, tanárként milyen színvonalon élsz. Ha néhány hónap múlva megszokod, hogy jobban keresel, több pénzed van, akkor azt is el fogod költeni. Úgyhogy én most pont úgy élek, mint tanár koromban, pont azon az életszínvonalon, mert az összes fennmaradó összeget Léda megeszi.

És Lédának hívják a költő lovát. Ez véletlen?

Véletlen. Sőt, én annyira kínosnak éreztem, hogy át is akartam nevezni. Mert gondoltam, a víz se mossa le rólam, hogy a hülye irodalmár a lovát is így nevezte el. A balatonfelvidéki parasztleány, akitől vettem, azt mondta, Lédának hívják, tudod, mint az Adyának a csaja.

És hol tartod? Gondolom, nem Pesten.

Kint lakik Felsőgödön. Próbálok látogatni, amilyen sűrűn csak tudom. Mint utólag kiderült, azért ez nagy merészség volt, ezt a módszert egyáltalán nem ismerve egy csikót venni, akin még soha nem ült senki. Az első néhány hónap úgy nézett ki, hogy ő kergetett engem, és csattogtatta a fogát, és azt hitte, az jó játék, hogy megharap és elkerget. Most már azért, egy év után, ennél jobb a viszony, de az, hogy a hátára enged, az merőben az ő jóindulatán múlik. Egy szál kötőfékkel, nyereg nélkül felülök a hátára. Ha ez neki nem tetszik, egyszerűen kilép oldalra, és nekem annyi. Olyan nincs, hogy én fent maradjak. Ha Lédának jó napja van, akkor sétálgatunk körbe. Ami tényleg aranyos, az az, hogy megismer, messziről oda tudom hívni. Tényleg nagyon jó a kapcsolatunk. Nem tudhatja, el sem képzelheti, aki nem próbálta. És ez az emberi kapcsolatokban is sok mindenre tanít. Hogy hogyan kell adott esetben a másikat elijeszteni, és nekirohanni azért, mert a saját teremet védem.

Ezek szerint önmagadról is tanulsz általa. Magától értetődő a kérdés, hogy a lírádat is megtermékenyíti a lovas életforma? Megjelennek a Lédával szerzett élmények a versekben?

Direkt nem kezdtem el lóról írni. Ami megjelenik, az inkább az, amit én Léda mellett magamról tanulok. Hogy mennyire képtelen vagyok azt mondani, hogy nem! Hogy mennyire elhúzó egy megbeszélést, csak mert képtelen vagyok az elején határozottan fellépni, sokkal kínosabb, sokkal tovább tart, és ugyanúgy az lesz a vége. A srác, aki tanít, mindig azt mondja, a lovad a tükröd. Azt, hogy ez a ló mindentől megijed, azt egyértelműen tőlem tanulta. Ha hím lovak vannak a közelében, képtelenség bírni vele, mert kapva kap az alkalmon, megy és kellei magát, én meg kapom a gúnyos mosolyokat – a lovad a tükröd.

Van egy médium is, ahol az olvasók követhetik ezt a munkát, visszamenőleg is akár. Rövid, húzós prózák a Kiss Judit Ágnes naplova című blogban. A költő itt prózairó, és ezzel el is jutottunk az utolsó témánkhoz, a regényhez. Az Írott Szó Alapítvány és a Magyar Napló közös pályázatán első helyezett lett A keresztanya – Szomor Veron története című prózád, ami egy furcsa kis faluban, Zsanócon játszódik, a mesélő főhős, Szomor Veron egy nyolcvanhét éves néni, folyik belőle a szó, összehord hetet-havat, és a sokfelé futó, nagyon széttartó történetekből végül mégis teljes világ épül, egy zárt, vidéki közösség, és annak története, sorsa. Egy pesti lány hogyan kezd el éppen faluról írni, mi mozgatott egy ilyen téma felé? A pályázatra készült ez a szöveg, vagy megvolt már korábban?

Igen, a pályázatra készült. Ehhez is rugdosás kellett. Egy barátom elküldte körülbelül hat héttel a leadási határidő előtt a kiírást, és kijelentő módban mondta: ezt megcsinálsz. Akkor én még nem írtam prózát, illetve csak próbálkozásaim voltak. Valahogy elhangzott, hogy a történetnek a rendszerváltozás idején kell játszódnia. Volt egy

Könyvek, Gyulán

Könyvheti megnyitóbeszéd

Se óda, se elégia – se ditiramb, se jeremiád. Mindez együtt. Maga a lét; az európai és világkultúra. Mert miről is gondolhatnánk a legintenzívebben, hogy a teljes életről szólna, mint ezek hordozójáról, a *könyvről*. A magasztosról, a fennköltől, a dicsőtől és a siránkozóról. És a köztük megbúvó ezer variációról. Bár, s ezt Guenontól, Hamvas nyomán is tudhatjuk, hogy a létezés eredeti szövege és szövege a szentkönyvekben egyszer és mindenkorra: megvan. Meg van írva. Hamvas persze hozzáteszi, hogy a nevezett könyvekben fellelhető szövegek akkor válnak visszavonhatatlanná vagy véglegessé, ha azokból szüntelenül táplálkozunk, és ha mellettük az életünkkel is tanúságot teszünk.

Most csak az eredeti állítás meghatározójára koncentrálnunk (*szentkönyvekben*), a többire nem annyira – ti. amennyiben minden megvan (*volna*) e 'könyvekben', rögtön fölveti a súlyos kérdést, hogy akkor: miért? Miért írunk verset, drámát, hosszú prózát, bölcseltei irodalmat. *Minék a selymes víz, a tar-ka márvány? És miért a dombok és miért a lombok* – Babits nyomán. Ha minden megvan. Valóban megvan? Eszmény és idea és szellem és élet? Minden megvan – de semmi sincs meg.

„Húsz, esetleg negyven évre lennem szükségem, hogy a föld nagyobb könyvtáraiban munkatervemet elkészítem. Még néhány nyelvet is meg kellene tanulnom, többet tökéletesítenem. Legalább nagy vonalakban foglalkoznom kellene a kínaiával, a japánnal, a toltékkal, a perzsával, az egyiptomival, az arabbal, több néger és indián és ausztráliai táj nyelvél. Minden nyelv (könyv, teszem én hozzá) tud valamit, amit csak ő tud, rajta kívül senki. Alaposan és véglegesen meg kellene tanulnom a szanszkritot, a hébert és a görögöt. A baseli, a párizsi, a

londoni, a római, a calcuttai, a pekingi, a kiotói könyvtárakban, anélkül, hogy a részletekbe mennék, bizonyos nyomokat keresnék.”

Az emlegetett Hamvas Béla írja ezt (Interview) – de mindannyiunkban megvan vagy meg kellene lennie e páratlan „nyomkereső ösztönnek”, a könyvek iránti szenvedélynek. Magam legszívesebben arra a csillapíthatatlan életéhségre emlékszem, amely még nem is a szegedi vagy budapesti vagy római könyvtárakban töltött el, ahol persze munkatervet készítésén törhet-

próza-kísérletem, ami a kilencvenes évek elején játszódott, és azzal kezdődött, hogy a szerzetesek viszázatérnek az elhagyott kolostorba. Semmi más köze nem volt a dologhoz, de megtaláltam benne egy olyan beszélőt, egy öregasszonyt, aki mindenben benne is van, de mindenben kívül is áll. Én abszolút pesti, belvárosi, VII. kerületi lány vagyok, ennek ellenére mindig volt valami vonzódásom a faluhoz, ami onnantól kezdve nem működött, hogy rettegek a pókoktól, és nem merek bemenni a budiba. Tehát ez a falusi idill nekem problémás volt kicsit gyerekkoromtól. Viszont mindig találkoztam nagy öregekkel, férfiakkal és nőkkel is. Sokat jártam ki Erdélybe. Az külön egy még inkább zárt és archaikus világ. Az egyetemen jártunk nyelvjárást gyűjteni, amit én iszonyatosan élveztem. Megtaláltam ezt az elbeszélőt, akinek jó volt bármilyen sztorit a szájába adni, mert úgy éreztem, hogy ez a Veron néni bármit el tud mesélni. Nagyon sok öregasszonyból gyúrtam össze. A volt férjem falujából, Cigándról kicsit az ő két nagymamája van benne, egy kicsit a saját öreganyám, aki már Pesten élt és halt meg kilencvenhárom éves korában, de egy az egyben vettem át tőle történeteket. Kicsit az erdélyi öregasszonyok, akiknél egy-egy faluban aludtam, vagy akikkel más módon megismerkedtem. Úgyhogy sok részletből áll össze.

Falun voltál már ezzel a kötettel? Bemutatni, felolvasni? Mert, ugye ez az izgalmas, hogy vajon ott hogyan fogadják. Az olvasó számára ez a világ teljesen hiteles, működik a rengeteg a tájnyelvi elem ebben a mondatfolyamban, ami ömlik a nényiből. De mit mondanak rá a falusiak?

Nem voltam még vele vidéken. Kicsit félek a reakcióktól. Kaptam én erre a könyvre hideget-meleget. A hideg az volt, hogy „urbánus, liberális csajszi vagy, írjál csak erotikus verseket, az megy neked”, és hogy hiteltelen az egész. Ehhez képest nagyon jólesik, amikor sokaktól azt hallom, *ez tisztára a nagyanyám*. A kisház, ami a regényben szerepel, az én fejemben például a mi kis házunk Bakonybélben. Ez egy kétszázéves parasztház, ahova én, a tipikus városi hülye, lemegyek pihenni. Elkerült oda a faluba a kötet, egy-két ismerőshöz, és nagyon kíváncsi vagyok, mit szólnak, mert konkrétan onnan is loptam nyelvi fordulatokat.

A történet amúgy egy elképzelt faluban játszódik, Zsanóc nem létezik. Az élményháttérrel hallottunk, de mi volt szakmai értelemben a motiváció? A kortárs irodalomban jellemző mozgás újabban, hogy a beérkezett költők egyszer csak a próza felé fordulnak valami miatt. A fiatalabbak közül például Orbán János Dénes a verses kötetek után most már szinte csak prózát ír, ahogy prózaíróvá lett Rakovszky Zsuzsa, Grecsó Krisztián, mások is. Azt értem, hogy volt egy külső ösztöke, de alkotóként miért tartottad fontosnak?

Én sokáig azt mondtam, hogy ezt így nem kéne, mert azt látom, hogy a jó hangszerezés egyszer csak karmester akar lenni, a remek színész egyszer csak rendező akar lenni, és aztán karmesternek mégsem olyan jó, rendezőnek mégsem olyan eredeti. Mintha az lenne, a regény lenne a magasabb szintű, és a költő frusztrálva érzi magát, hogy ő csak költő. Legyünk prózaírók. És mit ad Isten, prózaírónak már nem olyan jó. Félek is attól, hogy esetleg már ez a helyzet. Tudom azt, hogy nekem a vers az anyanyelvem, de egyrészt megígértem valakinek, hogy nem fogok soha prózát írni, és ettől elkezdtem annyira vágyani prózákat írni, ahogy ez a tiltott gyümölcsnél lenni szokott. Azóta van egy prózakötet felkérésem, de nem tudok prózát írni. És ezt minden helyen elmondom, hogy könyörgöm, valaki tiltsa meg nekem a prózaírást, mert nem megy. Voltak történeteim, amik túl narratívák, hogy a versírásba beleférjenek. Ezek a történetek, amik a Keresztanyában benne vannak, mind az én adósságaim. Tehát valaki elmesélte, vagy végigéltem mellette, és nem tudtam neki segíteni, nem tudtam igazságot szolgáltatni. Ilyenkor egy kicsit az ember megpróbál bosszút állni, azért, akit bántottak, pedig ő szereti. Ezt nem tudom, hogy mennyire működik így más írónál, hogy bosszút próbál állni írásban. A tanítványaimnak mindig mondtam, ha haragszanak rám, írjanak le egy történetet, amiben olajban megfőznek például, és meglátják, milyen jó érzés.

Tehát prózakötet készülni, kell készülnie. Viszont másfél évvel ezelőtt Szepesi Dóra éppen a Bárka internetes magazinjában készített veled egy beszélgetést, és ott egy verseskönyvet emlegettél, ami azóta sem jelent meg. Mit lehet erről tudni?

Ez már készen van egy éve, de tavaly a regényt szerettem volna, ha megjelenik, és arra figyelnek, hiszen ez egy kis kiadónál jelent meg. Idén októberben jön ez a harmadik verseskötet. Az lesz a címe, hogy *Üdvőtörténeti Lexikon*, és szerintem valamennyire eltávolodik az előző kettőtől. Remélem, azért nem okoz csalódást.

A könyv az, amit olvasni kell

Könyvheti megnyitóbeszéd Békéscsabán

Kányádi Sándor szállóigévé lett sorait parafraza: ha a vers az, amit mondani kell, akkor a könyv az, amit olvasni kell.

Mikor Elek Tibor főszerkesztő úr, s barátom megkért, hogy nyitnám meg részben írói, részben testvérvárosi minőségemben is a könyvvásárt, elfogultan azt válaszoltam: de hát én lámpalázás vagyok. És nem véletlenül mondtam ezt. Még most is elpirulva gondolok vissza egykori önmagamra – én voltam kilencven márciusában az udvarhelyi küldöttség vezetője, s amikor a békéscsabai polgármesteri hivatalban szembesültem a parádés, pompás, hogy ne mondjam, hivalkodó állófogadással, pár szó után elsírtam magamat.

Nem szégyellem ezt ma sem.

Megvallom, volt egy kis turpisság is a békéscsabai barátaink részéről – sem engem, sem a delegáció más vezetőit nem világosították föl, hogy milyen cselszövés készül ellenünk. Svédasztalban, állófogadásban egyébként is ritkán részletetett a román állam, abban az időben inkább Móricz egyszer jóllakni népe voltunk, s amikor hosszas várakoztatás után átmentünk a titkárságról a díszterembe, s megláttam azt, amit megláttam, Mazán Mátyás polgármester úr köszöntő szavaira alig tudtam valamit is válaszolni.

Ezért most elnézést kérek.

És hogyha vallomással kezdtem, vallomással is folytatom. El kell mondanom Önöknek azt is, nekem a december szóról, nem 2004. december 4. jut eszembe, hanem 1989 decembere, amikor Békéscsaba küldöttsége és segélyszállítmánya elsőként, egy késő hóhullásos este megérkezett Székelyudvarhelyre. Tudniuk kell Önöknek, hogy akkor még lóttek Romániában, sőt, magyarországi halottai is voltak az akkori eseményeknek. És kell tudniuk azt is, hogy személy szerint ezért nem tudtam megélni 2004 decemberének a traumáját, mert volt az életemben egy 1989 decembere is.

Köszönöm Önöknek.

tem a fejem, hanem egy csöndes, félreeső, vidéki, de mégis nemes veretű bibliotékában. Ahol a szellemi éhség megszületett. Biográfiai esetlegesség, de bizonyára nem véletlen: úgy emlékszem a gyulai Mogyoróssy-könyvtárra és benne a számomra kivételes emlékü robotosára, Némedi Bandi bácsira, mint aki biztos mozdulatokkal taszított és kalauzolt jobbra-balra a könyvek zavaros tengerében, mint szerény és kíváncsi Mester az egészen zöldfülű és lelkes tanítványát. Mint aki boldogan navigál a magasabb rendű tudás felé. Mert ő tudta, hogy a könyv: csillapíthatatlan életéhség. Hogy a könyv: saját lényem megismerése. Tudta ő is, egy kisvárosi európai, hogy a legmagasabb rendű tevékenység a mű *alkotása*. Kételkedés nélkül tudta, hogy írni kell a könyveket (könyveket írni!), építeni rendszert (rendszert építeni!). És hogy költeményt írni és olvasni nem idő és nem divat és nem korszellem kérdése, hanem a legszentebb dolgok egyike.

Persze a könyvhöz való viszonyunk története is kalandos – ahányan volnánk, mind más; annyi regény. A közmegegyezést erősíti a *könyvhét* gondolata: az idej, a nyolcvanadik is. S amelynek alapeszméjével: az anyanyelv őrzésével, ápolásával és védelmével, különösen a kortárs irodalmat támogató szándékával, sőt, a Supka Géza-féle „össz nemzeti ügy” gondolatával („magyar könyvet magyar kézbe”) egyetértünk. Ma is – az internet és blog totális holnapi világában meg pláne.

De, ó pia desideria, jámbor szándék, az olvasottság mértéke nem a könyvek száma, mert akkor „igen sok varróleány olvasottabb lehet a tudósnál”, mondja Németh László, „hanem a magasság, amelyben az olvasó szédülés nélkül követi íróját”. És itt hadd tegyek egy rövid sétat, egy különös, ma is abszurdnak tetsző viszonyt felemlenve az *extrém* bibliofiliáról. Tudniillik, hogy a legnagyobb magyar görög költő, a zseniális és magányos *Berzsenyi Dániel* miként viszonyult a könyvhöz. Ismert, hogy még 1810-ben Pesten is a szolgája egy nyaláb frissen vásárolt könyvet hurcol utána, s másnap Szemere Pál társaságában Schiller

esztétikáját veszi meg. Hogy Bécsből és más külföldi kiadóktól szerzi be szinte a teljes antikvitás irodalmát; szóval ez a barbár zseni Berzsenyi, miután egy-egy könyvet elolvasott, saját kezével *szétszaggatta* azokat. Az elképesztő jelenetet felfedezője és keresztkomája, a költő-pap Kiss János írja meg emlékezéseiben, döbent sorok kíséretében persze. De ne szörnyülködünk nagyot rajta – ez is egy regény. A barbár tettnek egyszerű és hazugságok nélküli magyarázata egy már-már a neoavantgárd vagy posztmodern gesztus, amely így szól: amit a könyvekből használni tud, beépíti személyiségébe. „Felszítja, magáévá lényegíti, az olvasmányt pedig eltünteti.” (Még mielőtt megrökönyödnénk a pannóniai könyv-megsemmisítési akción, szerényen jegyezzük meg, most csak a Berzsenyi-körül időkre koncentrálva, hogy a nagy német Hölderlin halála után hosszú ideig a konyhában ottmaradt papírokkal gyűjtöttak be.) Ha tehát Horatiust, Matthisont vagy Platont halljuk Berzsenyiben (melyeket persze eredetiben olvasott), ne az összetépett könyvekre, hanem a létezés eredeti megértésének a szövetére gondoljunk. A költői szöveg magasságára – amelyet ugye szédülés nélkül is követni lehet.

Se óda, se elégia – ditiramb se, de jeremiáda se. Mindez együtt, és még ami köztük van. Ezerféle variációs rendszer. S hogy ennek e könyvnek, ennek az elképzelt és ideális és ünnepezt könyvnek milyenek kéne lennie, bizony nem tudom. Hogy miféle infinitívuszt kellene átadnia, hogy hiteles, mutató és szemfényvesztés nélküli legyen, nem adható érvényes válasz. Egyet állíthatok – amiről egy hindu bölcsesség is egyszerűen beszél. Hogy hiteles életünk legyen, azt mondja: „*Nem hazudni*, még akkor sem, ha úgy látszik, az egész nép élete fordul is meg”. És higgyük el, ez Bombayban, Budapesten és Gyulán is akkora magasság, amelynek érdemes nekifutni.

(Elhangzott 2009. június 4-én Gyulán, a Harruckertéren, a 80. Ünnepi Könyvhét megnyitójaként.)

P. SZABÓ ERNŐ ◀

Mélység. Göröngyös út. Csillagok

Schéner Mihályról

„Minden, a mi van, / a kéz által született, / és ami nincs, elpusztult, / az is a kéz által szűnt meg.” Teremtésről és rombolásról elmélkedve *Kézkiwirágzó* című kötete elejére írta e sorokat Schéner Mihály (1923–2009), akit barátai egyszerűen Miskának neveztek, s aki a halála után kiadott gyászjelentés szerint „festő-, grafikus-, szobrász-, keramikus-, textilművész, Munkácsy- és Kossuth-díjas, Erdemes és Kiváló Művész, a Magyar Köztársaság Középkeresztjének, a Hazám-, a Prima, a Pro Európa-díj, és számos hazai illetve nemzetközi elismerés birtokosa, Békéscsaba és Budapest II. kerületének díszpolgára volt, s aki 2009. május 11-én életének 86. évében eltávozott közülünk.”

A Körömdi Galéria – évtizedek óta Schéner művészetének lelkes támogatója – a művész emlékezetére rendezett kiállítás meghívójában „két művészeti akadémia tagjaként, festő-, szobrászművészként, íróként, költőként, keramikusként, gyermekjáték és bútortervkészítőként, sokoldalú, világlátott alkotóként” emlegeti a 86 éves korában eltávozott művészt.

Az említett kötet 1996-ban jelent meg a Bába és Társai Kft. kiadásában. Aki a borítón látható rajzok dátumát keresi, s a verzón az 1969-es számot elolvassa, könnyen asszociálhat a számmisztikára, a hatos és a kilences, tehát a hárommal osztható számok dominanciájára, ami legalábbis arra a harmóniára

Áchim András megijeszti az urakat a korzón (1976; olaj, farostlemez; 70x100 cm; jelezve jobbra lent: Schéner M. 76.; Békés Megye Önkormányzata / Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Munkácsy Mihály Múzeuma; leltári szám: 76.18.1)

ketten alkotják, az író, aki írta, s az olvasó, aki olvassa. Viszont, hogyha elfogadjuk Kosztolányi vélekedését, akkor az író és olvasó világa részben vagy teljesen azonos kell legyen, hogy az olvasott könyv megszólítson. A könyvben meg kell, hogy szólítsa a szavakon túli, a mögöttes világ – főleg nálunk fele, kisebbségben, bűn más könyvet írni. Azt is mondhatnám, erdélyi magyar íróként nem is tehetnék mást, mint népem fájdalmát – örömet, ha van –, életét írni, erre kötelez a sors, amit megéltem, az élet. És nem is akarok mást írni. Fiatalkorában az álmaiból, öregkorában az emlékeiből építkezik az ember. S engem erre köteleznek az emlékeim. Az éhes ember kenyérről és nem kalácsról álmodik. A keresztre feszített, a fájdalmától üvölt, és nem áriát énekel. Az emlékeim jogán írom azt, amit. Persze írunk másról is, másképp is, Erdélyben is. S jól teszük. A mező is akkor szép, ha tarka. S valloem én is, az irodalom lételeme épp sokszínűsége.

Nagyon szerettem olvasni mindig. Gyermekkoromban édesanyám nemegyszer kapott rajta, hogy vilányoltás után, a paplan alatt, az elemlámpa fényénél olvastam. Lehet, hogy ha nem olvastam volna – nem egy példa van előttünk Erdélyben –, akkor most millió mos lennék.

Kérdés: vajon boldogabb lennék?
Boldogabb is lennék?

A könyvnek, könyveknek köszönhetően száz és ezer apró öröm tarkítja, szikráztatja az életemet egy szép gondolattól egy gyönyörű mondatig, egy József Attila, Ady vagy Dsida versig, a szóig. Mert Mészáros József marosvásárhelyi könyvtáros s tanár sza-

vaival hisszük és valljuk, hogy „a szó teremtette az emberi világot és az élteti. A szónak köszönhetően váltak elszigetelt egyedekből szándékaikat, törekvéseiket, vágyaikat, örömeiket és fájdalmaikat egymással megosztó közösségek tagjaivá az emberek. A szó szülte a népeket. A szavak ma már elavultnak tűnő, de mindmáig legcsodálatosabb, legmaradandóbb és leghozzáférhetőbb gyűjteményében a könyv méhében fogant meg a népek egyik legfőbb szellemi összetartója, az irodalmi nyelv”. „A könyvek kormányozzák a világot, vagy legalábbis azokat a nemzeteket, amelyeknek irodalmi nyelve van, a többi nem számít” – fogalmaz Voltairre. „De nem kétséges, hogy egy nép hogyléte, szellemi érettsége, történelmi pályafutása attól függ, hogy mennyire táplálkozik, él a Szóból, a Szó erejéből, hogy milyen és mennyi ez a táplálék”.

Boldog vagyok.

Az empátiámat a szegények, elesettek, meg-alázottak és megszorítottak iránt a könyvnek, az olvasásnak köszönhetem. A szókincsemet is. S ez a gazdagság – úgy érzem – nagyobb boldogságot jelent számomra fényes kocsik, pazar villák birtoklásánál. Ez is fényűzés, de nem a romlásra ítéltetett anyagé, hanem a szellemé. A lélek luxusa ez, mely felette áll az anyagi világnak, s megneemesíthet, jobbá, emberibbé tehet valamennyiünket.

*Elhangzott 2009. június 5-én Békéscsabán,
a 80. Ünnepi Könyvhét megnyitójaként.*

utalhat, amely az egyes részek közötti viszonyt jellemzi, s amely azt mutatja, hogy van a közöttük lévő valóságos vagy szellemi térben egy szilárd középpont, ahonnan minden erővonal elindul, és ahová minden visszatér. Attól félek, az életút legtöbb fontos dátuma nehezen lenne értelmezhető a főnti alapon, az azonban tény, hogy bármilyen sokféle tevékenységet folytatott, bármilyen sokféle anyaghoz nyúlt, bármilyen sokféle kalandozott az élet és a művészet értelmét keresve, mindig visszatérhetett ehhez a bizonyos ponthoz, amely nem más, mint az ő lelkében lakozott, s ahonnan a sugallatok elindultak a teremtő kéz felé. Istentől kapott ajándéknak tekintette tehetségét, amelyet szeretetté akart alakítani, hogy színeivel harmóniát varázsoljon a lelkekbe. „Mindig boldogság tölt el, amikor a színek harmóniája muzsikál bennem” – írta egy másik kötet, a 2008-ban megjelent *De profundis ad aspera* bevezetőjében, amelynek a *Békességkeresés, szeretetadományozás* címet adta.

Mélységből a göröngyös útig? Meglepő átalakítása ez a latin mondásnak, amely szerint a magasság felé igyekezve per aspera ad astra – azaz göröngyös úton a csillagokig – haladhatunk. A XX. századi Magyarország művésze számára azonban olykor olyan távolinak tűnnek a csillagok, hogy a szállóige éppen az átalakítás révén válik hitelessé. És sokszor úgy tűnik, hogy a rendszerváltozás utáni évek fejleményei sem csökkentették azt a távolságot, amely a csillagoktól elválaszt bennünket – de azt sem, amely ember és ember, a társadalom különböző csoportjai vagy éppen a különböző nációk helyzetét jellemzi. Éppen ezért tűnik hitelesnek a már minden szempontból és minden oldalról a kortárs magyar művészet egyik meghatározó képviselőjeként elismert Schéner Mihály panasza, amelyet 1999-ben Köröndi Annának „rég jó barátsággal” írt ajánlásában megfogalmazott: „rajzoltam 1999. szeptember 7-én magányosságomban és szomorúságomban a nagy kultur IÁkolás és csörömpölés közben – miközben rovarok testébe bújtam, hogy minél kisebb felületen legyen jelen ebben a világban –, és abban a reményben, hogy túl fogom élni ezt a képmutató álhumanista világot. Szekvencia: mert hiába voltam én a Ti jó bolondotok: nem hallottátok meg sem a sírásom sem a nevetésem, ne legyen hát senkitek sem! Így jobb lesz nekem.” De – mert a világ álhumanizmus úgy tűnik, mit sem változott egy évtized alatt – éppen ezért tűnik még fontosabbnak az a szerep, amelyet a művészet játszhat a lelkek formálásában, s az a hatás, amelyet a Schéner-életmű gyakorolhat a magyar jövő alakulásában. Azon kevés kortárs magyar művész közé tartozott a „varázslatos vagabundus”, ahogyan az egyik emlékező fogalmazott, vagy még inkább a magyar népi hitvilág mélyén fogant, a hitetlen, minden igazságban kételkedő XX. században újrászületett garabonciás diák köpönyegét viselő

művész, aki a mélységből indulva, a göröngyös utat végigjárva valóban eljutott a csillagokig.

Ez a mélység a Viharsarok volt, egészen pontosan Medgyesegyháza, az akkor alig néhány éve meghúzott magyar–román határtól nem messze fekvő falu, ahová a Körösökön úsztatták le a fát Erdély hegyei közül, ha építkezni akartak, s ahová szlovák telepesekeket hoztak a földesurak akkor még alig százötven éve, hogy legyen egyáltalán, aki a földet műveli. Anyja, Záborszky Angéla, akitől művészeti hajlamait is örökölte, szerencsére az első pillanattól támogatta tehetsége kibontakoztatásában, ahogyan Mazán László is a békéscsabai Rudolf Evangélikus Gimnáziumban, ahová nyolc éven keresztül bejárta. Vonatozás közben felfedezte a táj szépségét, de a viharsarki élet árnyoldalait is. Viharsarki parasztemberek, tájak, csendéletek jelennek meg sötét tónusokkal festett, részben még főiskolás évei előtt készült képein, önarcképek idézik az 1942-ben kezdődött főiskolás időszakot. Az alföldi festészet hagyományai, a háborús évek hangulata, a személyes sors, a közvetlen környezet inspirálta élmények expresszív erővel jelennek meg e ritkán látható munkákon, amelyek magukon viselik mestere, Rudnay Gyula alföldi festészeti hagyományokat folytató, megújító művészetének hatását is.

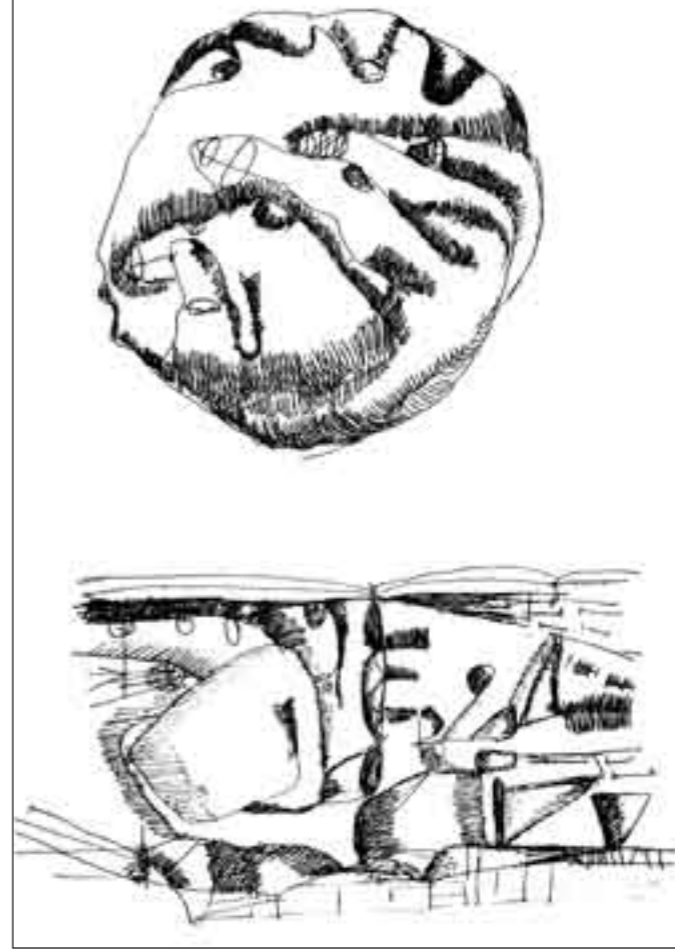
Mintha nem lett volna elég a göröngyös út, három számmal nagyobb bakancsot kapott, amikor 1944 tavaszán, a német megszállás után behívták katonának. De talán éppen ez mentette meg a haláltól – emlékezett rá, hogy feltört lába, begyulladt sebe miatt nem vitték ki a frontra, ahol korosztályából sokan elpusztultak –, és évtizedekkel később talán nemcsak a Van Gogh festette bakancsok iránti csodálata, de ez az élmény is hozzájárult, hogy belekezdjen az életutakat reprezentáló bakancs sorozata megfestésébe. Azután megszökött alakulatától, hónapokig bujkált az Epreskert egyik romos műtermében. 1945. január 13. után a bevonuló oroszok többször is elfogták, s ő többször is megszökött. A főiskolán a tanítás 1946 tavaszán kezdődött meg újra, Schéner 1947 őszén kapta meg rajztanári és festőművészi oklevelét – alig néhány hónappal azelőtt, hogy megkezdődjön a kortárs magyar művészet (s persze az egész magyar társadalom) sötét időszaka, az alig három évig tartó, sokféle törekvésnek teret adó demokratikus időszak után elkezdődjön a szocreál egyeduralma.

Schéner Mihályt, aki ugyan hamarosan rádöbben, hogy nem a tanári pálya, hanem a festőművészi hivatás várt rá, s készült arra, hogy megszabaduljon a pedagógusi kötöttségektől, be-beadott akvarelleket, gouachképeket a Képzőművészeti Alaphoz, a sors megkímélte attól, hogy átélje azokat a megpróbáltatásokat, amelyek a hivatásos művészekre vártak ebben az időszakban, s csak 1956-ban vált főfoglalkozású alkotóvá. A kortárs művészeti élet ellentmondásai persze akkoriban is csak enyhültek, s nem szűntek meg

(lásd az átmeneti nyitást jelentő 1957-es Tavasz Tárlat körüli botrányokat, illetve az azt követő visszarendeződést), Schéner művészi pályáját azonban az ötvenes évek második felének a fejleményei sem különösebben érintették, hiszen országos tárlatokon nemigen szerepelt. Sokat festett viszont a Képcsarnok számára, ami hosszú évtizedeken át meghatározta anyagi bázisát, jó megélhetést biztosított számára, azokkal az elvárásokkal együtt, amelyek viszont komoly erkölcsi próbatételt jelentettek mind azok számára, akik ebbe az „én zsűriem a te képedet, te zsűrized az enyémet” játékba, a heti zsűri kontrolljával

folytatott „megélhetési festészet” zsákutójába belementek. Hogy a művészi színvonalból semmilyen esetben nem engedő művész szempontjából hogyan vonható meg ennek a kapcsolatnak a mérlege, nos, azt majd az életmű teljes feldolgozásán alapuló nagymonográfiában olvashatjuk valamikor.

Az viszont tény, hogy ez a nyugodt anyagi háttér tette, hogy az „erőgyűjtés és a kísérletezés időszaka” lehetett az 1956 és 1963 közötti nyolc év, amely után, 1963 tavaszán, negyvenéves korában Schéner Mihály megrendezhette első önálló kiállítását a budapesti Csók Galériában. Ahogyan a *De profundis ad aspera* című kötetben közölt pályaképből Ladányi Zsuzsa fölidézi, harmincnégy olyan expresszív festmény szerepelt a tárlaton, amely azt bizonyította, hogy a készülődés éveiben a festő alaposan megismerte a kortárs egyetemes törekvéseket – ha akkor még csak reprodukciókról is, hiszen utazni nem lehetett –, s a szocialista realizmus sematikus világával szemben egy sajátos, erős érzelmi töltésű, erőteljes gesztusokon alapuló egyéni művészi világot teremtett. A kortárs kritika azonban mindebben a devianciát látta, sőt, Dutka Mária kritikájában egyenesen „lelki sérültnek”

Kéztanulmányok fekete 5. (1969; algrafta, papír; 300x210 mm; jelzés nélkül; Békés Megyei Önkormányzata / Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Munkácsy Mihály Múzeuma; leltári szám: 74.2.5)

csak évtizedek múltán, de darabokra esett szét a kortárs magyar művészet világának monolit tömbje, de a festő életében is döntő változások folyamatát indította el. A kelet-európai származású londoni műgyűjtő, E. Estorick ugyanis a kiállítás teljes anyagát megvásárolta, sőt, egy hosszabb londoni útra is meghívta a művészt, ott-tartózkodásához apanázst is biztosítva.

A Londonba tartó festő több hónapra megállt Párizsban, s ez a tartózkodás meghatározó jelentőségűvé vált számára. Az ottani élmények új töltést adtak Schéner expresszivitásának, elsősorban a francia kortársak fakturális kísérletei gyakoroltak rá felszabadító hatást. A tasizmus, a Dubuffet képviselte art brut, illetve az éppen akkoriban új irányzatként jelentkezett, a használati tárgyakat, ipari hulladékot a műbe építő nouveau réalisme, a kollázsművészet, majd az amerikai pop art lehetőségeit éppen olyan természetesen építette be művészetébe, mint néhány év múlva a magyar népművészet expresszív-szürrealis alkotómódszerét. A festői értékek sokféleségéről akkor sem mondott le, amikor sajátos „strukturális, építkező módszer” alapján hozta létre műveit, legyen az építkezés organikus-biológiai vagy geometrikus.

nevezte a művészt. Ez a bemutató, illetve ennek fogadtatása az egyike volt azoknak az eseményeknek, amelyek mind itthon, mind külföldön egyértelműen manifesztálták az értékrendszerek különbözőségeit, s a hazai sematikus művészet-felfogás tarthatatlanságát (akkoriban volt a X. Országos Képzőművészeti Tárlat körüli vita, néhány évvel korábban emigrált Csernus Tibor, akkoriban rendeztek nagyszerű tárlatot az itthon képzőművészként hallgatásra ítélt Kassák képarchitektúráiból a párizsi Denis Renée Galériában). Mondhatni ez a tárlat okozta ez első repedéseket, amelyek nyomán, igaz,

Az első út élményeit feldolgozó, a konstruktív és fakturális törekvések párhuzamosságát, a kölcsönhatásokat érzékeltető műveket 1965-ös londoni kiállításán mutatta be, majd újabb útján, még abban az évben, Párizsból Svédországra is elutazott, ahol fölfedezte önmaga számára a dalarnai lovacskákat, azaz azokat a népi faplasztikákat, amelyek felkeltették érdeklődését a magyar népművészet hasonló motívumai iránt. A magyar népművészet, folklór jeles figurája, a huszár alakja iránti figyelmének szintén vannak külföldi, jelesül franciaországi mozzanatai, hiszen akkoriban, 1968-ban ünnepeket rendeztek annak a Bercsényi Lászlónak az emlékezetére, aki 1720-ban huszárezredet alapított Franciaországban, s azt saját költségén fenn is tartotta. A schéneri művészet formálódásában a hatvanas években még egy fontos művészeti törekvés, a Bauhaus szellemisége gyakorolt igen erős hatást, nyilvánvalóan összefüggésben azzal, hogy kiváló barátai közé tartozott az esztéta Baránszky-Jób László, a költő Juhász Ferenc, Nagy László, a festő-néprajztudós László Gyula mellett a Bauhaus, a konstruktív művészet neves szakembere, Major Máté is.

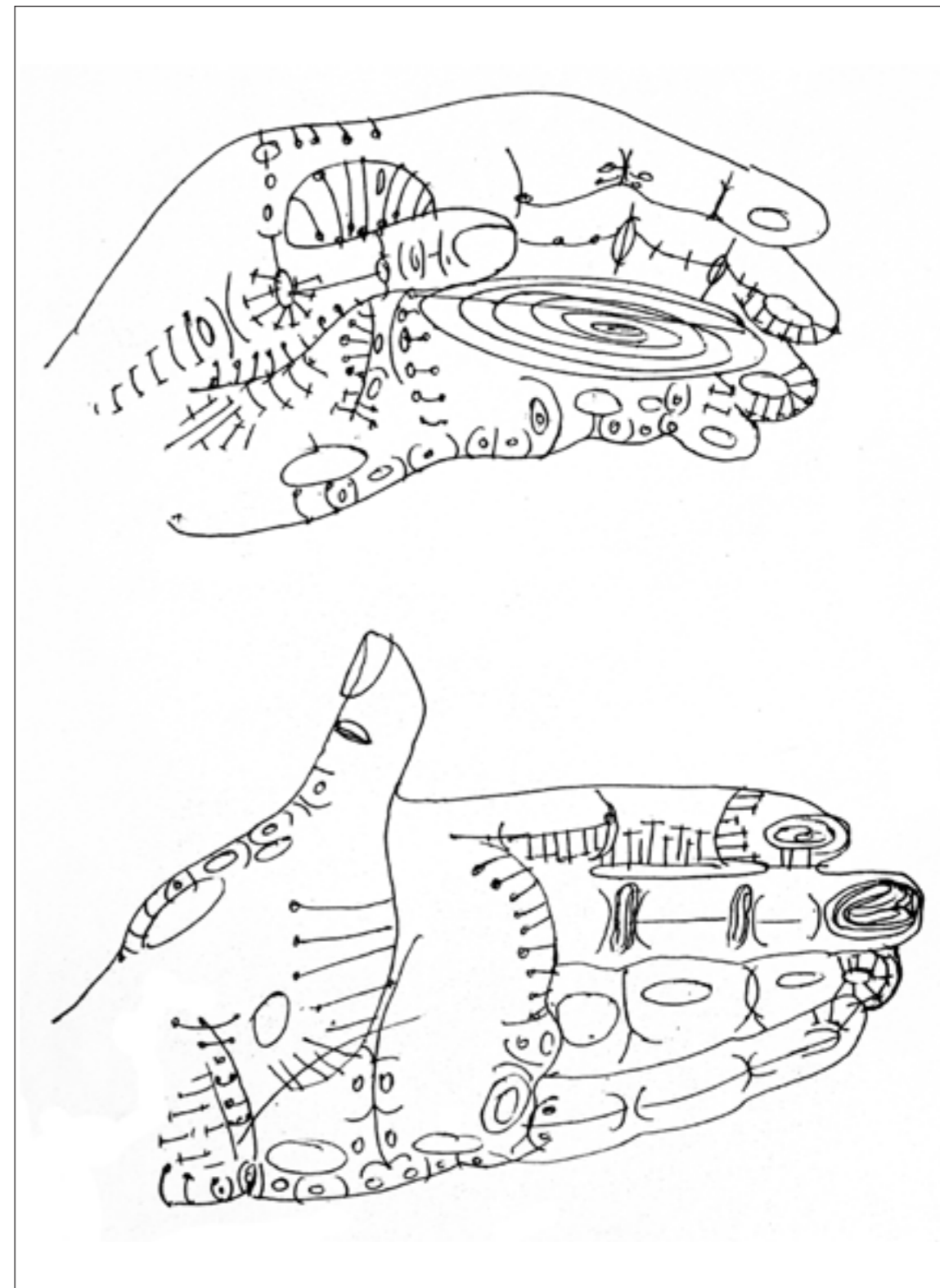
Míndeze források szervesen egyesülnek Schéner Mihály művészetében – ahogyan az, számos korábbi tárlat után a Körmenyi Galéria két, mintegy a majdani, a teljesség igényével megrendezendő áttekintést előlegező kiállításán, a 2001-es soproni életműtárlaton, majd a 2009-es budapesti emlékkiállításán pregnánsan megmutatkozott. A korábbi expresszív figurális képek motívumainak helyét átveszik egyrészt azok a gyúrt zsákvásznat, kivágott farostlemezt, papírdarabokat a felületre applikáló, festés helyett csurgatással, fröccsentéssel formált képek, amelyek az első párizsi utazás után néhány éven keresztül igen erősen meghatározták Schéner művészetét (*Gyúrt és csurgatott*, 1965; *Gyúrt és csurgatott Vénusszal*, 1965–66; *Fedő és fedett*, 1966; *Lineáris és csurgatott*, 1968). Másrészt azok a samottos alapanyagú, főként karcollással alakított festmények válnak dominánssá, amelyek felületén a magyar folklór jól ismert mézeskalács figurái, a pásztor, a huszár, a stilizált nőalak és azok különbözőképpen variált együttese jelenik meg. A figurák azután kilépnek a térbe, fa-, fém-, textilplasztikaként, bútorok, gyermekjátékok részeként jelennek meg, hogy azután, immár modellként, újra visszatérjenek Schéner festői világába. A források, hatások, az anyaghasználat sokszínűsége tekintetében alapvető jelentőségű feldolgozás Mezei Ottó tanulmánya, amely *Schéner Mihály művészete a hatvanas években* címmel a Körmenyi Galéria kiadásában jelent meg 1999-ben. E mű idéz Schéner 1970-es békéscsabai kiállításának katalógus előszavából néhány mondatot: „Párizsban kezdtem először magyar folklórral foglalkozni, midőn idegenben a gyermekkorból feltörő paraszti emlékeim találkoztak

a modern művészet iránti igényemmel. Pásztorok, betyárok, szegénylegények, mézeskalács huszárok tűnnek fel munkáimban az építés és konstruálás szándékával, melyre ez a kor különböző anyagok felhasználásával nagy lehetőséget kínál. Alkotásuk során az a törekvés vezetett, hogy a magyar folklórt az európai stílustörekvésekbe építsem.”

Építés és konstruálás, magyarság és európaiság, folklór és grand art, parasztság és modern művészet... Ilyen egyszerű, ilyen magától értetődő lehet a találkozás? Ahogyan az 1969-es *A huszárok clesnek* című nagy kép – Schéner egyik főműve – és az időben, tematikában köré csoportosítható karcolt, fakturális hatásokra alapozott képek, textilből, fémből, fából készült, a népművészet formavilágára reflektáló plasztikák mutatják, igen. Sőt, ahogyan az 1971-es amerikai utazás után készült *Magyar vizitátor New York-ban* című festmény mutatja, nem idegen ebben a világban a felhőkarcolók együttese sem, amelyben a művész a Bauhaus multiplikálását vélte fölfedezni, de nem idegenek a pop art szobrászat egyik nagyságának, Segalnak a gipszfigurái vagy éppen Jackson Pollock csurgatással festett, a műbe a művész szellemi és fizikális energiáit egyaránt beépítő akciófestészetek sem.

Míndeze evidenciának tűnt vagy legalábbis revelatív élményt jelentett a Schéner művészete iránt elkötelezettek, a művész- és főleg író-, költőbarátok számára, már a hatvanas években is, és a hetvenes évek elejétől a hatalom is tudomásul vette, hogy immár megkerülhetlenné vált Schéner művészete. 1970-ben nívódíjat kapott a *Vadászat mézeskalácslovon* című munkája, sőt, a Művelődésügyi Minisztérium meg is vásárolta, 1977-ben kapta köztéri plasztikára első lektorátusi megbízatását, 1981-ben tíz nagy játszótéri plasztikát rendelt tőle Békéscsaba városa, hét év múlva pedig felavatták a Viharsarok fővárosában a Schéner régen dédelgetett tervei alapján kialakított Mesházat. 1978-ban kapta meg a Munkácsy-díjat, s abban az évben jelent meg róla az első, Szamosi Ferenc által írt kismonográfia, amelyet három év múlva Menyhárt László monográfiája követett. A szakmai és közönségsiker egyik legemlékezetesebb példája, hogy 1983-as műcsarnoki gyűjteményes tárlatát mintegy ötvenezren látták – ma talán egész évben nem vesznek ennyi belépőjegyet a jobb sorsra érdemes intézmény kiállításaira.

Költők és írók adták kézről kézre, művei verseket ihlettek, színpadi művekhez kérték föl közreműködésre. Maszkokat készített a Szegedi Szabadtéri Játékok *Peer Gynt* előadásához (1972), bábokat Ilyés Gyula *A tűvétezők* című bábszínházi darabjához (1973), díszleteket és jelmezeket tervezett Csukás István *Gyalogsíllag* című mesejátékához a békéscsabai színháznak (1982), ugyanott, ugyanakkor a *János vitéz* című darabot is az ő díszleteivel, jelmezeivel mutatták be, hogy csak néhányat említsék a színházi

Kéztanulmányok fekete 21. (1969; algrafta, papír; 300x210 mm; jelzés nélkül; Békés Megye Önkormányzata / Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága Munkácsy Mihály Múzeuma; leltári szám: 74.221)

művek közül. Hasonlóképpen szinte még föl sorolni is lehetetlen azoknak a kiállításoknak a számát, amelyeket az ország legkülönbözőbb pontjain, illetve külföldön rendeztek műveiből, s amelyek megnyitóján hosszú időn keresztül mindig részt vett személyesen is, mert úgy érezte, mindenhová el kell mennie, ahol kíváncsiak művészetére.

A hetvenes évek közepétől szinte évenként publikált rajzalbumot. A több száz rajzot tartalmazó *Játékfundamentum* 1976-ban kezdte el, akkor készült el a *Kerámiakivirágzások*, majd következett a *Lovak, bárányok, bikák*, a *Kosárfonóknak*, a *Katedrálisok, templomok, haranglábak, oltárok, imádkozó sutok*, a *Vasvirágok*, a *Diabolikon*, a *Télmúlato játékok*. 1988-ban Szent István király halálának 950. évfordulójára a *Szent István archikon* jelent meg, 1993-ban a két világháború áldozatainak állított emléket Schéner Mihály 151 rajza. Az 1995-ös Kossuth-díj újabb impulzust jelentett számára, hogy kiállítások, kiadványok révén a művészeti szakma, illetve a nagyközönség számára a maga teljességében bemutassa a művészet és a történelem, az alkotófolyamat és a folyamat során létrejövő műalkotás kapcsolatáról vallott felfogását, nyilvánosság elé tárja életműve addig kevésbé ismert részleteit. E szándék jegyében nyílt kiállítása 1996 augusztusában *Szent István emlékezete* címmel, s nyílt meg egy hónap múlva a Körmenyi Galéria Csontváry Termében *Az igazi hatvanas évek* című bemutató, amelyen számos olyan mű közönség elé került, amelyet az akkori negatív visszhang miatt évtizedeken át nem mutatott be – s valójában ettől az évtől vált igazán nyilvánvalóvá a Schéner-életmű gazdagsága, integráló jellege, fontossága.

A kéz univerzumát járta körül, tárta föl közönségének Schéner az ugyancsak 1996-os *Kézkivirágzások* című maga írta-rajzolta kötettel, amellyel már csak azért is érdemes bővebben foglalkozni, mert mintegy esszenciáját adja a rajzoló Schéner művészetének. Nagy feladat volt a vállálás? Vagy éppen a legtermészetesebb? A fentiek után aligha választhatunk a jelzők közül. A feladat természetesen, egyrészt mert Schénert egész pályája során foglalkoztatta a kéz formája, funkciója, olyannyira, hogy a könyve (szerkesztette, a szöveget sajtó alá rendezte Ladányi Zsuzsa) bemutatója alkalmából a Körmenyi Galériában rendezett tárlatán jónéhány kézplasztikáját is kiállította. Másrészt mert, ahogyan a kötet elején írt, már idézett négy sorosában megfogalmazta, a kéz a művészet számára nemcsak az agy és az érzések, érzelmek adta impulzusok kifejezésének eszköze – rosszul fizetett napszámos a lélek mérnökei számára –, hanem maga is a teremtés gesztusának részese, s mint ilyen, a művészet egyik alapvető motívuma. Az Atyaisten ujjja Ádáméhoz ér, így lehel lelket abba, ami addig lelketlen agyagbáb volt, az isteni kéz felhők közül mutat Krisztus felé: „Íme, az én szerelmes fiam”. Azután

ott van az Angyali üdvözet angyalának, s magának Máriának a keze, a feltámadt Jézusé, az esküre emelt, a szerelmesen egybesimuló, a gyöngék felé védően kintartott, vagy éppen a mohón a zsákmányért nyújtott kezek megszámlálhatatlan tömege az egyetemes művészettörténet legkülönbözőbb korokban, műfajokban keletkezett alkotásain.

Ahány kép, annyi kéz, de fordítva is: minden kézhez más-más kép, új és új jelentés tartozik, ahogyan a szavak világában is szinte egyedülállóan fontos helye van a kéz szónak, amely köré szólások, közmondások olyan tömege sűrűsödött, mint talán egyetlen más szavunk köré sem. A bírák a görbekezűt szeretik, kezdődik a sor a magyar közmondások és szólásmondások tárában, hogy azzal a zsvánnyal fejeződjön be, akinek hosszú a keze, enyves az ujjja.

Schénernek persze nem volt szüksége rá, hogy népi mondásokat idézzon, amikor arról beszélt, hogy „minden, ami van, s kéz által született, és ami nincs, elpusztult, az is a kéz által született”, amikor kézkivirágzásait „száz lapon mint rózsát” nyújtotta az olvasó felé. Harminc év rajzai mellé harminc év szövegeit társította, saját tűnődéseit a kézről, s mindarról, ami a kéz s a kezet ábrázoló rajzok által megfogalmazódik. Prózaverseknek nevezhetők leginkább e rövid, többnyire néhány soros, legfeljebb féloldalas írások, olyan tömörök, lényegre törőek, mint a rajzok maguk, mint az a „mikkes-makkos pudvás makonya buba, a millió éves szarkofágbaba, kit még a fáraó papjai dajkáltak, sőt még maga a fáraó is babusgatott”, s amelyet a festő „hüvelykujja tokjából babázott elő”, hogy elindítsa szövegei-rajzai sorát.

Visszanéző és előretérintő, ég felé mutató és magába záruló kezek követik egymást a könyvben, vonalhalóba gubancoló és a sziklák tömbszerűségébe záruló formák, kontrasztos és egynemű felületekből formálódó alakzatok, az anatómiai rajzok pontosságával készült s az absztrakció végleteig eljutó megoldások. Van kéz, amely a mézeskalács babafigurájává, sőt huszárjává alakul át, van, amely a műterem aktmodelljét formázza, s van olyan is, amelyen huszár, akt, ló és kakas egyetlen formává egyesül.

Kézről kézre, rajzról rajzra így alakult ki az az univerzum, amelynek megteremtését a művész valamikor a hatvanas években talán egy kopott kockás notesz lapjain kezdte meg, utazgatás közben, valamelyik olcsó kis szállodai szobában, ahová a világ kortárs művészetére kíváncsi Schénert jó sorsa elvezette. A jelen mellett az egyetemessel is találkozott az utazások során, innen van, hogy sosem a divatos dolgok érdekelték, hanem azok, amelyek üzenetét fontosnak tartotta. Például a kéz, amely a *Kézkivirágzások* utolsó soraiban – a szívvel és az ésszel szövetkezve – így búcsúzik az olvasótól: „Bizakodjatok, hogy álmodok megvalósítható! Menjetek elébe szerencséteknek! Jó sorsotokban se feledkezzetek meg a megalázottakról,

emeljétek fel őket a magatok méltóságához! Mindig előbb adakozzatok, hogy osztozhassatok a megajándékozottak örömeiben! Keressétek magatokat, hogy megtalálhassátok magatokat! Ne higgyétek, hogy valaha is befejeztétek, amit elkezdtetek, mert a mű folyamatosan készül.”

Ars longa vita brevis – idézi föl az utolsó mondat a latin mondást az olvasóban, aki az életmű lezárulása után szemléli Schéner Mihály műveit, közöttük azt a verset, amelyet a halálról írt. „A halál nem szomorú / A halál nem vidám / A halálnak nincs színe / Mert: A halálban minden szín / benne van. / A halálban benne van / ami volt / és / ami lehetett volna / és / ami nem volt. / A halál: a nincs: a van / A halál: a nagy lesz: ami nincs / Vagy van?!” Az élet és a halál, a személyes sors és a történelem alapkérdései már a nyolcvanas-kilencvenes évek képein egyre többször megjelentek. A nyolcvanas években egész sorozat műben foglalkozott Szent Istvánnal, megidézte a keresztrefeszítés jelenetét, az Inferno lángjait, miközben olyan „szentségtörő” témák is megihlették, mint a körtékről, krumplikról, cipőkről festett csendéletek. Apokrif képek? Vagy visszatérés a szegénységben is gazdag gyermekkori környezet motívumaihoz? Erről is, arról is szó van. Hiszen Schéner Mihály számára már a hatvanas évek óta nyilvánvalóvá vált, hogy a művészet világában rendkívül sokféle igazság él egymás mellett, hogy a szép és csúf, a fenséges és a groteszk, a lírai és a tragikus egyaránt olyan esztétikai kategória, amely hiteles lehet, ha a művészet belső logikája, az adott alkotó élményvilágának hiteles tolmácsolása eredményeként jelenik meg a műben. Az idő múlásával ugyanakkor egyre erősödött benne az az érzés, hogy „az ember nem habzsolhatja be az egész világot. Úgy érzem, hogy nekem a magyar szokásokból táplálkozva kell megtalálnom az utamat az életben. Lehet, hogy azok a legboldogabb emberek, akik életük végéig megmaradnak ott, ahol születtek” – írta a 2006-ban megjelent *Festés közben* című kötetben. Persze lélekben sosem szakadt el a gyermekkori tájtól, vagy éppen édesanyja emlékeitől, akire gondolva már a hetvenes évek vége felé (1978-ban) képzeletbeli templomok sorát rajzolta meg, hogy negyedszázaddal később, a gyermekkori élményekre emlékezve majd száz képből álló sorozatot fessen templomokról. A Millennium tiszteletére Csete György építésszel emlékkápolnát építettek Medgyesegyházán, benne Schéner Szent Istvánt ábrázoló zománcképeivel, szülővárosában, szülőházá-

ban 2004-ben emlékházat avattak tiszteletére, s még ebben az évben tanyát, három hold földet is vásárolt a város határában. Beérkezett? Megérkezett? Visszaérkezett? A hazatérés élményét, bármilyen fontos események voltak a fent említettek saját maga és környezete számára, mégsem ezek jelentették. Sokkal inkább az az utazás, amelyet 2005-ben tett barátaival gyermekkori boldogságának egyik emlékezetes helyszínére, az Aradhoz közeli Máriaradnára. Nyolc-tíz éves korában anyjával és nagynénjeivel járt többször ott, s a hetven esztendővel későbbi utazáson, a kálvária stációi között, az árnyas fák között megjegyezte: „Itt is templomban érzem magam.” Festett kerámia plasztikákban mondta el az utazás után, hogyan látja Szent Istvánt és népét a harmadik évezred elején, farostlemezzel zománccal festett képekkel, a Protuberáns áramlásokkal mutatta meg alkotókedvét 2007-ben, nem sokkal nyolcvanötödik születésnapja előtt. Az előbbi művek leegyszerűsített figurák révén sejtetik meg a nézővel, milyen is lehetett az az ezer évvel ezelőtti világ, amelyben bölcs uralkodó bölcs törvényei alapján alakulhatott ki harmónia a teljességet alkotó részek között, az utóbbiakban azokat a kozmikus erőket mutatja meg, új eszköz, a festékszóró alkalmazásával, amelyek a káoszban rendet tenni akaró modern művész látomásaiban jelennek meg. Erről a kettősségről a 85. születésnapja tiszteletére a pesthidegkúti Klebelsberg Kultúrkúriában a templomos képekből rendezett tárlat megnyitóján így vallott Schéner Mihály: „Bár szemünk szeret ott tanyázni, ahol szépséget talál, a lélek romlásának újkori évtizedeiben templom nélküli, lélektelen városok épültek. Templomok helyett felhőkarcolókat emeltek a modern Bábekben, amelyeket talán csodálunk, de nem szeretünk. A shopping centerekben, a fogyasztás profán szentélyeiben az ember már csak maga elé s lefelé néz, az anyag különböző formáit csodálja, s lassan elfeledkezik a lélek csendjéről, a szív békéjéről és az áldásról, amely metaforikus értelemben abból az irányból jön, ahová a templomok tornyai mutatnak.” Talán igaza van a művésznak, sok mindenről elfeledkezünk. S még többről elfeledkeznénk, ha nem lett volna – ha nem maradna – köztünk egy Schéner Mihály névre keresztelt garabonciás diák, ha nem születtek volna olyan művek, mint a *Menyus és én*, vagy a *Hármas önarckép Máriával, cipővel*, amelyeken az élet, a művészet és a hit igazságai a legegyszerűbb, legvalóságosabb formáiból rakják össze a teljességet. Az életet és a halált. A halált és az életet.

A paraszti lét ikonjai

Bácskai Bertalan grafikái a Magyar Írószövetség Klubjában

Sajátságos grafikai világ. Fájdalmas is, mert Bácskai Bertalan linóleummetszetein egy eltűnő életforma, a parasztság jelenik meg tárgyi rekvizitumaival. Búcsúhangulatot sejtetve, ugyanakkor ebben az emlékföldidezésben bizonyos keménység is van. Mintha azt mondaná a művész – mondja is *képirással* –, ez a sokak által megvetett világ formált engem ilyené. Dacossá, a hagyományból – ahol az életforma értéként tiszteltetik – építkezővé. Innen a gondolkodásmódom, a tartásom, az érzékenységem, a tárgyakhoz – eme szentséges ereklyékhez – fűződő kapcsolatom.

Ami a lapokon látszik, az egy sülyedőben lévő világ jajkiáltása, s egyben a paraszti – nem csupán néprajzi értelemben hagyomány közeli – lét átmenése egy boldogabb korba. Ahogyan a zseniális költő, Nagy László *búcsúzik a lovacskától* – a költő már kis-kamasz korában is a felsőiskolai történelemet és szókásvilágot kozmikus szintre emelte –, abban méltóság van. Nagy Gáspár könnyedebben – jóllehet mesterénel nem kisebb fájdalommal – vált meg az életét behálózó, egyszerre küldő és marasztó paraszti életformától.

Ez utóbbi fájdalmát enyhítette az az igazságkereső út (lásd az 1956-os verseket), amely *tisztasága* révén színté a szakrálisba emelte a vereségeket. A tárgyi valóság mellett tehát mindig ott volt az ég, mint támasz.

A kortárs magyar irodalom e két jeles alakja a grafikus számára is meghatározó erejű. Figurális és absztrakt linómetszetein – eszmei és gondolati háttérként – a két, csaknem azonos magatartásforma jól észlelhető. Bácskai Bertalan egyidejűleg nagyon is reális, ugyanakkor átszellemített világa – gyakran néven nevezhető helyi tartalommal (Alföld!) – azokat az őseket idézi, akik minden nyomorúságuk ellenére a szekérben – annak ellenére, hogy a betakarítás nem az égi csúrhoz történt – égi hintót láttak. Egy-egy, az idő és az emlékezet megszüpítette tárgyban pedig valóságos szentképet. A szerkezeti építkezés is két irányba észlelhető: a fókuszba emelt, s a háromszatú tábla miatt „szárnyasoltárnak” is nevezhető tárgy-figura variációs bőséggel az idő három fázisát (születés – növekvés – elmúlás) mutatja, s a körülötte szinte kontúrként funkcionáló bolygók (ikonok) pedig a körforgás állandóságát (*Úton*).

Az említett, a parasztság nyomorúságával megszentelt ikonok – a tárgyakba rejtett tudás és tapasztalat csaknem szakrális fogantatású – természetesen csak a *leltár-szerű* megidézésük után válhatnak a kompozíciót meglendítő, képépítő elemmé. Több artisztikus grafikai lap is elvégzi – utána szakadnak ki közegükből – ezt a látványtudatosító munkát. Az *Ettőlők* és a *Cím nélkül* – természetesen más-más kazetta-beosztású, ám a *mozaikok*

Bácskai Bertalan: Udvar (év nélkül; linóleummetszet, papír; 300x400 mm)

különbözősége ellenére is azonos hatású – *tárgykonfessziója* az önmagukban is szép részegységeknek szavaz létjogot. A motívumbőség – kerék, ház, kereszt, temető, gémeskút, ablak, ágy, kerítés, kerek kút, villa, létra, fa, szalmakazal, madáríjesztő, szélkakas, korpusz vagy annak tetsző figura – erősíteni fogja a későbbi variációs képességet. S ha kételkednénk eme tárgyak *sugárzó* intenzitásában, vegyük mellé a *Leltár* nem kevésbé színes, a téglalapon belül is körkörös elrendezésű, ház körül található eszközök eldorádóját (hordó, bicikli, szék, csónak, bogrács, szemüveg, kredenc, fejsze, csengő, fogas, hegedű, mosdótál, bögre, favágító, kályha, stb.).

A kisgrafika elemeivel (éles kontúr, kontraszt, tömörítés) készült ikonok, mintha külön-külön is a paraszti lét *ex librisei* volnának, a statikus szépség érzetét keltik. Hűvös tárgyilagosságukban azonban ott lüktet valaminő tárgyon túli sejtetem. Ugyanis a mitologizált paraszti világ – a természeti népek öröködnék így, *sámánisztikus* féltéssel, hagyományaikon – nemcsak a kézzel fogható dolgokra épít, hanem jelképtári kiterjesztéssel-hasznossággal a bibliai szimbólumokra is. Mert az *út* – az evangélium tanítása szerint a királyi út: Jézus – éppúgy jelképrejű igazságok hordozója, mint a *létra* – amely az ég s a föld összekötője, és sok egyéb mellett a testi és lelki fölemelkedés szimbóluma –, vagy a különféle átmenetet (profán – szent, világgosság – sötétség; e világ – pokol, e világ

– mennyország) jelképező *kapu*. És akkor még a grafikai motívumokból ikonná avanszált ábrák – a kereszt, a labirintus, az ásó, a madár, a tojás (életcsíra), a páva (teljesség, halhatatlanság) és a hegedű (a néphagyomány szerint Szent Dávid attribútuma) értelmezés-köre, az egyetemes magában foglaló szimbólumvilága nem is említetett. Pedig fontos részei eme *rajzi* emlékezésnek.

Bácskai lapjai – az absztrakt felé hajló rajzosabbak (vonalháló) és a metszőkés által hol világosabb, hol sötétebb felületű tömöttebbek – a már említett létszemlélet hatásos kivetítői. Az egyszerű szerkezettől (*Reggel*) a bonyolultabb – paradox: szellősebb – szerkezetig eljutva (*Túrkevei anzikész*) a művész egész látványarzenálját fölvonultatja. Van úgy, hogy a középpontba állított ábra – a figurális malom a maga ég-létrájával (*Egyedül Ecsegen*) vagy a szénakazal hátterű kerék-kalap madáríjesztő (*Malomzugi hétköznapok III.*) – kap ikonsorból szövedő, kis kazettáiban a fókuszra visszautaló *kereteket* (nincs alá- vagy fölrendeltség a viszonylag nagyobb rajz és az öt körülvevő kisebb méretű ikonok között).

Bácskai Bertalan: Malom Csorbán (év nélkül; linóleummetszet, papír; 450x350 mm)

Másszor a megnövelt, rajzi mivoltukban kibontott motívumok – a kereszt (*Menedék templomzugban*), vagy a megfeszített ember mint madáríjesztő (*Tájban*) – válnak önmagukban is megálló (linó)metszetté.

Bácskai számára a figurális – annak ellenére, hogy a grafikus némelykor a nonfiguratív felé is hajlik (*Törött tojás; Ecseg; Levél otthonról*) – korántsem bűn, sokkal inkább a sokszor golgotai élményanyag (nemcsak az esőért szomjazó sanyarú tájat, de a parasztot is verte Isten ostroma), s nemkülönben az értéknek ismert, ám elveszejtett, tárgyi-gondolati valóságában mára szinte kihalt múlt megjelenítésének hatásos módja. A jobbára fekete-fehér (néhánykor színes) linómetszetek rajzi biztonságról vallanak, és a *fény* (fénykéve, fénykalangya) képszerző erejéről. Mert az *A hátsó udvaron* és az *Itthon* épp ezekkel a fehéren megnyitott (a metszőkés hullámzását ugyancsak mutató) felületekkel lesz sajátos ikonostáz. Tárgyi valóságában is kivetítve azokat a lélektartalmakat, amelyek által eme elsőre nosztalgikusnak tetsző búcsú drámaivá válik.

▶ BANNER ZOLTÁN

Egy új-Vad (lásd FAUVES!) alföldi festő avagy A FEHÉR TULIPÁN

Jegyzetek E. Szabó Zoltán művészetéről

Arra, hogy rég lejátszódott művészeti forradalmak „virágai” miképpen hozhatnak friss nyitásokat, ha új földbe gyökerezteted őket – E. Szabó Zoltán legutóbbi, két-három esztendeje tartó festői korszaka az egyik legszemléletesebb példa.

Az ezt megelőző évtizedeket nem az alkotói, hanem a pedagógiai tevékenység korszakolja, miközben, mégis, mindvégig fest (ha csupán képzeletben is), tehát festő marad. Ennek az elmúlt három évnek legszívesebben azt a fellengzős címet adnám: a Művészet győzelme az Élet fölött.

De ezzel a „fellengzéssel” egyszerre két jelenségre szeretnék utalni: 1. hogy a harci helyzet fordított, hiszen gyakoribb, hogy az élet győz a művészet (sőt már a tehetség) fölött, és 2. a művészet mindig győz az Élet fölött, hiszen túlmutat rajta, illetve kikristályosítja, mint az igazgyöngyöt termő óceáni kagyló.

*

Endrődi Szabó Zoltán jó szarvasi hátszéllel (Cs. Pataj Mihály felkészítésével) kezdte, s jó mesterek (Fischer Ernő és Vinkler László) irányításával végezte tanulmányait Szegeden.

Persze muzsikussá is válhatott volna (ének-zene szakra iratkozik), mert akkoriban, a negyvenes-ötvenes években jó zenetanárok is dolgoznak Endrődön, Gyomán, Szarvason; kórusban énekel, hangszeren játszik, diákzenekarban edz a főiskolához.

Ám a két szerelem közé egyszer csak egy harmadik kérés lépett: a PEDAGÓGIA. Hiszen „született” pedagógus: édesapja és édesanyja is tanítóember, meg aztán az a régi magyar falu, mint az övé is, nagy nevelő volt évszázadokon át. Mindig a magyar falu nevelte a magyar szellemet. Talán maga sem tudta, hogy ezt a nagy nevelőt hordozta lelkében, amikor már tisztos, kinevezett orosházi rajztanárként „visszalép” a főiskolára, hogy diplomát szerezzen általános pedagógia

szakból, azaz neveléstudományból, s horribile dictu: néhány év múlva az ELTE-n logikából doktorál!

Az élet ettől fogva már csak annyiból érdekes számunkra: miként győz átmenetileg a művészet fölött.

A hatvanas években ugyanis az állam és a Párt kíván nevelni az egyház és a falu helyett – a felsőfokú tanintézetek valósággal kapkodnak a magasan képzett pedagógiai szakemberek után. Az ő esetében Kaposvár a befutó, ahol egy esztendő híján két évtizeden át oktat a tanítóképző főiskolában, majd ezt folytatja 1986-tól Békéscsabán, ahová visszacsábítja a szülőföld emléke, közelsége, és talán önkéntelenül visszacsábítja az addig is örökké benne munkálkodó, ám inkább csak vasárnapi festő. A neveléstudomány és lélektan szaktekintélye, így nemcsak oktatja, hanem olykor vezeti is a reábízottakat: időnként tanszékvezető vagy éppen rektor- és főigazgató-helyettes.

A „fűszeres alföldi levegő” végzetesen és véglegesen életre hívja a művészi személyiséget, de azért ne becsüljük le a sors iróniáját sem: műterme jelenleg a 2-es számú Általános Iskola tágas, Irányi utcára néző hatalmas ablakokkal megvilágított 13-as tanterme, amire átmenetileg az iskolának nincs szüksége, ő viszont, a pedagógia tudora, minden pillanatban otthon érezheti magát a gyermekzsivajban...

*

1989-ben, ötvenévesen rendezi első egyéni kiállítását Békéscsabán. De teljes lényével csak nyugdíjba vonulását követően, tehát három éve él kizárólag a festészetnek. Napjait (és képeit) azóta ennek a boldog újrakezdésnek a napfényes öröme ragyogja be.

Érdemes fölraktatni az első emeleti „mű(tan)terembe”, mert a belépőnek az a benyomása támad, mint ha színes üvegablakokon át pillantanánk ki/be valami mesebeli vidékre. Nem, nem üres szóvirágként használjuk e hasonlatot, kedves olvasó, mert ebben az esetben e

E. Szabó Zoltán: Fehér tulipán

kifejezésnek mélységes szemléleti gyökere van. Hiszen a művész éppen a gyermekek iránti szeretet okán váltott át a gyakorló tanárságról elméleti pályára, hogy az ifjú pedagógusok figyelmét is ráirányítsa a *nevelés* szent kötelességére az oktatásban, ami nem fakadhat másból, mint a gyermekek szeretetéből (oda és vissza).

Viszont gyermektanítványaitól megörökölte és megőrizte a gyermekszemet, a *gyermekszem látását*.

Milyen a gyermekszem látása? Először is: őszinte, előítélet nélküli és ösztönös. Másodsorban: nem totálképekben ábrázolja világát, hanem az általa kiválasztott részletet közel hozza és felnagyítja. Harmadsorban: a teret, mélységet nem szereti, síkban lát, mint a modern festészet. Negyedsorban: csak tiszta színeket használ. Ötödsorban: meg van győződve, hogy ő most fedezi fel a világot.

Nos, ilyenek Endrődi Szabó Zoltán festményei.

Csakhogy a művészettörténetnek is voltak olyan pillanatai, amikor „csalás” nélkül, a gyermekszem őszinteségével akarták látni/láttatni a világot, ilyen volt például az impresszionizmus.

Hódolat Monet-nak – írja egy kép alá, merthogy legszívesebben az impresszionizmus szemüvegét illeszti arra a bizonyos gyermekszemre. De mivel sohasem kellett, vagy nem akart elszegődni egyetlen festői látásmóddhoz, irányzat-hoz sem, szabadon jár-kél a huszadik századi művészet kertjében, nincs nyomtatott útikönyve, programja, viszont a képek finoman érzékeltetik, hogy a látvány-nak ebből az impresszionista feloldásából merítették bátorságot a festőiség fogalmának további átértelmezéséhez a Vadak, a Fauves-társaság, élükön Henri Matisse-szal, a másik szalon pedig a szecesszió, élén például Ferdinand Hodlerrel vagy Gulácsy Lajossal, s akkor már ott járunk a szürrealizmus levegőjében,

mint például Szabó Zoltán egyik legutóbbi képében, ahol *Lenn a templom, fenn a Hold*, vagy az *Emberek, álmok* látomásában.

Festői ötletei elárulják, hogy utazó ember („45 országban jártam tanulmányúton tanárként, festőként vagy operatőrként”), aki sok mindent látott már életében, tehát sokkal árnyaltabb fogalmai vannak időről, térről, dimenziókról, fizikai és lelki valóságról, álmok és való áttünéseiről, mint nekünk. (A festői gyakorlat folytonosságának már említett megszakadásai csak olyankor torpannak meg az ecsetet, amikor túl közel engedni magához a valóság követelését, például a portré vagy a sokalakos kompozíció esetében. Az egzotikum viszont kisegíti, ezért kitűnőek mexikói képei, különösen az *Öreg kecsua indián*.)

Persze, hogy azért ő elsősorban alföldi festő, hiszen az alföldi festészet örök, akár az alföld színváltozásai. De nem a véget nem érő naplementék, s egyéb természeti csodák kötik le figyelmét, nem az ég meg a látóhatár felé néz örökké, hanem éppen ellenkezőleg, a földre összpontosítja látását, az ő makrokozmosza: a növényvilág, de nem virágcsendéleteket fest (azt is, méghozzá gyönyörűeket), hanem a csendet, ami egy-egy szírom, kehely, levél, bogyó (a fák gyümölcsei)

E. Szabó Zoltán: Lenn a templom, fenn a Hold

kiterített, felnagyított rajzába, színébe ivódott, rostosodott, lényegült. Lehet, hogy van, de szerintem mégis ő találta ki például a *Fehér tulipánt*, azokat a szálakat bizonyára, amelyek egy kozmikus kékségben hajladosznak valami szélben, de mindig felém, a néző felé.

Legjobb művei tárgy nélküli festői lenyomatok: szecessziós körvonalú, Fauves-színkonzisztenciájú, a nonfiguratív felé oldódó (de teljesen soha fel nem oldódott) foltkompozíciók, amelyekből azonos erővel sugárzik a természeti és a formai szabadság élménye.

Júniusban töltötte be a 70. életévét.

Tulajdonképpen egy fiatal festőt köszöntünk!

Izgalmas, ígéretes útkeresés

A Békés Megyei Jókai Színház 2008/2009-es évadáról

Mikor tavaly nyáron Elek Tibor megkérdezte, ír-nék-e majd a Békés Megyei Jókai Színház 2008/2009-es szezonjáról egy évadértékelő tanulmányt, több okból is nehéz szívvel mondtam igent a felvetésre. Az egyik dilemmát az okozta, hogy – gyomai létemre – nem ismertem igazán a csabai társulatot, így kissé outsidernek éreztem magam a munkához. Azt pedig rögtön tudtam, hogy hiteltelen lenne, ha a színházban történeteket valamiféle kronológia szerint vizsgálnám, teszem azt, összehasonlítva az előző évadokkal a mostanit. Szövegemben ezért nélkülözni fogom az ilyesfajta párhuzamba állításokat, és igyekszem, amennyire csak lehet, szorosan a szóban forgó évadra koncentrálni. Amiatt is kihívásnak éreztem a tanulmányírást, mert évek óta a fővárosi színházak jobb-rosszabb, de mindenképpen másféle műsorán edződöm, egy megyei színházat pedig értelemszerűen egészen más mércével kell mérni, hiszen a pestiektől különböző, és többretegű feladatot lát el. Nem követelhető meg egy régió egyetlen társulatától, hogy művészszínházként funkcionáljon, s így széles közönségretegeket zárjon ki az épület falai közül. Egy ilyen intézménynek valamilyen szinten fel kell vállalnia a megye teljes lakosságának a szórakoztatását is, mint ahogy azt maga Fekete Péter is több interjúban kihangsúlyozta.

Somós Lajos és Paczuk Gabi a *Lüzisztraté*ban

Az igazgató második évét töltötte a társulat élén, de igazából az első olyat, amikor maga alakíthatta ki a műsorstruktúráját, effektíve átvehette a vezetést. Így az ő gondolkodásmódjának első lenyomata is volt ez az év. Előzetesen arra számítottam, hogy a társulat egy olyan periódusába nyerek betekintést, amelyre a pezsgés, formálódás, útkeresés lesz alapvetően a jellemző. Hogy ez mennyiben igazolódott be, arra az írásom végén igyekszem választ adni. Az ilyen, átfogóbb és az általánosításokat elkerülni nyilván nem tudó értékelés előtt azonban magukról az előadásokról szólnék. Annál is inkább belefognék ebbe, mert premierekből nem volt hiány: 9 felnőtt- és 1 gyermekelőadás (Sultz Sándor Kómanója, Dézsi Szilárd rendezésében, melyről most hely hiányában nem írok részletesebben) került a Jókai színpadára a szezonban.

A bemutatók sorát a *Lüzisztraté* nyitotta. Arisztophanész művét Hamvai Kornél és Nádasdy Ádám írta át úgy, hogy végeredményében nem egy új, az eredetétől független drámát láthatunk, inkább egy felújított, korszerűsített verziót. A történet követi a közismert antik politikai szatíráét, miközben egy-két szállal kibővíti azt. Sikamlós előadás született a *Lüzisztratéból*, de a prűdeknek csak annyit lehet mondani: Arisztophanész változata is tele van erotikus célozgatásokkal.

Reiter Zoltán, Bicskei István, Hodu József a *Disznójátékban*

Hamvai szövege szellemes, leképezi a mostani gondolkodás- és viselkedésmódokat, Nádasdy versbetétei pedig jó érzékkel egyensúlyoznak a malacság határvidekén, elkerülve az ízléstelenséget. Pinczés István rendezése vaskos humorú, befogadóbarát. Kiváló a sárga és fekete színekre alapozó, stilizált díszlet: Howard Lloyd egyszerre igyekszik megteremteni a látszatát, hogy ógörög kulisszák közt játszódik a produkció, és leleplezni ennek a megcsináltságát, irrealitását. Ő jegyzi a hasonló elven működő jelmezeket is, melyek némelyike a régiesség látszatát kelti, miközben tipikusan mai ruhadarabokat is láthatunk a színészen. Valóságos kavalkád a *Lüzisztraté*: a dalokat Gulyás Levente zenei betétei (rap, blues, metal) követik, Topolánszky Tamás táncoreográfiákkal színesíti az előadást. A tipikus férfi és női gondolkodást pellengetre állító, az utóbbiak alávetettségéről korszerűen beszélő, szórakoztató előadásban teljességgel hétköznapi világot és szereplőket láthatunk. A nők jobbára naiv, pletykás, butuska szerelmesek, a férfiakat pedig csak a szex érdekli. *Lüzisztratét* leszámítva mind gyerekesek. A fiatalos, vagány, vérbő komédia sikert aratott Békéscsabán, de a szerepeket jobban is ki lehetett volna osztani. Ott érdemes ezt a darabot játszani, ahol sok tehetséges fiatal színésznő van a társulatban. Nem is lenne ezzel gond itt, csak éppen a főszerepre meghívott Dobó Kata teljesít gyengén, alakítása meglehetősen merev, jellegtelen. Paczuk Gabi egyszerű lelkű, nyíltszívű, vonzó Mürrhinéje elviszi előle a pálmát.

Az évad második premierje egy szatirikus parabola, a *Disznójáték* volt. Czákó Gábor darabja valahol Orwell Állatfarmja és a mrožeki drámák világa közt helyezhető el. A levágásra ítélt malacok története annak példázata, hogy az embert egész életében félrevezetik, átverik, bebetetik (ezt az olvasatot erősíti fel a színpad fölött elhelyezett gigantikus monstrum, Chaplin híres etetőgépeinek mása a *Modern idők* című filmből, amely időről-időre újra nekilendül, forog és csikorog, de étellel nem szolgál a malacok számára),

hogy képtelenek vagyunk élni a szabadságunkkal, a hatalom pedig eltorzítja a személyiséget. Fekete Péter igekezett frissé, maivá tenni a darabot. A színészek több alkalommal is kiszólnak az alapszöveg teremtete valóságából, másfelől számos reklámjelenetet építettek be az előadásba. Így kétrétegűvé válik a produkció: hiszen Czákó textusa a realitásoktól elemelt, a reklámblokkok viszont a hús-vér valóságot jelenítik meg. A díszlet (Fekete Péter munkája) számos váratlan ötletnek ad lehetőséget. Leginkább a reklámokat előadó fiatalok, a Színitanház növendékei játsszák be a teret. A legsikeresebb jelenetben a páholyokban tűnnek fel, két párt egymással vívott harcát játsszák el, az ígéreték értelmetlenségét és a hatalommániát halandzsanyelvi közlésekkel érzékeltetve. De a hitelfelvételről, szépségápoló szerekről, nyerevényjátékokról tájékoztató reklámok talán túl sokszor és némiképp didaktikusan szerepelnek az előadásban. Mangaliczát a JEL Színház tagja, Bicskei István játssza, kiválóan érzékeltetve a figura naivitását, ártatlanságát és áldozat szerepét. Külön elismerés illeti a Yorkshire szerepébe a premier előtt két nappal beugró, bravúros alakítást nyújtó Reiter Zoltánt, annál is inkább, mert a legtöbb humort ő viszi az előadásba. Cornwallt Hodu József játssza, minden hájjal megkent diktátor-típusnak, végtelenül önző, kegyetlen alaknak mutatva figuráját. Kara Tünde Emeséje (az ősanya) eleinte egyszerű göbének tűnik, akinek csak szülnie kell, nem is érdekli semmi más a világon. Ez a kép aztán fokozatosan árnyalódik. A rózsaszín cipőben, melegítőben megérkező, terhes (vemhes), jobbára csak a fittségével törődő, örökké tornagyakorlatokat végző Emeséről egyszer csak kiderül, hogy nem is állapotos. Kidobálja ruhája alól a töméseket, amelyek csak arra szolgáltak, hogy túlélhesse a vágás napját. Fekete Péter rendezése a *Disznójáték* komorabb színeit mutatja meg. A humor itt csak kísérője, színezője a súlyos kérdések okozta tragikus tónusnak. Mégis, bár végtelenül negatívnak tűnik az előadás ábrázolta világ, végül győz az optimizmus.

Gulyás Attila és Bartus Gyula a Sóska, sültkrumpliban

A zárlatban a szülés értelméről korábban cinikusan beszélő Emese – látva, hogy mind a három malactársa a hentések kampóin végzi – az életet választja: lekapja a babaruhákat a horgokról, eltökélten immár, hogy szülni fog.

Több remek történést közt kiemelendő, hogy a Jókai idén Stúdiószínházat avatott, melyet nem lehet eléggé üdvözölni, hiszen alkalmat teremt a kísérleti jellegű műhelymunkák létrehozására – ami egy szerszám a színészek fejlődésének is az egyik biztosítéka lehet. A játszóhelyet Egressy Zoltán Sóska, sültkrumpliban nyitották meg. A végig egy játékevető öltözőben, mérközés előtt, szünetben és a lefújás után játszódó darab jó választás volt, nagy sikert aratott. Az igényesen szórakoztató, nyelvi leleményekben bővelkedő, bár kissé kiszámítható szerkezetű Sóska a melankólia, a derű, a humor és az ironia keveréke, mindannyiunk számára ismerős, szerethető vagy éppen nagyon is gyűlölhető karakterekkel. Bartus Gyula érkezik először a színpadra – olyan elegáns öltönyben (jelmez: Junion), hogy elsőre nem is feltételeznénk róla semmi rosszat. Persze Lacikám (Gulyás Attila) túltesz rajta eleganciában: az órája, a szemüvege, de még az övcsatja is csillog-villog, mindegyik új, trendi és drága darabnak tűnik. Ők még láthatóan el szeretnének érni valamit az életben, nem úgy, mint a Művész (Csomós Lajos), aki nem is akarja eljátszani, hogy különösebb céljai lennének – fekete sáljában, csálé, gyűrött partzászlójával, felálló hajával igazi lúzer, félnótás költőcskének néz ki. Nem költő, nem értelmiségi, legfeljebb az szeretne lenni; már ha egyáltalán lenne még bármi célja e földön. Koleszár Bazil Péter nem erőltet saját koncepciót a Sóska-ra, feszes tempójú, szövegközpontú előadást állított színpadra. Bartus Gyula Szappanja pitiáner, aljas, olyannyira módszeres, gyűlölködő, hogy nemigen kelt részvétet. A legnehezebb helyzetben a Művészt alakító Csomós Lajos van: Egressynek ez a leggyengébben kidolgozott karaktere, túlhangsúlyozza, már-már az unalomig ismételt figurája másnaposságát. Csomósnak sem sikerült a Művész-sablonból kiszabadulnia, minden pillanatban érezzük, hogy

ő most rosszul van (teljesen felesleges ezt ennyire sűrűn hangoztatni), de pozitív hozadéka is vannak alakításának: téblábolásával, hirtelen nekilódulásaival és begubózásaival gyakorta megnevetteti a közönséget. Gulyás Attila Lacikámjának alig nyílt ki a csipája, máris törtető, karrierista. Ezt a gátlástalan alakot nagyon lehet utálni. A végén, álmai szertefoszlásával éppen olyan, mint egy gyerek, aki

dühös, mert elvették a játékát. A végére, más-más okból, mindhárom spori családostá, kiábrándulttá válik. A csabai verzió legnagyobb – sőt, az egyetlen igazi – áldozata a Művész.

Egy operett is szerepelt a műsorban: Farkas Ferenc zeneszerző közismert, ám az utóbbi években, évtizedekben egyáltalán nem játszott daljátéka, a Csínom Palkó. A kuruc-labanc harcokról és – operetről lévén szó – természetesen nagy szerelmekről szóló darabot erősen meghúzta Greifenstein János rendező, aki nem akarja többnek, másnak mutatni a Csínom Palkót, mint amit az képvisel; ám kihoz belőle mindent, amit csak lehetséges. A daljáték történelem-szemlélete fekete-fehér, a labancokat megmosolyognivaló bohócoknak, úriaskodó ripacsoknak, a kurucokat érző szívű hősöknek látatja; a történelmi hitelességgel mit sem törődik Farkas. De nem illik ezt számon kérni, hiszen operetről van szó. Greifenstein remek húzása, hogy a díszlettel és jelmezzel jelzi is: ne várjon itt senki a valóságról szóló előadást. Csupa fehér minden a színpadon, mintha egy mesében lennének. Az Olga Gonobolin megálmodta, papírból készült [!] jelmezek is, melyek közt nincs két egyforma (a bál-jelenetben például a táncosok a legkülönbözőbb égvöli jegyeket viselik maszkjukon). Hatvány Csaba szemet gyönyörködtető papírszobrai és a többi díszletlem (Greifenstein munkája) szintén hófehérek. Gonobolin, Hatvány és Greifenstein olykor egészen különleges képekből álló, lenyűgöző látványvilágot teremtett. Persze egy operetthez mindenekelőtt egy jó zenekar és hasonlóan jó (l éneklő) színészek sürgöztetnek. Nos, egyikben sem volt hiány. A zenei kíséretet a Békés Megyei Szimfonikus Zenekar biztosította (zenei vezető, karmester: Somogyi-Tóth Dániel) úgy, hogy a nagyzenekari hangzást népzenevel bolidították meg: Szokolay Dongó Balázs a színpadon is megjelenve játszott többek között dudán. (És akkor még nem beszéltem a Balassi Táncgyűttestről, amely szintén részt vett a produkcióban, Mlinár Pál koreográfiját követve.) Külön öröm, hogy a színház rutinos színészei mellett a Színitanház növendékei közül ket-

ten (ismét) fontos szerepet kaptak, amivel élni is tudtak: remek Vigh Zsuzsanna lapraesett, érzelmes Éduskája, s nemkülönben Cseh Adrienn hedonista, butuska Koháry grófnője. De jó alakításokban egyébként sincs hiány: Gulyás Attila „ami a szívemen, az a számon” Csínom Palkója, Tege Antal hetyke Tyukodi pajtása, Szőke Pál karakán Förgetege, Szabó Lajos szerethetően esetlen Göcs Pistája, Nagy Erika öntudatos Örzséje és Tóth Zsófia szerelmes Zsuzsikája mind-mind kiváló. És akkor még nem is beszéltem Csomós Lajos Rosta Mártonjáról: épp ezért jó nagyot is lehetne vele bukni),

Csomós Lajos parádésan hozza, elég neki egyetlen kis gesztus, és mosolyt csal a néző ajkára.

Az idei kínálatból két darabot is Zalán Tibor, a színház dramaturgia jegyzett. Mindkettő történelmi dráma volt. Előbb a *Midőn halni készült* című ősbemutatót láthattuk, egy életrajzi művet, mely Janus Pannoniust sorsát, pályafutását beszélte el. Az alkotás fikciója szerint a költő már nagybeteg, Medvevárban tartózkodik (ide menekült Mátyás király elől), s a halál torkából tekint vissza életének fontosabb állomásaira, illetve nem is annyira visszatekint, mint inkább vizionál: ágya mellé képzelet az uralkodót, itáliai mesterét, édesanyját, szerelmeit, Vitéz Jánost. Zalán darabja afféle számvetés, a reneszánsz költő önvizsgálata. A műfajmegjelölés (monodráma) találó, hiszen ugyan több szereplő is felbukkan a műben, Janus valójában egyedül van, maga köré vizionálja a többiekét. Ahogy arról a rendező, Merő Béla elemzése is vall (*Bárka*, 2008/6), három szintet különíthetünk el: a reálisat (a Medvevárban történeteket), az ún. fél-víziókat (amikor valóban létező szereplőket másnak képzel a költő) és a víziókat. A jelenetek felrúgják a linearitást, de ez nem jelent gondot, a mozaikokból és a művész már a középiskolások számára is közismert élettörténetéből könnyedén összerakható a sztori. A *Midőn halni készült* felgöngyölíti Janus életének fő konfliktusait: a politika, a hatalom természetéről is szól, és arról, mily

Jelenet a Csínom Palkóból

használat. Az előadás még az írott verzióhoz képest is redukáltabb, s a díszlet is csak alapvető tárgyakra (ágy, asztal, szék) korlátozódik. A darab a Janus Pannoniust alakító Bartus Gyula jutalomjátéka. Figurája érdekes, mert sokszínű tud lenni: érzelmes, ellágyuló, máskor meg hirtelen haragú, indulatos; egyszer lassú, megfáradt, másszor – utolsó energiáit mozgósítva – életerős. Hiányérzet inkább a darab miatt van bennem, melyet túl statikusnak, kiszámíthatónak, helyenként közheyesnek („Aki ír, az nem él, az nem ír.”) és ismeretterjesztő jellegűnek érzek.

Zalán Tibor még egy regényadaptációval jelentkezett: *A rab ember fiait* írta színpadra – meglehetősen részletekbe menően, aprólékosan. Az utóbbi egy-két évtizedben ahhoz szokhattunk hozzá, hogy a színházak rendkívül szabadon kezelik az adaptációk során a bemutatott munka alapanyagát, gyakran egészen elrugaszkodnak attól. Zalán viszont igyekezett minél inkább szövegű, az eredeti mű világához ragaszkodó, a mai nyelvhasználat csábításának nem engedelmessé, s így hagyományosabbnak nevezhető színházi verzióval előrukkolni. Hagyományosnak, de nem (le) egyszerű(sített)nek, mert bár a mesészerű elemekben gazdag regény kiváló fundamentuma lehetne egy gyerek- vagy ifjúsági előadásnak, Seregi Zoltán rendező és az író a felnőtteket is meg kívánta szólítani a produkcióval. Gulyás Levente hatásos, érzelmekben

nehéz volt a költőnek a civilizált, humanista Itáliából hazatérve alkalmazkodni a barbár viszonyokhoz. De az élet és az irodalom, a valóság és a művészet viszonyának problémáján is elidőz, a két szférát különbözőnek mutatva. Zalán csak néhány – az életrajzzal összefüggésbe hozott – versidézzel egészíti ki a drámát, ezeket a költő pajzán alkotásai közül veszi. Nem egy héroszt akar elénk állítani, hanem egy valóságos, esendő embert. Így nem idegenkedik a vulgáritástól s a naturális részletektől sem. Merő Béla rendezése sem az eszményt keresi, hanem az emberit. A végeredmény egy igazi kamaradarab lett, visszafogott eszköz-

gazdag, igazi nagyszínpadra való zenét írt a darabhoz. A díszletek és a jelmezek érdekes oppozíciói egymásnak. Míg Vesztergomi Anikó teljesen korhűnek tűnő jelmezekbe öltöztette a színészeket, addig Lenkefi Réka meg sem kísérli a valóság illúzióját kelteni jócskán stilizált díszletével. Dobó Kata után egy újabb sztár mutatkozott be Békéscsabán: Apafi Mihályt Vikidál Gyula játszotta; de ő is, akár a Lüszisztraté címszereplője, alulmúlta a várakozásokat. Gyakran belebotlott a szövegbe, s beszéde hol a rossz intonáció, hol pedig a hadarás miatt olykor nehezen érthető volt, ritkán tudta a fejedelem érzelmeit hitelesen megjeleníteni. Egyébként viszont bővelkedik az emlékezetes alakításokban a premier. Kiemelném az Apafi fiát játszó Illés Adriánt, aki életkorát meghazudtoló érettséggel mozog a színpadon. Csomós Lajos – ismét – igazi ziccerszeret kapott, és nem is okozott neki gondot a fondorlatos Piszliczár megformálása, zsigerből hozza a figurát, sokszor nevetésre ingerelve a nézőket. Színtén hálás szerep Ács Tiboré, aki az ügyefogyott Buzáth uramat alakítja, nagy közönségsikerrel. De kiváló Jancsik Ferenc hűséges, bölcs Pipitére is.

Két előadásnak is különleges helyszínt adott ott-hont. A Bartus Gyula által írt és a 2007/2008-as évadban felolvasószínház keretében már bemutatott *Sör és cigi* a Hunyadi téri Ro(o)m Színházban, egy félig-meddig elbontott épületben került megrendezésre. Mivel a produkció hajléktalanokról szól, mondani sem kell, mennyire ideális terepet sikerült találni az előadáshoz. A leginkább Gorkij *Éjjeli menedékhely*-ének világát megidéző *Sör és cigi* egy szanálásra ítélt házba beköltöző otthontalan csapat életébe, s főként küzdelmeibe (megélhetésért vívott harc, élelemszerzés, veszekedések, árulások stb.) nyújt betekintést. A reménytelen, mindenféle illúziók nélküli, többszörös tragédiába forduló darabban a fent és a lent, a gazdagok és a szerencsétlenek világa egyaránt kiábrándító, esély sincs valamifajta pozitív végkifejletre. Merő Béla rendezése realista eszközökből építkezik, egyáltalán nem akarja letempítani a darab felvetette társadalombírálat életét. Hús-vér alakokat, nagyon is valóságos figurákat állít „színpadra”, totálisan elkerülve az alakokon való ironizálást. Bár Merő döntésének jogosságához, az ilyesfajta interpretáció érvényességéhez nem fér kétség, annyit azért megjegyeznék, hogy talán éppen azért nem tud nagy hatást elérni az előadás, mert túlságosan is visszatükrözi a valóságot, módfelett mimetikus. Hiányzik belőle egy olyan dimenzió, amely révén többről is lehetne szó, mint kordokumentumról – ahogy magából Bartus alapszövegéből is hiányzik ez a perspektíva. A *Sör és cigi* három társulat koprodukciójában jött létre. A békéscsabaiak mellett Temesvárról (Mátyás Zsolt, Mátray Edit) és Újvidékről (Németh Attila, Varga Tamás) érkeztek színészek.

Az *Aidának* is rendhagyó, bár természetesen egészen más jellegű helyszínt talált a színház: egy 30

méter átmérőjű, 8 méter belmagasságú és csaknem 100 négyzetméteres színpaddal rendelkező sátrat. A Porondszínház névre elkeresztelt játéktér utaztatható, így a békéscsabaiak más városokkal is meg tudják mutatni magukat itt készült előadásukkal. Ezért sem csoda, hogy úgy döntöttek: évadonként legalább egy bemutatót a jövőben is ezen a helyszínen óhajtanak létrehozni. A Verdi operából készült musical zenéjét Elton John, szövegét Tim Rice írta. A Jókai Színházban Szomor György rendezte a darabot, aki egyszerűen az egyiptomi hadvezér, Radames szerepét is eljátszotta. Az előadás létrehozói mindent bevetettek, hogy a musicalkedvelő közönséget maradéktalanul kiszolgálják. A végeredmény: egy látványos, hatásos előadás. Az eredeti helyszínek s az ősi történet elképzelését elősegítendő, két oldalt kivétítőt helyeztek el, ahol egyrészt Egyiptom világa elevenedik meg, másrészt néha az előadás egy-egy korábbi jelenete, apró pillanata. A West End Színház Zenekarának – play back elemekkel kevert – élő zenei kísérete is sokat dob a produkción. A vetítés és az élő zene mellett legalább olyan fontos a tánc, a Szakál Attila koreografálta jeleneteket a Színitanház diákjai és a West End táncára adják elő, megbízhatóan, látványosan. Kicsit zavaró viszont, hogy bár a színpad három oldalról látható, legtöbb alkalommal csak szembe, előre játszanak a színészek. Eredetileg az volt a terv, hogy az interaktivitásra alapozzák az előadást – ez nem valósult meg, csupán külsődleges ötletekben (pl. még az előadás kezdete előtt beöltöztették egyiptomi jelmezbe az önként jelentkezőket, akiknek azonban nem adatott semmi különösebb szerep a produkcióban), amelyeket talán szerencsésebb is lett volna elhagyni. Aidát leginkább harciasnak, csökönyösnek mutatja Gubik Petra. Amneris Fésűs Nelly megformálásában először csupán unalmas, ellenszenves, tunya úrnőnek tűnik, idővel azonban színesebbé válik, (ön)ironikus vonásokkal gazdagodik. Szomor György Radames-e titóva hadvezér és nyíltszívű férfi. Mellettük még kitűnik Gulyás Attila kedves, jószándékú, de gyáva Merebje.

A slusszpoén a szezon végére maradt: a Stúdiószínházban bemutatott *Edith és Marlene* méltán aratott nagy sikert a nézők körében. Pataki Éva finoman pszichológizáló műve a két címszereplő, a legendás szonénekesnő és a szintúgy kivételes tehetségű filmszínésznő életének, pályafutásának, kettejük kapcsolatának fő pillanataira koncentrált, végeredményében azért Edith Piafot állítva a középpontba. Dalok (élő zene: Gulyás Levente) és prózaszövegek váltják egymást. Edith életét végigköveti az előadás. Ott vagyunk „mellette” a bordélyban töltött éveknél, látjuk, mint kezdő énekesnőt, majd sztárként is – olyan emberként, akit igazából mindvégig a gyerek- és serdülőkorában összeszedett sérelmek tartanak sakkban. Marlene Dietrich csupán mögüle tűnik fel, mint aki segíteni igyekszik a szerencsétlen lányon, de aki egyszer

a vetélytársa is a színpadon. Körbeüljük a játzókat, a Fekete Péter és Tege Antal tervezte játéktér igazán illik egy ilyen intim előadáshoz. A díszlet csupán a legszükségesebb elemekből áll: egy-egy kisszínpad, illetve öltözőtűkőr a színpad két végében, középen egy gázlámpa. Az *Edith és Marlene* tulajdonképpen három magában rejt. A békéscsabaiak énekel is a lehetőséggel, mindannyian emlékezetes alakítást nyújtanak Tege Antal színészcentrikus rendezésében. Tarsoly Krisztina meggyőzően hozza Edith különböző életfázisait, hitelesen, sokszínűen ábrázolja tragédiáját, finom megoldásokkal fűszerezve alakítását: akár egy-egy testmozdulattal is könnyedén érzékelteti a lány elesettségét, s a kiváló jelmezeknek hála (Kiss Katalin, Tege Antal) néha már a szedett-vedett ruhája is mindent elmond róla. Kara Tünde titokzatosnak, méltóságosnak, kemény, erős, szakmájában rendkívül profi személynek mutatja a filmszínésznőt. Kara Tünde Marlene-alakítása és a *Disznójátékban* nyújtott teljesítménye alapján kapta meg – teljes joggal – a Gálfy-gyűrűt, mely a társulat adott évadban legjobban teljesítő színészenek jár (első alkalommal, tavaly Bartus Gyulaé lett a díj). De Csomós Lajosról is meg kell emlékeznünk, aki egészen különböző karaktereket kellett alakítson, és sikerrel birkózott meg a feladattal, bizonyítván, hogy több ő, mint egy egyszerű komikus színész. Ha kell, kemény (Rendőrfelügyelő), érzelmes (Marcel), balek (Theo), racionális (Raymond), ezer arca van ebben az előadásban. Kétség nem férhet hozzá: az *Edith és Marlene* a 2008/2009-es békéscsabai évad legjobb előadása, amelyet a színház akár évekig is műsoron tarthat meg.

Összességében mindenképp izgalmas, változatos, tipikusan útkereső szezonot zárt a színház. Természetesen vannak még előrelépési lehetőségek. Kiderült a szezon folyamán, hogy érdemes lenne nevesebb rendezőket is hívni egy-egy munkára, a színészeknek és a nézőknek is a hasznára válhat a másfajta gondolkodásmódok megismerése. De erre a következő, nem-

Kara Tünde és Tarsoly Krisztina mint Marlene és Edith

zetközi évadban bőven lesz is lehetőség. Helyenként a darabválasztást éreztem problematikusnak: meglehet, szóróösszívű magyok, de a *Disznójáték*, a *Midőn halni készült*, valamint a *Sör és cigi* esetében nem tartottam elég izgalmasnak az előadások alapanyagát. Önmagában jó ötlet a vendégszínészek meghívása, de ezzel idén melléfogott a Jókai: Dobó Kata és Vikidál Gyula kifejezetten gyenge teljesítményt nyújtottak, bár nyilvánvalóan sok nézőt be lehetett csábítani a nevükkel a teátrumba. (Bicskei Istvánra viszont nem lehetett panasza a *Disznójátékban*.) Ennél azonban sokkal több pozitív

hozadéka volt az eltelt szezonnak. Eleve bátor kezdeményezés magyar évadot hirdetni, hát még, ha azt vesszük, hogy majdnem az összes előadás kortárs darabból készült, és köztük több ősbemutató is volt. Egy ilyesfajta koncepcióba még egy belvárosi, széles értelmiségi közönséggel rendelkező színház is könnyen belebukhatna. Hogy nem így alakult, és sikeres évadot zárt a Jókai, az annak köszönhető, hogy a program kialakítói odafigyeltek rá, hogy minden közönségréteg megtalálja a neki megfelelő műsort – hiszen rendkívül változatos volt a kínálat műfaji tekintetben. Mindenképpen pezsgés érzékelhető Békéscsabán. Fekete Péter innovatív, invenciózus igazgatónak tűnik, olyan szakembernek, aki ráadásul a marketinghez is kiválóan ért. Külön öröm, hogy létrejött a Stúdió-, illetve a Porondszínház (és a hírek szerint a Ro[o]mszínházba is terveznek még előadást). De remek kezdeményezés a vendéglőadások meghívása is. További pozitívum, hogy a Színitanház fiataljai is bemutatkozhattak a társulatban, sőt, némelyikük rögtön emlékezetes alakítással tette le a névjegyét. A legsikerültebb előadásoknak a *Lüszisztraté*, a *Sóska, sültkrumplit*, és a *Csinom Palkót*, valamint – elsősorban – az *Edith és Marlene*t éreztem. A 2008/2009-es évad a jövőre nézve ígéretes szezon volt a Békés Megyei Jókai Színház életében. Az pedig borítékolható, hogy a következő sem lesz unalmas, hiszen közép-európai darabok és rendezők bemutatóit láthatja majd a közönség a Jókai színpadán.

„nem játék ez, ez a színház-dolog”

Beszélgetés Zalán Tiborral

Néhány évvel ezelőtt (hihetetlen, de csaknem tíz az a néhány) volt már egy komoly beszélgetésünk itt a Bárka hasábjain, ami a technika ördöge révén (de talán nemcsak ezért) igazán rendhagyó és emlékezetes formát öltött (lásd Bárka, 2000/2. 9–19.). A mostani létrejöttének a hosszú időtartama és a helyszínei rendhagyóak: 2008 szeptembertől 2009 júniusáig készül, hol a Békés Megyei Jókai Színház színészklubjában nyilvános irodalmi est keretében, hol a Ketős-Körös partján horgászás közben, hol a neten levelezgetve. Abban a régi beszélgetésünkben a drámaírói tevékenységedet csak megemlítettem, nem foglalkoztunk vele (igaz, még csak utána jelentek meg a köteteid: Hal, vér, festék, 2000, Azután megdöglünk, 2004), legyen most ez a témánk. Például az, hogy miért olyan furcsák, a dráma

hagyományos műnemi-műfaji határait feszegetők, a drámai konvenciók jó részét negligálók a te darabjaid?

Legtöbb drámát író kollégámmal szemben engem, íróként, a dráma gyakorlatilag – nem érdekel. (Persze, ezt a kijelentést ne keverjük össze a dramaturg érdeklődésével!) Elsősorban költő vagyok, erre mindinkább rá kell jönnöm, prózát is csak úgy és akkor tudok írni, ha megengedem magamnak, ne olyan szövegeket írjak, mint amilyeneket szokás írni, avagy, amilyeneket mások szoktak. A színpadon is leginkább az érdekel, hogy mi nem olyan, hogyan lehet nem olyat csinálni, mint amit csinálnak mások, ami várhatóan sikerdarab lesz, népszerű, sokszor fogják játszani és sokat beszélnek róla. Ehhez, persze, kapom az inspirációkat is. Fodor Tamás, a Stúdió K vezetője egyszer azzal állított be hozzám, hogy írjak neki egy olyan drámát, ami nem szól semmiről. Olyan drámát nem lehet írni, ami nem szól semmiről, mert amint egyetlen szó is van egy darabban, máris szól valamiről. De azért hónapokig vesztettül küszködtünk ezzel a problémával, amíg végül a *Vészteglés* című szurrealista darabot megírtam, ami nyilván úgy szólt valamiről, hogy gyakorlatilag nem szólt semmiről. Illetve, semmi konkrétumra visszafordíthatóról.

Engem az érdekel, hogyan tud megszólalni egy olyan drámai szöveg a színpadon, amelyik nem elsősorban drámai konfliktusra épül, sokkal inkább a drámai megszólalási formákat ragozza. Nem szeretnék elémenni sem a közönség elvárásainak, sem a rendezők elvárásainak. Ezt azért engedhetem meg magamnak, mert ha elbukom egy darabbal, akkor azt mondom, buktam, mert nem értek hozzá, mert más-hoz kell értenem. Ha sikerem van, akkor nyugodtan hátradőlök, és kijelentem, jó drámaíró vagyok. El tudom játszani magamban azt, nem is olyan nagy baj az, ha rossz drámát ír az ember. Ennek ellenére, nem szeretnék kimondottan rossz drámákat írni. Mivel azonban tanítom is a drámát, foglalkozom is vele már több mint húsz éve, folyamatosan olyan konfliktusok elé kerülök, mint például az a festő, aki Malevics fehér alapon fehér négyzetét nézi. Egy ilyen pillanatban ugyanis bekövetkezik a felismerés, hogy a festészet, mint olyan, ezzel a gesztussal, lehetőségként lezá-

rult az ember számára. Persze, nem. Ha elolvassuk a Beckett-darabokat, nem is a Godot-t, hanem a későbbiek, a híres kicsi darabokat, amikor, mondjuk, tizenhat szóból áll egy mű, vagy még annyiból sem, s ezeket elő lehet adni, és az megrendíti az embereket, akkor komolyan elgondolkozik egy drámaíró, vajon nem ért-e véget a drámaírás valahol Beckett közelében, vagy éppen a beckett életműben.

És maradt-e még valami, ami valóban érdekes és eredeti még, amit feltétlenül meg kell, hogy csináljon az ember? Persze, nem mindig így jelentkezik ez. Ma csak abban vagyok biztos, nem akarok olyan darabot írni, ami nem az én drámám. Írom a világot, ami bennem működik, s mivel bennem nincsenek hősök, például én magam sem vagyok az, és nem is leszek soha hős, a darabjaim sem a hősök megnyilvánulási terepe. A kisemberekben is van egy nagyon fontos heroikus vonás, ami a hősből mindig hiányzik. Az előbbieknél soha nincs esélyük. Az esélytelenséget, a pusztulást, a lepusztultságot akarom a színpadon fölmutatni, ami igazából nem is drámai téma. Nem az érdekes, hogyan rohad szét egy ember, egy kapcsolat, egy emberi lehetőség, egy házasság, bárkinek is a léte. Az én drámai munkálkodásom központi kérdése, hogy nyelvi is meg tudom-e fogni ezt, és tudok-e hozzá hiteles színpadi szituációt teremteni.

Az egyik legeredményesebb kísérleted erre a Romokon emelkedő ragyogás...

A darabot a teljes meg nem értés, sőt, ellenézés, sőt, rosszindulat fogadta. (Hozzáteszem, ez csak a zalaegerszegi bemutatóra vonatkozik. Szabadkán kitűnő házakkal és lelkes közönségreakciókkal kíséretében zajlottak az előadások. Más színházi kultúra, más elvárások a színházzal szemben.) A színházba divatból vagy ruhakölteményeket bemutatni járók képtelenek voltak fölfogni, hogy ennek a darabnak a nyitányában nem azért disznólkodnak annyit, mert a szerző nem tudott mást kitalálni káromkodáson kívül. A jelenet szereplői borzalmasan gazdag emberek, akik már elveszítették a nyelvüket, a nyelvhez való viszonyukat, képességüket, magát a nyelvet, mert nincs már szükségük rá. Pénzzel érnek el mindent, és abból rengeteg van nekik, szuperlakásban élnek úgy, akár az állatok, makognak, meg közöszülnek, meg isznak, káromkodnak, szidják egymást, mert egyéb érzelmekre nem képesek, és másra sem szükségük, sem igényük nincs.

S ahogyan az eredeti elképzelés szerint a díszletet rontjuk, roncsoljuk semmivé, úgy nő meg a nyelv és az érzelmek szerepe és szükségessége. (Nagyon drága előadás lenne ez, nem is tudták sehol sem megcsinálni úgy, ahogyan azt elterveztem.) Képzelnék el egy szuperlakosztályt valahol a Rózsadomb tetején, ez a kezdet, míg az ötödik szín kövek között, egy szétszórt, szétroncsolt világban játszódik. A darab elején dadogó-káromkodóbagzó két ember itt meztelen, nincs már semmijük, de visszakapták a szájukba a szavakat, a Biblia nyelvén

beszélnek egymással, és annak a szellemében szereti egyik a másikat. Ahhoz persze, hogy visszakapják a nyelvüket, el kell veszíteniük a korábbi konzumvilághoz való viszonyukat, az attól való függőségüket.

Látod, engem ilyesmik érdekelnek. Hogy a közönség mennyire eszi meg az ilyesmit, azt nem tudom, de hát eddig még minden darabomat előadták, van, amit többször is, különböző színházakban, más és más hatásokkal és nézői reakciók között.

A közönség fogadtatásáról homályos, de ellentmondásos emlékhíreim vannak, mintha itt-ott, például Szegeden, botrányokra is sor került volna? S mint mondd, az említett a darabbal Zalaegerszegen is voltak ellenérezések...

A közönség kétféleképpen fogadja a munkáimat: szereti vagy nem. A legfontosabb, hogy ne legyen számára érdektelen, unalmas, közhelyes, ismert. A kritika viszonya bonyolultabb, mert a kritikusok baromi okosak, és mindig meg kell valahol harapni az embert, minél fiatalabb vagy minél tehetségtelenebb kritikusról van szó, annál inkább kötelességének érzi az újundokságot. A közönség azért általában szereti a műveimet, legalábbis becsülettel végignézi. Ezt a művet is jól fogadták volna Zalaegerszegen, csak, sajnos, a Magyar Kultúra Napja alkalmából mutatták be, Merő Béla rendezésében. Még azt is megterveztem, hogy én az előadás előtt tartottam egy kis beszédet, öltönyben, nyakkendő azért nem volt, arról beszéltem, hogy a nyelv mennyire fontos, de mennyire nem függ attól, hogy miről beszélünk, és kik használják a nyelvet. Ha belekerülnek bizonyos durva szavak szövegekbe, és ebbe belekerültek a megírás során, akkor ez azért történt, mert tisztességes alkotó nem tesz kompromisz-

szumot a drámai szituáció megkövetelte szövetben – melynek fontos része a nyelv. Ennek ellenére nem respektálták törekvésünket és alkotói őszinteségünket, így darabunkat sem a város vezetői, Merő Bélától harmadnap már el is vették ezt a rendezvényt, és soha többet nem csinálhattott ott semmit.

A *Bevíz úr hazamegy* előadásakor Szegeden valóban jó kis botrány volt. Ez is egy kicsit szókimondó darab, vagy talán nagyon is az, s arra pedig végképp nem számítottam, hogy a kisszínpadra sok nyugdíjas ül be majd a bemutatóra; idős, elegáns hölgyek és urak, rókabunda meg karmazsin csizma. Az előadás felénél egyszer csak valaki beszólt, nekem, vagy a színészeknek, és a párjával együtt kicsörtetett a teremből. Én hátul ültem, s mondom magamban: kettő, de aztán négy, hat, nyolc, tíz... Nem is tudom, meddig jutottam a számolásban, már kezdtem elveszíteni az eszmeletemet, mert bár büszke az ember magára – Spiró Gyuri is azt mondja néha, nézd csak, mekkora bulit csináltam –, de azért szar érzés, amikor tömegével mennek kifelé a darabja előadásáról a fizető polgárok. Nem volt ugyanis provokatív szándékom, nem éreztem azt, hogy valakibe is belegázolnék a szöveggel – amikor írtam. De egyszerre érkezett az üdvöztető pillanat, mert váratlanul azt mondja egy fiatal hang: Figyelj, vaze, otthon még eléred a Csárdáskirálynőt! Ezzel meg is indult egy másfajta mozgás, mert amikor felállt valaki, akkor a maradók elkezdtek fújolni, főként az egyetemista korosztály lehetett! Szóval, zengett a színház, és ezt már azért élveztem. Ettől a sajtó természetesen megosztódott, valójában nem tudtak mit kezdeni ezzel a jelenséggel. Persze, azért volt az előadásnak egy „szép utóélete” is: amikor az utolsó őszi felújító próbára le akartam menni, éjjel felhívott a rendező, Surányi András, hogy ne induljak el reggel, mert nem lesz előadás. Ugyanis, helyhatósági választások vannak, és a polgármester odaszólt a színházigazgatónak, hogyha jót akar, nem mutatja be ezt az előadást, mert nagyon rontja az esélyeit az új-raválászásán. Megbukott a figura, persze, de nyilván nem azért, mert betiltotta az előadást, egy halom ember munkáját tönkre téve. Azért Magyarországon senki sem szokott megbukni, különösen nem a politikában. Bobor Gyuri, a címszereplő, ezek után nem sokkal öngyilkos lett. Akkoriban kallódó, de kitűnő színész volt, s itt kapott végre egy abszolút főszerepet, ő volt a *Bevíz úr*, ettől teljesen megváltozott, letette a piát, már az olvasópróbán tökéletesen tudta a szöveget, ezzel a szereppel kelt, fekiúdt. Aztán egy konyhakéssel gyakorlatilag felkoncolta magát. Fura dolgok ezek, ilyenkor azért érzem, hogy valahol nem jäték ez, ez a színház-dolog.

Sem a színház, sem a drámaírás nem játék (noha az is), de hol is tart ma a tapasztalataid, élményeid szerint? Mi történt a drámával az elmúlt két évtizedben, például abban az összefüggésben, hogy mintha kiesett volna az irodalom világából. Az irodalom harmadik műneme a dráma, a hetvenes-nyolcvanas években ez nyilvánvaló is volt,

*de az utóbbi két évtizedben nálunk ez mintha megváltozott, mintha háttérbe szorult volna. A drámák, drámaöntetek ritkán jelentek meg, kerültek a szélesebb nyilvánosság elé, ha mégis, a kritikusok, irodalomtörténészek nem nagyon vették észre azokat, nem sokat foglalkoztak velük. Csak egyetlen érdekes adalék ehhez: 2006-ban a Szépirók Társasága rendezett egy konferenciát az elmúlt negyedszázad irodalmáról, elhangzott tíz előadás, de egyik sem szólt a drámai irodalomról. Miközben, főként az utóbbi években, a kortárs dráma mintha egyre nagyobb szerepet kapna a színházainkban is. Jól érzékelem-e ezt a többszörösen el-
lentmondásos helyzetet, s ha igen, mi lehet az oka?*

Jól érzékeled, de okot én sem igazán tudok mondani. Biztosan létezik egy ellentmondás. Soha nem volt ilyen élénk a kortárs drámaírás Magyarországon, mint az utóbbi években, és rengeteg drámát mutatnak be. Ugyanakkor, az irodalom saját magával sem tud igazán mit kezdeni, főként, mióta az irodalomelmélet úgy döntött, hogy az irodalomkritika leginkább alárendelt műfaj, a filológia pedig legjobban teszi, ha nem létezik. Amíg az irodalomtudomány maga sem tudja eldönteni, hogy mire kell reflektálni s mire nem, addig nyilvánvalóan a dráma csak púp a hátán. Ebből adódóan nagyon kevés olyan irodalomtörténész, kritikus van, aki ért is a drámához, meri is vállalni, hogy ír egy drámakötetről, ha végre az megjelenik egyáltalán valahol. Valóban olyasmi történik most, hogy a drámát kezdik a harmadik műnem pozíciójából elcsúsztatni a színház felé, mint egy színházi formát. A napokban mondta nekem egy derék rendező, hogy legfeljebb 30 százalék a színházi előadásban az írott dráma. Ha egy rendező is így gondolkodik, akkor egy irodalomkritikusnak is jogában áll úgy dönteni, hogy ha csak 30 százalék az irodalom a színházban, akkor az maradjon is ott, akkor alkalmazott műfajnak kell tekintenünk, olyannak, ami előkészítése, előgya csupán egy későbbi előadásnak. Nyilván a szakmaiatlanságnak, a felkészületlenségnek is szerepe van, ugyanis olyan bonyolult formák alakultak ki a 20. században a drámában, melyekhez azért hozzá kellene olvasni, utánuk kellene járni. S az irodalomkritikus miért pont egy drámakötetnél próbáljon mélyre ásni, amit a kutya sem olvas a drámaírókon, meg egy-két örültön kívül.

A magyar dráma eközben virulens árucikké vált, és a nézők is vevők rá. A Drámaíró Kerekasztal minden évben megrendezi a Deszka Fesztivált, újabban Debrecenben. A fesztivál a kortárs magyar drámaírók adott évben futó, játszott darabjaiból válogat. Az első évben Garaczi Lászlóval és Németh Gáborral hármasban válogattuk a meghívandó előadásokat, s úgy emlékszem, több mint száz élő magyar szerző darabja volt színpadon, beleértve a határon túli színházakat is. Ez nagyon nagy szám, ha belegondolsz, s azt jelenti, hogy igenis írják a drámákat a mai szerzők, nagyon sok mű születik a színház számára. S hogy miért nincs nagyobb reklámjuk, miért nincs mellettük jobb piártevékenység, miért

kap egy negyedrangú, divatos költő nagyobb figyelmet, mint az elsőrangú drámaíró, azt én nem tudom.

Érdekes, hogy hiába írtál már meg több mint tizenöt drámát, hiába jelentek meg drámaönteteid, a regényeidről (Papírváros I. és II.), esszéköteteidről most nem is beszélve, téged is elsősorban költőként tartanak számon, de magad is annak nevezted magad a beszélgetésünk kezdetén. Pedig az utóbbi 15–20 évben a munkahelyeid is a színházhoz kötnek, színiiskolákban tanítasz drámatörténetet, dramaturgiát, magad is dramaturgként dolgozol színházban, báb-színházban, egymás után írod a saját drámáidat, melyeket rendre be is mutatnak, sőt, a folyóiratok meg is jelentetnek. Ezek alapján elvileg az életednek egy nagyon fontos szelete kellene, hogy legyen a színház, a drámaírás. Te hogy látod belülről, hol van hát a drámaírásnak, a színháznak a helye az életművedben?

Úgy szoktam mondani, hogy számomra nincs semmiféle különbség a különböző jellegű alkotótevékenységeim között. Nem látok műnemi különbségeket, amikor dolgozom. Mindig ugyanazt írom, csak időnként dialógusokban, időnként faltól falig sorokban, időnként pedig beljebb kezdve, hagyok egy kis helyet a papíron, ilyenkor verset írok – állítólag. Ahogy már mondtam, nem szeretném, ha drámaírónak tartanának, és azt sem, ha prózaírónak, igaz, azt se szeretem, ha költőnek tartanak, mert volt olyan év, amikor csak prózát, regényt írtam. Nem tartom szerencsésnek ezeket a meghatározásokat, itt van a Háty Jani példája is, akinek befutott a *Gézagerek* című darabja, meg még két másik, és akkor kinevezték drámaírónak. Függetlenül attól, hogy ő drámaíró-e, vagy hogy milyen drámaíró, az érdekes az, hogy megfeledeztek arról, hogy ő költő és prózaíró is. Ez legálább olyan gáz, mintha megír valaki tizenhat drámát, volt már ötven bemutatója, aztán ír néhány verset, és akkor azt mondják rá, hogy költő, aki drámát is ír. Ilyen értelemben én szerencsés vagyok, mert nálam valóban prioritása van a költészetnek, lustaságból is, meg mert versből írtam a legtöbbet. De ezek a címkék nem érdekesek, és nem is érdekelnek.

*Az egyik interjúdban azt nyilatkoztad, hogy a dráma az a kifejezési forma, ahol a legjobban el tudok szakadni a személyes vonatkozásoktól. Egyik legutóbbi darabod (a *Békés Megyei Jókai Színház kortárs magyar évadjának keretében be is mutatott*), a *Janus Pannoniusról írt Midőn halni készült (Bárka, 2008/6. 49–62.)*, ebben például mennyire sikerült elszakadni a személyes vonatkozásoktól, mennyire van jelen maga Zalán Tibor azokban a problematikákban, amelyeket ez a darab színr-visz?*

Nagy galádság az embert egy korábbi nyilatkozatával szembevetni, mert a nyilatkozat megjelenik, akkor úgy gondolod, és akkor ott, nem kell magyarázni. Jól is hangzik, amit idéztél, de természetesen nincs így, mert sohasem tudja az ember teljesen függetleníteni magát, legfeljebb nagyobb távolságot tud tartani a szövegtől, amit létrehoz. Ez a Janus-darabnál

nem történt meg. Nekem eszembe se jutott volna Janus-darabot írni. Megrendelőm volt Merő Béla személyében, az ő megrendelője pedig a Reneszánsz Év volt. Én több más témát is ajánlottam neki, de valami miatt ő csak Janus Pannonius miatt nyaggatott, hosszan bizonygatta, hogy az lenne a legjobb. Abból a szempontból nagyon nem volt jó, hogy keveset tudunk az életéről, néhány homályos adatot csupán. Megkerestem kiváló, tanult barátaimat, Jankovics Józsefet és Szörényi Lászlót, akik reneszánsz kutatók is, hogy adjanak nekem megfelelő szövegeket, könyveket az életéhez, de kiderült, hogy sokkal többet ők sem tudnak adni annál, ami már megjelent a különböző tankönyvekben, tanulmányokban. Olyasmi munkára készített tehát a rendező, mint amit mostanában végeznek, amikor a koponyája alapján akarják elkészíteni Janus arcát, felmutatni, milyen lehetett, amíg még élt. Nekem is ez volt a dologom: milyen lehetett a Mester, amíg még élt. Ezt csak úgy lehetett megvalósítani, ha ő maga pillant vissza az életére, ság nekem. Mert akkor végképp elveszítenénk a drámai lehetőséget, a dráma lehetőségét, ha gyerekkorától kezdve, szépen végiglovagoltatjuk az életén, s főként nem lehetne belőle monodráma, mert annak indult az elején. S azért, hogy elbizonytalanítsam a nézőt is, víziók, félvíziók formájában írtam meg a darabot, mivel én sem tudom, hogy amit Janussal mondatok, az igaz-e, megtörtént-e valóban, hiszen nem tudjuk, hogy miért is lázadt fel Mátyás ellen, miért menekült, amikor Vitéz János kegyelmet kapott, miért ment Nyitrára, s amíg lement Medvevárra, miért nem ragadta meg és pusztította el az erős Mátyás, mint egy kis bogarat, miért engedte (vagy játszott vele?), miért

nem bántotta, amikor Medveváron van, miért csak a két fivért végeztette ki, akiknél lakott? Egészen elképesztő ez az egész történet! S ahogy írtam, egyre közelebb kerültem ahhoz a gondolathoz, hogy nem Janus igaz életét kell megírnom, hanem Janus igazát az életében. Innentől nem tudtam függetleníteni magam a hősmőtől, nem lehetett függetleníteni magamat az írói kiszolgáltatottságtól, attól, hogy beszálss-e a hatalomba vagy nem, hogy mennyire használnak ki, mire kellesz te, mint író, mennyire vagy kiszolgáltatva adott esetben egy folyóiratnak vagy az adományozóknak, akiktől esetleg kapsz egy lovagkeresztet, kinek kell ezzel elszámolnod. Szóval nagyon sok problémát fölvetett bennem a darab, egészen az anyakérdésig, és nagyon örültem, hogy a rendezőben hasonlóképpen rezonált minden.

*A kortárs magyar drámában gyakorta kitüntetett szerepe van a nyelvnek, miközben a mű szövege a színpadi megvalósulásnak többnyire csak harminc százalékát adja, ahogy említetted. A te korábbi darabjaid is nagyon jól példázzák a nyelvvél mint kifejezési formával való kísérletezést, játékokat. A Janus-darab nyelvezete viszont sokkal egyszerűbb, de ugyanakkor poétikusabb, vagy talán inkább így: hagyományosabban poétikus (mint ahogy egyébként a drámaforma sem annyira kísérleti jellegű, függetlenül attól, hogy „monodráma kísérő hangokkal”), Merő Béla is azt írja a darabról, hogy „szépséges nyelvezetű, humoros és lírai, ezzel együtt filozofikus” (Merő Béla: *Elfogult írás Zalán Tibor Janusáról*. *Bárka*, 2008/6. 63–65.). S ha az általad említettek mellé hozzáteszem, hogy én a hazához, az országhoz való viszony, az igazsághoz való viszony, egyáltalán a hagyományosabb eszményekhez, értékekhez való viszony kérdéseit is benne látom ebben a darabban, akkor még érthetőbb talán, hogy az egész gondolati-nyelvi világot emelkedettebbnek, poétikusabbnak vélem, mint a korábbiakét. Az alkotói szándékkal egyező-e a vélekedésem, s ha igen, akkor az adott téma, helyzet következménye ez csupán vagy valami másé is?*

Kovács Edit és Bartus Gyula a Midón halni készült békéscsabai előadásában

Teljesen igazad van. Adott volt egy Janus Pannoni, aki mégiscsak valaki volt, jelesül az első magyar költő, ráadásul európai rangú költő, s ha egy kicsit is szerencsésebb, akkor világirodalmi jelentőségű. Ebben az esetben nem láttam célszerűnek a mostanában szokásos drámaírói módszertant alkalmazni, genyázni egy kicsit, tiltolizni a Janussal, klozetre ültetni például, ami a modern dráma egy alapvető feltétele. Úgy gondoltam, hogy ha komolyan veszem a figurát, akkor vegyem is komolyan. Ahogy te fölvetted az első olvasatodkor, hogy ebben nincs igazán konfliktus, olyan hagyományosabb, az azért van, mert túlságosan sok konfliktus sűrűsödik össze benne ahhoz, hogy egy uralkodó konfliktusként megjelenhessen, mert nemcsak Mátyással van neki problémája, de Guarinóval is, Magyarországgal is, magával a létevel, az ifjúságával is (gondolj bele, hogy egy papról van szó, aki végigdugetta 17-18 évesen Ferrarát, de aztán

püspök lett belőle, s nem láthatott nőt csak távolról), a nagyúri helyzetével is stb. Ebben az esetben nincs lehetősége az embernek arra, hogy elkezdjen szórakozni. Ráadásul én túl voltam éppen egy nagy élvezeten, egy irodalmi értelemben vett orgazmuson, mert Fodor Tamással írtunk egy gyerekdarabot *Rettenő görög vitéz* címmel, ahol kiélhettem magam. Theseusról szól, aki olyan erős, hogy mindenkit megver, de mi kitaláltuk, hogy ő egy 16 éves fickó tulajdonképpen, elindul Athénba a faterjához, és útközben mindenki meg akarja ölni. Erre ő természetes ösztönből és önvédelemből veri agyon, tépi szét az embereket, eteti meg például az alvilági teknőssel. Miközben folyton éhes maga is. A közönség, persze, gurul a röhögéstől, mert maximálisan kiéltem ezt a fajta elmozdítási technikámat. S közben mi is végigrohogtunk Fodorral azt a hónapot, meg a próbafolyamatot, amíg készült. Tehát, ezek után jó volt egy kicsit visszaállni, melankolikusabb húrokat pengetni, s egyszerűen jó volt ezeket a viszonyokat eljátszani, hogy anya–gyerek, hogy a haldokló ember anyjának látja a cselédet, s hogy az föl tudja-e vállalni az anyaszerepet, sőt, utána a gyóntató pap szerepét. Olyan fontos dilemmákkal szembesültem magam is a darab írása közben, hogy azokat nem tudtam nem komolyan venni.

A rab ember fiai átírása közbeni dilemmáidról épp itt a Bárka hasábjain számoltál be (Zalán Tibor: Naplóforgácsok, színházi forgácsnapló, Bárka 2009/2. 69–76). Tagadhatalanul igazad volt, amikor ilyeneket írtál: „Fából vaskarika, egyszerre nem fog kint se bent...”. Könnyen túl is léphetnének rajta, mégiscsak rákérdeszek, hogy immár az előadás tapasztalatai alapján is, milyen tanulságokkal szolgál számodra ez a történet?

Örülök, hogy megírtam. Minden igyekezetem ellenére gyerek-, és nem történelmi darab került ki a tollam alól. A közönség szerette, Móra ismét felfedezve az ifjúsági korosztály számára, a színészek sokat dolgozhattak, mert két felvonásos, nagy darab volt. A többi a naplómban, nem ismételném magamat.

A komoly, hazafias témák, hagyományosabb drámaformák után tudom, hogy újabb élvezkedésekben, játékokban volt, van részed. Június végén Zalaegerszegen Merő Bélával színre viszitek egy középkori farce, az Ismeretlen szerző: Pathelin mester című művének alapmotívumaira írt Patt lenn című darabodat, s gondolom, még az idén bemutatják a Rettenő görög vitéz sikere nyomán Fodor Tamás újabb rendelésére immár felnőttek számára írott darabodat. Mesélj róluk egy keveset, csinálj kedvet, kérlek, ezekhez is!

Azt hiszem, amit humorban hiányolnak nálam, most végre kiélem a színházban. (Bár, a két meghívás a Gyulai Várszínház humorköltészeti rendezvényére, azt is jelentheti, hogy van, aki a verses szövegeimben is föl ismeri a humort.) Fodor Tamással megint nagyon jóízűt dolgoztunk, felnőtteknek írtunk egy igazán szabadszajú, szabadszellemtű, nagyon izgalmas bábdarabot. Már pró-

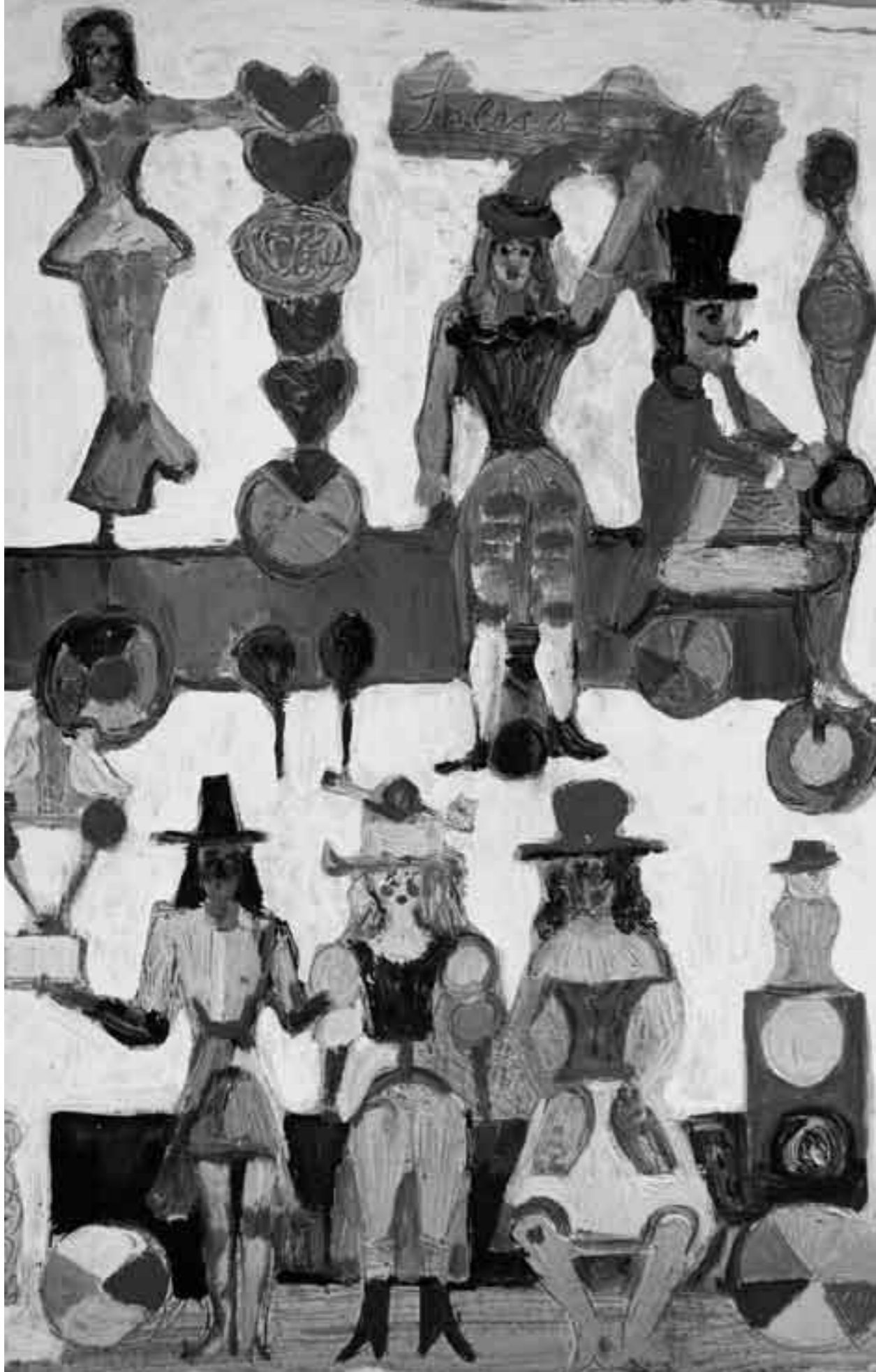
bálja, de korai még róla beszélni. *Vákkacsa tojása* a címe, és olyan szerzők hallhatatlanságába harapdálunk bele, mint Bornemissza Péter, Shakespeare, Molière, Ibsen és Csehov. A többi néma csönd – a bemutatóig.

Merővel egy középkori farce-ot, a Pathelin prókátort írtuk át mai bosszantásra. Hőseink uzsorások, lakáspanamások, a farce szabályai szerint valamenyien ellenszenves fráterek. Folyamatosan át akarják verni egymást, miközben maguk fáznak rá a sompolygásra. Igazi és vad bohózatot akartunk. Eddig kétszer távolítottak el bennünket Zalaegerszegről. Kíváncsi vagyok, a harmadik munkánk – avagy, harmadik létünk Egervárott, a nyári színházban, újabb száműzetést jelent-e. (A darabról többet a Bárkaonline-on vezetett blogomban olvashatnak az érdeklődők.)

Az idei Ünnepi Könyvhétre Szín-hang-báb címmel a Kortárs kiadónál három gyerekdarabszerűséged, szín-, hang-, bábjátékod jelent meg. A még leginkább színpadra szánt Angyalok a tetőn című, műfaji meghatározása „játék mesékkel, korhatár nélkül”. Ez is, meg hogy kötetben kiadtad őket, arra enged következtetni, hogy ezek is olyan gyerekdarabok, mint a Rettenő görög vitéz, hogy felnőttek számára is élvezhetőek. Tavaly októberben viszont, amikor elkezdtük ezt a beszélgetést, még azt mondtad, hogy a drámaköteteket „a kutya sem olvas a drámaírókon, meg egy-két örültön kívül”. Akkor ezt a kötetet most kinek szánod és ajánlod olvasásra?

Gyanúsan jó az emlékezeted. De nincs itt logikai buktató. Nagyon gyakran fordulnak hozzám tanárok, iskolák, mű- és nem műkedvelő csoportok, tudnék-e számukra játszható darabot adni. Amikor a Kortárs kiadó felajánlotta, hogy kiadna tőlem valamilyen kötetet, az jutott eszembe, miért ne próbálkoznánk meg egy hiánypótló kötetel. Megpróbálkoztam. Te az első szöveget emeltd ki, én a másodikat. Hangjáték – hangjátékot általában nem közölnék kötetekben. Ez a címe, hogy *Kaland a nagy Családerdőn*. Ez a hangjáték ősszel (télen) meg fog jelenni gyermek-ifjúsági regény formában a Cerkabella Kiadó gondozásában. Izgalmas élmény lehet unatkozó embereknek tanulmányozni, hogyan lesz egy hangjátékból izgalmas (remélem, az lett) regény.

Hiátus egy vázon

Zalán Tibor: VÁZ

ザラーン ティボル

„A vers számomra szerkezet. Forma. A líra megszólalás. Az is forma. Tehát, már csak a formával való küzdelemről van szó. Az életem nem érdekel, a versekben sem, az irodalom még kevésbé. A halálom annál inkább. Az is egy forma. A halál. És egyre tökéletesebb létformaként rajzolja ki magát előttem.”

(Zalán Tibor)

A Bárka előző számában (2009/3. 51–55.) arról adtam számot, hogy a global haikuk halmozásában milyen színes megjelenési formái vannak a *haikus hungaricus*-nak. 30 magyar haikuka nevét említettem meg, akik közül sokan a formát, mások a filozófiát közvetítették sikeresen. Mindkettőt elegyíteni és hitelesen örökíteni komoly kihívás, hiszen figyelni kell arra, hogy a magyar haiku ne essen szét, ne legyen a harmóniát távolról sem mutató, a személyiséget magányba taszító korszak látélete. Szepes Erika szerint a magyar haiku „önarcképünk, kollektív kórképünk”. Itthon a haiku-filozok elhajlottak egy nihilisztikus irányba, alkotásaik húrtales hárfák a mélylélektan szimfóniájában. A közönség talán utóbbi időben ért meg arra, hogy 17 szótagból kihámozza a tao lényegét, azt, hogy a világ dialektikus mozgásának törvénye van. Mindennapjainkat átítatja a tao, a jin-jang játéka, az evolúció harca a természetben, és rádöbbenünk:

magányunkban sokan osztoznak velünk (lehetne ezt groteszk szóképpel élve „társas magányunk” nevezni?). A magyar haiku-mánia oka talán éppen az, hogy európai gondolkodásmóddal közelítünk a távol-keleti filozófia felé, és úgy értelmezzük, hogy valaki teljes magányában már önmagától is eltávolodik, kívülről szemléli saját cselekvő énjét, holott a vers test és lélek dualizmusának azt a pillanatát mutatja, amikor a lélek földi tartózkodásának ideiglenes foglalatán felülemelkedve azt az anyagi természet részének látja. Így lesz pl. a lovas, a ló és a mező „madártávlatból” spirituális-materiális egység. A hazai költészetben érezhető ez a fajta felülemelkedés, kívülről szemlélés, amolyan radnóti „nem tudhatom”, és adysdac is, hogy legyünk emberek az embertelenségben, értéket alkossunk az értéktelenségben, még ha ezzel felkorbácsoljuk is a nyugodt vízfelületet. Ilyen interferencia a magyar irodalom állóvizében a kortárs Zalán „futása”!

ZALÁN TIBOR immár „feketeöves haiku-mester”! Végigjárta a haiku-költészet minden fokozatát. Beért. Maga fejt ki „léleknaptára” lapjain: „*van Még egypár év / hogy eljussak A teljes / seholsé-létig*”. Ő a forma mellett a tartalmat is sikeresen toposzálja. Hiátust tölt be a magyar haikutörténelem vázán, hiszen kevesen jutnak olyan magas poétikai szintre, hogy a japán ujjat magyar köznyelvi hagyománnyal (szólások, közmondások, kultúrtörténeti elemek) gyűrűzzék meg, amivel Európában méltón parafrazálják az ázsiai poétika mitológiáját. Zalán haiku-poétikájának VÁZasodását alábbi címszavak halmozásának metszéspontjaiban értelmezhetjük:

Lepke-lét: a lepke toposz Szabó Lőrinc: *Dsuang Dszi álma* c. költeménye óta aktívan jelen van a magyar irodalomban. A pillangó *Könnnyű*, puha, mint egy párna (*Lepkepárna*), libben, mint egy árny (*Lepkeárny*), mindannyian ismerjük (*Barátság*), szeretjük, de tud-

juk, hogy a természet remekművei mind sérülékenyek, ezért nézzük szánakozva a haláltusáját, amikor szárnyaszegetten pörkölődik meg a neoncsovön, vagy letöröljük róla hímportát. Az ember-pille retteg a haláltól, és inkább eltakarja arcát kezeivel...

Igenek és nemek: minden-napi életünk a szeretet és gyűlölet (*Igen, Hiány*), a létbizonytalanság (*Edény, Kételey*), az inkoherencia (*Film*) furcsa játéka. A túlélésünk azzal biztosított, ha ezeket elkerülendő válságkezelési módszereket fejlesztünk ki. Ennek alapja a *Bizalom*, az *Indulás* képessége (*Auftakt*), a társak megtalálása (*Tengertársak*). Nincs is nagyobb kortárs paradoxon, mint együtt magányosnak lenni (*Másikban*).

Bibliokusság: a belső béke megteremtésének egyik lehetséges útja a hit. Noha olykor ez nyilvánvaló álca (*Póz*), csak megnyugvás a halálban (*Keresztút*). Az ember minduntalan gyötrődik, megkérdőjelezi jóságát (*Evangélium*) vagy helyét a világban (*lencsén keresztül / szűkül A világ egy nagy / férges lencsébe*).

Imitációk és parafrázisok: elmarad a versekből a tájkép, helyére az európai értelemben vett idő lép, a történelmi idő, amelyben Seneca (*Seneca-zárlatok*), Ady (*Remegések*), Szathmári Sándor (*Kazohinia*), Eugene O'Neill (*O'Neill-képvillanás*) életek és alkottak evidenciákat. A „követésben” és „átiratokban” talán az a legnehezebb, hogy evidenciákat örökösenek, hiszen ma minden relatív. Zalán poétikai-filozófiai tudását hatalomként tudja használni, amikor „magyarításában” a japán műfaj és műforma mellett nyugati bölcsességek sorát képes beiktatni (*Kelet*) és mindezt az

európaiság epigrammatikus alakzataival fűszerezni (*Középkor, Történelem*). Ezeknél a haikuknál úgy érzem, mintha beigazolódna a Theophile Gautier szavai: „A művészet örök. A többi por” (*A művészet*).

Bölcséleti-szemléleti dominancia: az ember alapvetően a tér-idő kontinuumban szemléli magát. Közöttünk azonban térben, időben, és a társadalomban is egyre inkább megnőtt a távolság. A modern haiku-költők főként ennek a szociológiai távolságnak az érzékeltetését helyezik a centrumba. Nem kerülheti el ezt Zalán sem (*A távolság feljegyzései, Távollét*). A konzekvencia mérhetetlen úrt generál a létértelmezésben: „Túl kicsi a föld / ahhoz hogy ketten legyünk / boldogok rajta” (*Földön*).

Élethelyzetek: mivel a haiku eredeti funkcióját tekintve élethelyzetekre világít rá, pillanatok impressziója, óhatatlanul foglalozni illik a szerelemmel (*Vesztéglés, Jel*), a szomorúsággal (*Tükör*), a fájdalommal (*Híd*). Mindezeket legalizálja az emlékezés (*Sárnyomok*), amely általában a halál közelségében koncentrálódik (*Úgy, Készülődés*). Zalán értelmezésében – aki, ne feledjük, kiváló dramaturg is – az élet egy *Szerep*, aminek a történetét mi írjuk, de a tragédiáját sajnos már kitalálta a Teremtő, de mindenképpen valamilyen felsőbb egzisztens, amely *Törődhet végre / A bábokkal a színór / Halkan megfeszül...*

Toposzok: a költészet bölcsőjénél a toposz a baba. Öröklődő jelképek erdején át visz az ember útja. A haiku jelkép-erdeje a hagyományos természeti képekből nőtt ki (*Hószárny, Villám, Homály, Nyárhálal, Könyörtelesség, Part, Őszül*). A szimbólumok

értelmezéséhez ismernünk kell az elődöket, és azt, hogy bárki ír a homokba, a zajló tenger újra meg újra letörli a fövenyt. Az alkotások csigaháza azonban mindig megmarad (*a forma Maradt / szertartás üres Váza / zajló tengeren - Váz*). Azokat nekünk kell megtöltenünk tartalommal.

Egyedi soráthajlások: a magyar haiku-költészet sikeresen aknáztta ki a *kireji*¹ fordítási lehetőségét. A *Friss rajzok a halálról* ciklusban Zalánál is számos kontextuális játék épül a sajátos enjambementekre (*Háló, Homok, Őzés*). Nála szintén előfordul a *kireji*: *És valahová / menendez megyek – sehol / sincs lakozásom*, vagy *rozzant madárijesztő – / madártalan nevetés*.

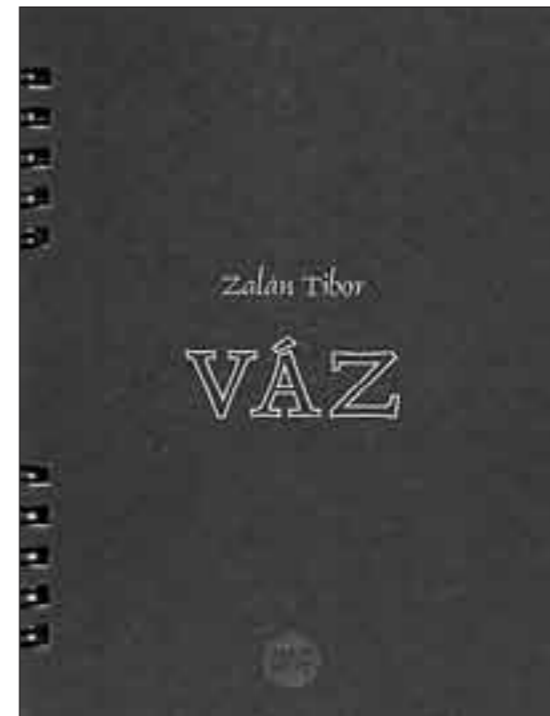
Enigmatikusság: a japán költészet rejtélyessége megkérdőjelezhetetlen, a találós kérdéseknek, misztifikált, homályba burkolódzó feladványoknak évezredek hagyománya van. Magyarhonban Nagy Bandó András élt a játékos és egyben elgondolkodtató *haiIQ* elnevezéssel. Zalánál ez a *Rajzok a halálról* című ciklusban köszön vissza a Morvay-oltárra vetett bölcsességekben (*3 haiIQ*). Aki a „szavak színésze” kíván lenni, annak elsődleges megtanulni a sejtetés-művészetét, a kimondás helyett. Az enigma alapja a végtelen sűrítés, a néma irgalmatlanság (*Néma*).

Kóan-paradoxok²: a kóan-gyakorlat egy formális, hagyományos stílusú zen interjú, amely egy négy szemközti találkozás a tanítóval, ahol az alapok elsajátítása után megkezdődik a tudat tisztaságáért folytatott küzdelem. A tanító kérdést tesz föl, a tanítvány válaszol. A kérdéssel egyesülve a válasz elkezd működni, és a tanító, – ha kell – látatja a tanít-

vánnyal, milyen következményei vannak a válasznak. A tanítvány már a második interjúban lehetőséget kap arra, hogy kérdést tegyen föl a tanítónak, tehát, hogy ő hívja ki egy kis párviadalra. Ha megjelenik az „én”, a harcos bukik, de ez nem baj. Így szerzünk igazi tapasztalatot és készülünk föl arra a helyzetre, ami már a valós élet, ahol a hibát sokkal nehezebb kijavítani, ahol sokkal többen sérülhetnek és szenvedhetnek egyetlen rossz mozdulat miatt. A kóan az úton járó tudat tápláléka, a mesteri tíz kapu pedig a „főmenü”, melyet sikeresen el kell fogyasztani, több más előételnek, desszertnek illetve alkalmi csemegének (netalán kemény diónak) számító kóan társaságában. Így érik a tanítvány, így gyarapszik a bölcsessége, így tud egyre tisztábban cselekedni. A magyar kultúra kevésbé alkalmas efféle kóan-bölcsességek megjelenítésére, hiszen hiányzik a zen háttér, az évezredek tapasztalat, a napi többórás meditáció, a csend, a lelassult élet, az ideális környezet. Mi csak azt a kérdést tehetjük fel: *Miért bántasz ha / látod körülvetted a / halál árnyai?* vagy miért töri össze a madár szárnyával egy sötét szobában a gyönyörű üveget (*Madárverés*). Nálunk ezek a kóanok inkább hallucinációkban, merész asszociációkban, szokatlan víziókban nyernek értelmet (*Hattyúhavazás*). Zalán mester kiváló tanító. De vajon értjük-e a leckét?

Példázatoság: a parabola lényege, hogy érdekes, tanulságos történettel erkölcsi, vallásos, társadalmi vagy filozófiai igazságra világítson rá. Az elvontság és a többnyire zárt, egységes szerkezet miatt a haiku tökéletesen alkalmas rövid,

tömör, sűrített tanulság-átadásra. Amíg a japán fabulák fő forrása a zen, addig az európai példabeszédek a Bibliára épülnek. Amint a shintoista szerzetes üldögdélt a cse-

Napkút Kiadó. Bp. 2008. Japán cédrus I.

resznye fa alatt, úgy ült az almafa alatt Newton. Változhat a helyszín, az idő, de a gondolat, a váz, a forma, az ÉLET örök. Az emberiség történelme egy kifogyhatatlan dráma, sohasem tanulunk eleget, sem a bohócoktól (*Bohóc*), sem a ripacsoktól (*Ripacsok*), mert a köztünk lévő „szoros ürben” szertefoszlik a létünk (*Család*). Példaértékű a természet, az Isten, az idő, a törvény, a teremtés, a társas lény. A sorrend egyenként változik. A Zalán-haikukban mindez para-, anti- és metahaikukban van jelen³.

Weöres-amediátor-fotográfia: a magyar lírában az önkírás jellegzetes alkotói módszer, amelynek következménye az, hogy a felvett költői szerep és a személyiség közötti állandó lebegés mediátor, prótheuszi jellegű lesz. A szemé-

lyiség mindig a saját képére szabja az őt elrejtteni hivatott álarcot, úgy bújjuk mögé, hogy az álarc kezd felöltetni a költő személyiségét. Így jön létre egy belső konfliktuskezelés a pillanat szemantikai megragadásával (*Level, Terv*): *egy női profil / S mögötte arcmasszába / összegyúrt Világ*, vagy *avarra ejtett / fénykép az elmosódott / arc helyén madár*. Zalán rajzaiban minden vonalnak helye, időrendje, szerepe van. A friss rajzokban testet ölt, s minden üveg mögül vigyorog a Halál!

Időutazások: *elvé-tette az / órát meghalni volt hely / de nem volt idő*. Mondhatni: vissza a jövőbe. Az időgráson való töprengés kedvelt téma volt, és lesz is. Az időcsavarokat, paradoxonokat megjeleníteni haikus szinten emberpróbáló feladat. Zalánnak ezt úgy sikerült megoldania, hogy az idő időtlenségét hangsúlyozta ki (*Jelenidő, Most, Időtlen, Végül, Időköz, Időkör, Akkor*). Az utolsó sorokban csattanószerűen ugrik a dimenziók között (*Gyászbeszéd, Kántoriáda*), játszik a szavakkal, ezáltal időzavart idéz elő, felborul a tér-idő egysége, és felteszük a kérdést: *ha múltunk jelen / jelenünk pedig jövő / jövőnk hol múlik*. Jómagam ezt ekképpen fogalmaztam meg: *a múlt emlékszik / a jövő várakozik / a jelen szemlél*. Az idő egy egyenes mentén halad, az egyenesnek nincs vége, csak szakaszoknak; az emberiségnek, az életnek nincs vége, csak az egyénnek. Noha ez nem túl megnyugtató...

Kísérletező csöndpoétika: az idő olykor a végtelen térben kap értelmet. Ahogy Deák Bill Gyula énekelte: „Köszönj hajlongva a

1 *Kireji* = kb. hasítószó (cutting word). A japán eredetiben a vers belsejében, vagy végén megjelenő hangulatfestő egységek. Konkrét lexikai jelentésük nincs, az írott szöveg központozásához, illetve a kotta jelzéseihez hasonlíthatók, a vers intenzitását növelik. A magyar haikukban leggyakrabban gondolatjel helyettesíti.

2 A jó kóan elhallgatással gondolkodtat el, preszuppozíciókra épít. Pl. mit tennél, ha valaki lehamuzná a Buddha-szobrot (ha ismered Buddhát, tiszteled, reagálásod egyértelmű). Ha az árnyakod követ, hogy nem lépsz rá soha. Ha az egér macskaeledelt eszik, de a macskatányér el van törve, az mit jelent (macskahalál, miközben az élet utat tör). Hárman mennek: az első megcsördíti kardját, a második integet, a harmadik előveszi a zsebkendőjét. Mi a szituáció, mi a kapcsolat, te mit teszel, ha jelen vagy (szamurájok háborúba készülnek, cselekedted társadalmi rangodtól függ). A sor folytatható...

3 A terminusokat egy magát Ókaminak ('főisten') nevező szerző 1998-as szamizdat írásában találtam (*Illusions in tree Paris*. Ireland). Jelentésük tulajdonképpen: 'haikuszerző, haikuparafrázis, haikucska'.

Ádám újraformázása

Tóth László: Kötelen, avagy Amint az ég...

„Mint az arany szavak, álnok a közelítő éj. / Mi a némák almájába harapunk” – mondja ki Celan azt a korszakos dilemmát, mely a szó mindenkori létmódjának egyik legpontosabb jellemzése is egyben. A szlovákiai magyar közegeből indul és ugyanoda visszatérő Tóth László új kötete nyilván premisszaként számon is tartja ezt a gondolatot. A címadó kötélmotívum asszociatív holdudvara ezt evidensen alátámasztani látszik: „Mondatom kötelén rángok most mégis, / himbáló lábammal a jelentés a semmibe rúgta”. A nyelv kötele a bábjátékos kötele, a világot úgyis Pedró mester mozgatja, mint ahogy ez de Falla remekművéből teljesen világos, ám föllázadhat-e mestere ellen a báb, és újrajátszhatja-e a mester történetét? Vagy eleve a báb határozza meg a mester lehetőségeit? Ezekkel a filozofikumba oltott költői lehetőségekkel játszik el Tóth László *Kötelen, avagy Amint az ég...* című könyve, mely hosszabb költői hallgatás, és egy roppant méretű, impozáns, a recepciót is nagyrészt magába foglaló kalligramos gyűjteményes kötet után jelent meg. A nyelv azonban köldökzsinór is, olykor meg egyenesen az akasztófa vagy a gúzsbakötés kötele.

A Tóth-féle, ezúttal eredendően nyelvfilozófiai indíttatású költészet ráadásul még a csönddel is a nyelv részeként számol, kérelhetetlenül vizsgálja a létre hívott szó jelentéseinek mozgását, az értelemtulajdonító gesztus sokféleségének lehetőségét, még akkor

is, ha, ahogy a *Kötelen* című vers végén világosan, sőt kissé talán gnómius-tételesen le is szögezi: „az értelmezés lényegemtől foszt meg”. A szó fatalista felfogást nyer: az egyéni szókonstellációk történeti rendszere azonosítódik az önéletrajzzal, melyben ott munkál a kozmikus megsejdtése, majd viszonyítási rendszerre tétele is. A kötet Ádám megidézésével kezdődik és zárul: az első ember teremtett sorsa lényegében egy szótár megteremtésévé válik. Ez explicit módon kifejezést is nyer: „Ádám a nyelvben / teremődik” vagy: „százezer év mordul egyetlen tömönlatban”.

A nyelvtéma, illetve a teoretikus (vagy annak ható) tételesség ilyen fokú direktséggel elsősorban a posztstrukturalista és posztmodern teoretikusok térhódításának köszönhetően uralkodott el a magyar költészet több regiszterében is. Tóth László (ahogy közegében még pl. Tőzsér Árpád is) helyenként áldozatul esik ennek a bizarr megfelelési kényszernek. Látásmódja azonban szerencsére kibővül a kombinatorikus gesztusok transzcendensbe hajló feltérképezésének igényével. A nyelvben, amellyel, hogy költőileg releváns világmagyarázatot lát a létezésre, s így a nyelvbe halásra is, meglátja a szavakat megelőző „nyelvet” is. A másik kulcsszó tehát az identitás maga: mivé formál minket a nyelv. A *Permutációk* című vers plasztikus ridegsége erre kínál lehetséges választ: az identitás e szempontból nézve nem biztos, hogy több,

mint bizonyos grammatikailag engedélyezett pozíciók összessége. „Most kihajlok ebből az üres papírból, és megírom ezt a / szöveget”. A nyelv előtti állapot megsejtett nyelve csapódott itt le, mely természetszerűleg önreflexív és a költői hagyományokat tekintve inkább afféle metanyelv. Kérdés, hogy ezek után elfogadható-e az a gondolat, miszerint a szöveg technikai létrehozása csak a szöveg létmódja („Ez a szöveg nem én vagyok.”), nem az identitás megnyilvánulása. Tóth azonban ezt csak lehetőségként veti fel a többi közt, és azonnal belebonyolódik a kultúrtörténet nyelvébe, melyen keresztül az identitás bizonyos nyelvszegmensek kigyűjtése során felépíti, felépítheti önmagát. A Bovaryné-motívum bélyege, akár csak az Odüsszeusz-univerzum megidézése ezt a jelenidejűsítést, az irodalom aktuális nyelvi hasznosítását példázza az átörökítés során: „Odüsszeusz Trójában hagyta az esernyőjét”, azaz a nyelvet, léte leglényegét. Amikor Pénelopé megkérdezi, hogy Trója hol is van tulajdonképpen, így válaszol: „Itt belül, a homlokom mögött”. A nyelv előtti (melyről Tóth a kötetbe iktatott kisesszében értekezik) territóriumát kapjuk meg ebben a mondatban: azaz az emlékezés (legyen az személyes, irodalmi vagy kollektív) nyelvrozó energiáinak mozgásterét. A bölcséleti alaphangulatot két, Tóth László költészetére szimpomatikusnak mondható tendencia destruálja: részint a már

süket csöndnek” (*Ne fordulj el!*). Aki haikut ír, az vágyik a csöndre (*Befelé*), hiszen az ihlettel nem egy zsúfolt villamoson, egy száguldó motoron, egy lánctalpas mellett masírozva fog találkozni. Fontos néha kiülni a tópartra, felnézni a csillagos égre, önszemléletet végrehajtani, figyelni a pillanatot, amelynek igenis van időintervalluma, tudatos szerkesztésmóddal pedig a tóba vetett kő hullámainak fokozatos elhalása is érzékeltethető (*Visszhang*). Ugyanígy halványul el a szavak ereje, így szűnik meg a skeleon-struktúra (*Fogyatkozás*), kiüresedik a fizikális test (*Elfősülés*), elkezdődik a „vázadosás” (*Hallgatásod, Váz*), amely az asztrált testen kívül maradvá megőrzi hamuszobrunkat. A csónak partot ért, hideg csendben, fekete minden. A végtelen csöndben védtelenek vagyunk. Ahogy Pilinszky-nél plakátmagányban áztunk, Zalánnál bogáncsmagányban szakad ránk a reggeli harmat (*Könyörtelenül*).

Avantgárd hullámok: az első haiku-fordítások (illetve „ferdítések”) angol és francia nyelvterületen születtek az 1910-es években. Táptalajuk az angol és amerikai költők avantgarde mozgalma, az imagizmus volt, amely a haiku módszeréhez és képalkotásához nagyon közel álló versírást tekin-

tette legfőbb elvének (F. S. Flint, Amy Lowell, Ezra Pound, R. Frost és A. MacLeish). A Zalán-haikuk alaptulajdonságai között szembe-tűnő az, hogy valójában sűrített impressziók (*Teregetés*), szimbólumrendszerrel dolgoznak (*Peron*), expresszivitásuk szembenáll a közlés minimalizmusával (*Abalak-kép*), szürreális képeikkel meg-hökkentenek, elbizonytalanítanak (*Kifeszített, Lányzavar, Irodalom*). Egy Zalán-haikut nem elegendő egyszer elolvasni, mert akkor valóban csak az ablakot látjuk meg, nem pedig azt, ami mögötte van: a pózt, a keresztet (*Brókkát*), a lemenő-felkelő napot, a füstben araszoló létet (*Füst*), a halál árnyait (*Árnyak*), a viszkető másnaposságot (*Seb*), a mennyek útját (*Út*), a rettegés jeleit (*Jel*).

Tárművészetek bevonása: a haikuban egyesülnek a rajzok vonalai (*Rajzok a halálról, Hárfa*), az ecsetvonások színei összeállnak (*Akvarell*), teret kap a zeneiség (*Partitúra, Szólam, és Média*). Mindezek az eredeti japán szavak, szójátékok poliszémiáját hivatottak visszaadni. Az igazi költő modern polihisztor, aki mindenben meglátja az értéket, sokoldalú tevékenységét pedig a végtelen sűrítésben kamatoztatja. Az igazi olvasó modern dekóder, akinél a vonalak, színek, hangok kavalkádjából

megszületik az ÉRZÉS. Divatos manapság haiku-installációkat kiállítani (pl. Gyulán a Pándy Kálmán Megyei Kórházban volt rá lehetőség). Kíváncsi lennék egy Zalán-haikukból készült performancere is...

Hiátus-pótlás: a címadó haiku magyarázatául szolgál a kötetnyitó *Hiátus*: tartalommal, érzelmekkel, filozófiával, mélylélektan-nal, gyakorlattal kell feltölteni az olvas(and)ót. Zalán Sára igényes, mérhetetlenül tudatos szerkesztésének eredménye, hogy a japán cédrus árnyékából a magyar fénybe lépett egy sokoldalú alkotó, aki létomlásra ítélt hazában képes graffitik nélkül is összetartani a várost.

Zalán Tibor haikui nem villamosfirkák, nem lapszéli jegyzetek, hanem egy dekadens, posztmodern, vagy akár poszt mortem evolúció curriculumai, bennük a létezés tradicionális hungaricumai köszönnek vissza, ettől egyediek. A japán forma csak váz, sorainak esszenciális hasítószavai igazi nyugati világképben lüktetnek. Ő pedig szelíden osztja szét testét a világnak, ahogy egykor Krisztus is tette (*Szelídítés*). Hát hol itt az *Önzés*...

Azt mondd önző
vagyok Igaz Nincs bennem
más csak irgalom

említett jelenidejűsítés – azaz az időfaktor abszolút, kultúrtörténeti beszűkítése, melynek lényege, hogy tagadja a mindenkori történeti visszahelyezkedés igazságának lehetőségét, vagyis múlt csak a jelenben megképződő előíté-

tekben létezik –, részint pedig a nyelv kontrollálatlanul váló önműködő teste, mely kiszámíthatatlan mozgásainak, kopulációs és destruktív ösztöneinek engedve kisziklatja egy-egy korábbi állítás jelentését. A „Ki vagyok hát? Ki vagyok?” létfilozófiai alapkérdésére például ilyen válasz érkezik: „A permutációban létezem. / Kivagyok most, nagyon kivagyok.” A finom módosulások önműködő rendszerének leplezése egyúttal a kifejezés szövegmodelljének kimunkálása is lesz. Az első tendenciához sorolható jelenségnek tartható a jelenidejűségből fakadó betájoltság is: a múlt egyes alakjait megidéző szöveg a hozzájuk rendelt, disszonáns vagy groteszk reáliáknak köszönhetően is „korszakolódik”, sőt a metaforikus terek, figurák kimunkálására utal („Pénelopé, kezében tömört cekkel, kilép a Julius Meinl ajtaján.”). Ithaka vagy épp Trója tere így válik a kicsinyes gesztusok előszámlálásában metaforikus térré, mely arra hivatott, hogy a groteszk kisserűség nyelvi belakott valóságát áttemelje a lehetséges világok, a lehetséges nyelvek kontextusába. A nyelv, a szöveg és az identitás költői fürkészésének végeredménye a kulturális emlékezet permutációs mechanizmusainak leplezése mellett talán a következő sorokban demonstrálódik: „Életrajzod legfontosabb elemeit / egy szintaxis foglalja magában. / Két szó közt a lélegzetvétel – / az vagy te.”

Noha Tóth László kötetének fenn előszámlált vonásai a kötet egész tekintetében általános érvénnyel bírnak, megjegyzendő mégis, hogy a mű szövegvilága korántsem egységes: ezt nyilván a viszonylag nagy, az alcímben meg-

Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2008

szakítással is jelzett időszak (1987, 1993–2008) is jelzi, ám a széttartás elsősorban nyelvi természetű és nem kronológiáfűggő. A narratív, anekdotikus alapkarakterű szövegek közé keverve találunk a nyelv kombinatorikus természetét leplező alkotásokat, de a nyelv groteszk szemléletéből adódó könnyed költői „felszabadulásokat” is. A kötet egyik további típusverse a kommentárként elgondolt vagy továbbgondolt „élősdí” szöveg. Ez az egezetikái alapállású technika a korábbi Tóth-költészet létmódjaihoz tartozik (*Istentelen színjáték, Ötödik emelet*), melynek lényege egy adott idézet vagy csak közvetve felvetett gondolat költői eszközökkel való körbeárlása, variá-

lása vagy kivégzése. A *Kilóg a láb* című szöveg például egy speciális kommentár, egy remek Hizsnai Zoltán-mottónak rendelődik alá: a zenei karakterű variálhatóságban nagy szerepe van a humor öngerjesztő eluralkodásának a szövegteszten, mely azonnal, már a felütésben testet is ölt: „a láb kilóg / s ki már a kéz is”. Ez a nyelvi kilógás a Hizsnai-mottónak köszönhetően eleve a lét és a fikció terében elburjánzó nyelvi létezés viszonyrendszerére kérdez rá. Sajátos pozíciójú e tekintetben a kevésbé sikerült Z. Németh István-kommentár ambivalenciája: a mottó dalszövegszerűsége, tudákos közhelyjellege, popos rózsaszínűsége („Azt hiszem törvény / hogy valahol el kell rontanunk...”) szöges ellentétben áll azzal a mélységérzettel, melyet Tóth *Valami óhatalanul* című szövege jobb részeiben befelé táguló örvénnyé tud alakítani. A *Csak álmodod...* című vers Szabó Lőrinc-reminiszcenciája örvénylés helyett pillékönnyedségével tűnik ki, míg az *Atlantiszt sem* című, „Holan modorában” alcímű szöveg épp a gondolat súlyának mérlegelhetőségét teszi metaforikussá az intertextuális játéktér patikamérlegén.

Külön verstípust reprezentál a rímes-romos szerkesztésű *Indigó-búcsúztató*, mely látszatra egy technikai eszköz lefutott karrierjén való könnyed látszatkesergés, valójában az én, illetve az identitás megsokszorozódásának kérdéskörét veti fel, illetve a kultúra újratermelődésének és szimulakrum jellegének egy lehetséges modelljét vázolja fel. Különösen fontos a kötet összmetafora-rendszerének tekintetében az „ég egy színe volt kéketek” sor, mely az írás idealizált transzcendens karakterének

továbbörökítésében is érdekeltté válik: Tóth minden grammatikai lételeplezés ellenére misztifikálja a költői megnyilvánulást, ezt jól reprezentálja a kötetből kiolvasható bibliás metaforarendszer: az író Ádám, a dolgok első megnevezője, a névadó és a névteremtő, az elsődleges jelentés maga, melyből majd a kultúra értelmezhetlenségig burjánzó nyelvisége fakad. A *Négy kisdéd értékezés az élet nagy dolgairól* című autobiográf ciklus ezt mindennél jobban mutatja, még akkor is, ha a felépített metaforarendszer minduntalan groteszkké destruálva jelenik meg. Ez a kozmikus növelt én elsősorban Istennel (olykor egyenesen inverz módon vagy csak valamiféle hatalom vagy a Nyelv megtestestítőjeként) kommunikál („A Paradicsomra, kiüzetésre / rég nem gondol már, / s Teremtőjének is megbocsátott – / ki neki hetenként telefonál.”), aki a létszorongatottság nyelvbezártságának laboratóriumba számúzi teremtményét. E kommunikáció szélsőséges formái közül kivált fontosak a teremtésaktus megismétlésének vágyára, hasonlatosságára utaló (olykor nevetségesen emberi) gesztusok, illetve a teremtő-teremtett viszony felcserélhetőségének, illetve per-

mutációs természetének feltérképezése. Különösen disszonánsnak hat az e térbe beszivárgó „jelenítés”, az a tendencia, mely időhöz rendeli a szöveget. Ezek a beszélt nyelvi, a fecsegéssel határos nyelvi formációk nyilvánvalóan afféle ellensúlyokként funkcionálnak, a kozmikus távlat meghökkentő, szinte publicisztikai leszűkülését eredményezik, például *A Költészet Napja* (így, nagy kezdőbetűkkel) című szövegbe – a szövegghatalom és a referenciális hatalom konfliktusába – robban bele az alábbi valóságkiáradás: „a fenébe a választásokkal, / tele a jóízléssed a Fidesszel, az MSZP-vel, az SZDSZ-szel, / gépiesen megöntözöd a virágokat”. A heterogén nyelvi egységek szimultán bevetése azonban épp eltúlzottsága miatt válhat érdekessé. A *Kisdéd értékezés a világteremtésről* már a vers szövegtestének és a verset létrehozó entitás testének konfliktusát teszi tárgyává. A Dante-i intertextus működtető felütés: „Kétharmadán az emberélet útjának, / bennem matató kezek turkálnak, / pusztul kívül s belül is a sötétlő erdő” Devecseri Gábor *Erdő* című költeményét idézi fel bennem: „Az emberélet útjának felén / egy nagy sötét erdő jutott belém: / a születő

halálnak tudata”. A rímes prózának ható szöveg kecses íve a saját test esendő kiszolgáltatottságától a szöveg testének alakíthatóságán át jut el a teremtésaktus utánzásáig, az identitás által teremtett külön világgig. Devecseri hasonlóan a halálszorongatottság-tudattól jut el a halál erdejének motívumán átverekedve magát az individuum groteszk világteremtő gesztusáig: „susog szelíden, mert hálás nekem: / egy levele sem sarjad nélkülem.” Az artisztikus rímek (hecc-e / ecce, grósztatán / prosztatám) mögötti keserűség leplezése a Tóth vers sajátos pozitívumává válik. Maurice Blanchot a költő és Isten szerepének felcserélhetősége kapcsán így vélekedik a teremtés gesztus metaforarendszeréről: „A művész azzal áltatja magát, hogy isteni rangra emelkedik, ha magára vállalja Isten legkevésbé isteni szerepét, amelyben nincsen semmi szent, s amely az Istenből hat napon át dolgozó munkást, demiurgoszt, mindenest csinál. E tévképzet ráadásul elfátyolozza az ürességet, amelyre a művészetnek rá kell zárulnia, amelyet bizonyos értelemben meg kell őriznie (...).” Tóth László költészete az e fölé az üresség fölfehérített kötélén egyensúlyoz. Sikeresen, látványosan.

Erotion és a műfordítás

Havasi Attila: Trifladisznó. Nyugat-európai versek magyarul

„Fronto apám, Flaccilla anyám, óvjátok e kislányt: rátok bízom az én kedves Erotionom”

Havasi Attila a *Manócska meghal vagy a lét csodás sokfélesége*, és az *1001 magányos rinocérosz* című versgyűjteményei után harmadik kötetével lép az olvasók elé. Ezen új kötet azonban nem saját verseit gyűjti csokorba, hanem közel száz „idegen költő” művének értelmezését kínálja. Havasi költői kompetenciáit már első kötetei is tükrözik, valamint azt a sajátos, az abszurd iránt is fogékony nyelvi tudatosságot, melyet Varró Dániel is kiemel, amikor a 2005-ös kötethez írt soraiban mókásan a „magyar Lear Eduárdnak” nevezi fordítóinkat.¹ Formagazdagsága és a „közel fél tucat, vagy még több nyelv ismerete” pedig a KAF-i *poeta doctus*-irányvonalához tartozónak mutatják. Baranyák Csaba a *Manócska* kapcsán a „súlyosság/mélység” és a „súlytalanság/felszín” fogalmaival igyekezett megközelíteni Havasi versművészetét.² Azonban a kötet körül megindult diszkurzusban e vélekedés nem aratott osztatlan sikert. Borbély András írja egy helyütt: „De álljunk meg egy pillanatra ezeknél a szavaknál! Ugyanis „súlyosság/

mélység” és „súlytalanság/felszín” (Baranyák Csaba) kategóriákkal nemcsak hogy nem mérhető egy költői szöveg, hanem egyenesen félrevezető. Egy versnek nem lehet mélysege, ahogyan a szónak sincs, jelentés van és jelentések összjátéka. A vers nem folyó, inkább hajó, vagy egy mives szőnyeg, ami ha kell, még repül is, de fő tulajdonsága, hogy *szövedék*.³

Megjelent fordításai közül különösen jelentősek az *Udvariatlan szerelem*⁴ című antológiában közölt provanszál-fordítások, Aquitániai Vilmos, Guilhem Ademar és követői versei. Ugyanitt fordított ibériai – Estevan da Guarda, Fernand 'Esquio –, valamint középkori itáliai költeményeket, például Cecco Angiolieritől. Vajon mindezek folytatása lenne e jelenlegi kötet? Havasi irodalmi tájékozódására különösen jellemző, hogy fordított angol abszurd költeményeket és Nick Cave-balladákat is. A „csodás sokféleség”, színesség, a szerzők fantasztikusnak tűnő nevei különös egzotikumot kölcsönöznek e gyűjteménynek.

Mindezek ellenére az univerzalizistikusnak tűnő válogatás elején és végén kiemelt helyen XX. századi szerzők állnak. Közülük Robert Gernhardt *A költészet vígasza* című verse a kötet kiemelt fontosságú, s egyben címadó szövege is. Gernhardt csodálatos zeneiségű verseiből a kötet második felében még öttel találkozunk, s láthatjuk: a ritmus és a szókincs harmóniája itt is töretlen, tökéletes. Időben későbbi szövegek Christian Morgenstern több mint fél tucat rövidke alkotása, valamint Peter Hammerschlag osztrák kabaréköltő dalai. Fernand Pessoa lírájának interpretálása igazán nehéz vállalkozás, és pedig nem elsősorban formai szempontból. E nehézség: a világ – s benne az egzisztencia, az igazság, a szerelem, s a *minden* – bizonytalanságát az írás töredezettségén keresztül, a költészet bizonytalanságán kimutató *összetettség*. A pessoai skizopoétikus felfogás⁵ feldolgozására tett kísérletként is értékelhető a költő honfitársa, José Saramago 1993-as regénye, aki a „Lídiai” líra köré egész regényt remekelt köz-

pontozások nélkül, telve *szövegközi* versekkel.⁶ Ezek fényében pedig Havasi fordításait nyelvi-logikai, és filozófiai értelemben is e feldolgozást, megértést célzó vállalkozás lírai megvalósításának tekinthetjük. „Étlapunkon” – Fielding metaforájával élve – olasz különlegességek is találhatók, így Francesco Petrarca, egy ismeretlen szerző, és Cecco Angiolieri. Az angolokat egy Erzsébet-kori költő, William Blake, Robert Burns, Edgar Allan Poe, a limmerick atyja, Edward Lear, és egy további nonszenszköltő: Lewis Carroll képviselik. A legmodernebb angol nyelvű lírát pedig Gerda Mayer, az angol performanszköltő: Roger McGough, a novellistaként és jazz-kritikusként is ismert Philip Arthur Larkin, valamint T. S. Eliot és Nick Cave, a kortárs amerikai líra képviselője. Spanyolból fordítottat a nyolc románc, a reneszánsz költő: Sor Juana Inés de la Cruz „szerelemelméleti” költeménye, a barokkból Francisco de Quevedo-, végül pedig Federico García Lorca versei. A kötet nyelvi változatosságához hozzájárul egy ismeretlen francia szerző ófrancia szövege is. Az antik költők, Catullus és Martialis mellett pedig a középkori provanszálók: Guilhem de Peitius és Bernart de Ventadorn, valamint a középkori galegók: Pai Soares de Taveiros, Bölcs Alfonz, és Dénes király művei. Végül két különleges szerző: a Wesselényi-féle összeesküvés kapcsán ismert Frangepán Ferenc Krisztof, aki a horvát nyelvű barokk líra jeles alkotója, illetve az Archipoeta álnevű német, aki *vates vatumnak*, a költők költőjének nevezte magát.

(Micsoda nevek! – gondolhatja az olvasó, és még gyanút is foghat, hogy valami különleges költői átverés áldozata. Esetleg csak elszégyelli magát, ahogy Sütő András: „hiszen

Alexandra Könyvesház, Budapest, 2009

amit eddig erdőnek hittem, az csupán bokor volt”, azt hittem, ismerem az irodalmat, és most tessék...)

A műfordítást is átjárja az az *idegenség*, melyre Jausz szubtilis módon rámutatott a *Jónás könyve*, mint az idegenség hermeneutikájának egy paradigmája kapcsán.⁷ És mert a fordítás mindig értelmezés, a *Jónás könyve* és a petrarcai szonett, Martialis és Pessoa versei mind e recepciós teoretika mentén jutnak el hozzánk, ahogy bármilyen más időben és/vagy térben távoli szöveg fordítása. Természetesen semmi más, mint a szövegek temporális, és befogadói-kontextuális beágyazódása teremti meg az *idegenség* érzetét. Mindezek fényében pedig azon tűnődöm e kötet Petrarca-fordításainál, hogy az időben távoli, erős természetlénnyel áthatott olasz szöveg, s a daloskönyvében fiktív önéletrajzot húzó költő mitikus alakja kerül-e felépítésre, netán lebotásra, vagy valami más a cél? Azután ha Petri György Mallarmé-versére⁸ gondolunk: „Jó volna Mallarmét fordítani!” – e sóhaj után a személyiség felépítésének lehetlenségére tapinthatunk. Nem tudok fordítani – ez a konklúzió, s ennek oka pusztán anyagi; „ahol

Mallarmét fordítanak, nem ismerik / az evilági komor teleket.”

Retrospektív logika ez, de talán helyénvaló, ha ebben a kérdésben összegződik: Havasi útja az kibontakozás, melyre Petri oly mélyen vágyott? Az értelmezés egy további ösvénye, mely érzésem szerint a legtalálhatóbban reprezentálja e gyűjtemény értelmi terét – a nyelvi szándékot jelöli. A nyelvi újraképzés titáni energiái ugyanis kikerülnek minden macher praktikát, melyet egy kibontakozott – talán kissé fakult – költői hang már megkíván. Havasi Attila odaadással szereti a nyelvet – e kötet legalábbis ezt mutatja, a szerkesztésben és a terminológiában egyaránt. A válogatás és elrendezés kognitív terében ez az alkotó a nyelvvel, s egyelőre úgy tűnik, csakis a nyelvért dolgozik.

A *nyelv és az eredeti* viszonyának tehát e fordítói attitűd egy nyelvközpontú, nyelvdomináns milyenségére mutat rá. Az eredeti felkutatása, mint a fordítás egyik „aránya”⁹ Havasinál nem ok-okozati, hanem nyelvi jellegű keresés. Vajon mit jelenthet ez? A magyar irodalom a fordítás kérdését nagyon gyakran tematizálja, válasz tekintetében tehát gondolhatunk Kosztolányira, Petrire és KAF-ra is. Bánki Éva *Aranyhímzés* című regénye például – mely valamiképp az írás, a fordítás regényeként is felfogható – egy *legenda* megkonstruálását követi nyomon. Természetesen itt is az *idegenség* szolgáltatja az alapproblémát. A legenda, amint írja önmagát; vagy a nyelv(ek)be vetett hit – ahogy az aranyhímzőnő esete is példázza, aki addig meséli mindenkinek hogy milyen veszélyes és fontos személy, míg valóban veszélyes lesz, és végeznek vele. Valójában a nyelvben gondolkodó Kosztolányi-i szivargyári munkás („a költő”)¹⁰, és Havasi Attila is e mitikus nyelvfilozófia apostolai. Már

1 VARRÓ Dániel *Ajánlása* = HAVASI Attila, *Manócska meghal vagy a lét csodás sokfélesége*, Bp., Alexandra Könyvesház, 2005, a kötet hátsó borítóján.

2 BARANYÁK Csaba, *Mély e kéz: Havasi Attila – Manócska meghal, avagy a lét csodás sokfélesége*, Alföld, 2006, 4. sz., 108-112.

3 BORBÉLY András, *A halál elviselhetetlen puhasága* = Újnautilus Irodalmi és Kritikai Portál, 2006. november 13. <http://www.ujnautilus.info/?q=node/56>

4 *Udvariatlan szerelem*, szerk., BÁNKI Éva, SZIGETI Csaba, Bp., Prae kiadása, 2006.

5 Vö.: PÁL Ferenc, *A valóságba átfordult képzelet útján: Ricardo Reis halálának éve* = P. F., *A végtelen regényszöveg bűvöletében: José Saramago írói portréja*, Bp., Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2000, 73. „A regény kiindulópontja tehát megint egy meghökkenő, különös esemény: egy fiktív irodalmi figura túléli életre hívóját, és annak halála után valóságos lényként mozog világában, miközben életre hívója halála után egy ideig még visszajár a temetőből, és elfoszól alakjával kísértésként jár Lisszabon utcáin.”

6 JOSÉ SARAMAGO, *Ricardo Reis halálának éve*, Bp., Palatinus Kiadó, 2004.

7 HANS ROBERT JAUSS, *Jónás könyve – Az „idegenség hermeneutikájának” egy paradigmája* = H. R. J., *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*, szerk. KULCSÁR-SZABÓ Zoltán, Bp., Osiris Kiadó, 1999², 373-404.

8 PETRI György, *Jó volna Mallarmét fordítani* = P. Gy., *Válogatott versek*, Bp., Magvető Kiadó, 2008, 129.

9 Vö.: KONDOR Péter, *Az írás harmadik aránya*, Bp., Magyar Napló, Írott Szó Alapítvány, 2004.

10 „A szivargyári munkás, akinek a szivarok sodrása, a dohánylevelek színe és illata nagyobb örömet okozna, mint nekünk a füstölés, már a költőhöz lenne hasonlatos.” Forrás: KOSZTOLÁNYI Dezső, *A költő* = K. D., *Nyelv és lélek*, Bp., Osiris Kiadó, 2002, 464.

maga a „nyelvfetisizmus”, hogy valaki egyszerre lubickol ennyi nyelvben – ez is egyfajta bizonyíték. Fordítónk pedig pendent elkövet, hogy ne építse újra Petrarcat, s hogy ne személyiségét kódolja primér szándékkal az elkészülő szövegbe.

Vessünk most néhány pillanást az imént említett új stílusra, mely oly módon hozza nyelvileg közel a szövegeket az olvasóhoz, hogy közben úgy tűnhet: az idegenség felszámolására tör. A Quintus, aki ingyenkönyvet akar című vers emlékeztet sorra: „Erre te ezzel jössz: »Pénzt adjak ilyen hülyeséget? ...«” – jellemző arányait mutatja meg e verscsokor stílusának. Az „ezzel jössz...” illetve a „hülyeségek” – a mai mindennapi nyelvhez tartozó, mondhatni gorombán hétköznapi szólamokkal Martialisnak, a „legdisznóbb római költőnek” festi meg aktualizált portréját, s ezzel az idegenség érzetét mérsékli. A hírnévről két érzékletes példájában: „Az, kitől olyan ötletes izéket”, illetve „Hogy ne érje ilyen malőr” a költőt” – szinte kortárs szövegeként jelennek meg a versek.

A Babits-i szólam, „Csak én bírok versemnek hőse lenni” – természetesen a fordításra is érvényes, hiszen már azzal is rengeteget elmond magáról a költő, hogy milyen műveket fordít. Ez persze nem baj. De hogy a fordító „lefekdjék” a szövegnek, s ily módon azonosuljon vele, vagy a szöveget akarja erővel lefektetni – az Havasitól távol áll. Márpedig több fordítónak is a szemére vethetjük, hogy fordításaik roppantul hasonlítanak. Ezt jelzi a válogatás és elrendezés túlzott önkényessége, egyfajta kletománia vagy tolvajlás – amely bizonyos mértékben mindig elválaszthatatlan a személyes nézőponttól. Nekünk már első pillantásra szembe tűnhet: Havasi nem tartozik ezek közé. Faludy György költő, műfordító többször is jelezte: a fordítás csakis azé, aki

lefordítja. De igaz-e az, hogy csak magunknak fordítunk, sajátos viszonyunk e szövegekkel pusztán magánügyünk? Lehet a fordításnak egy ilyen iránya is. Létezik azonban egy olyan fordítói irány – és Havasi kétségkívül ezt képviseli – amely az otthonosság/honosítás mellett az idegenség tapasztalatát is közvetíti. A következő költemény is egyszerre Martialisé és Havasi Attiláé, ahogy Erotion Frontoé és Flaccilláé.

Fronto apám, Flaccilla anyám,
ővjátok e kislányt:

rátok bízom az én kedves Erotionom,
meg ne ijesszétek őt a sötét árnyak,
s ne remegjen,

majd ha a tartarusi
vad kutyá ráviczorog.
Most az idén telt volna be
csak hatodik tele éppen,

hogyha megért volna
még ugyanannyi napot.
Ősz patrónusait majd
játszva derítse mosolyra,

s közben az én nevemet
mondja gügyögve nekik.
Csöpp kis teste a durva
rögöktől meg ne töressen,

könnyű légy neki, föld
– mint neked ő, amíg élt.

A szépséges Erotion a fordítás anyjának és apjának is gyermeke. Apjának és nemzójének a költőnek, és szülőanyjának a fordítónak. Egyik sem fontosabb a másiknál; s ily módon e verset a fordítás metaforájaként is érthetjük. A kis test, mely „meg ne töressen” – mint a szépívű antik forma; e különös gyermekhalál általi értelemképződés pedig az ’alvilágba átkísérő’ Hermész figurája után a hermeneutika folyamatának rajza. A „felsőbb”, az „Isteni” kontextusába átlépő kislány szép Galatheaként elevenedik meg odaát, ősz patrónusait mosolyra derítve.

Megfigyelhető e kötet anyaga kapcsán, hogy a válogatásból egy

olyan határozott tárgyiasság rajzolódik ki, amely mellőzni látszik az élmény- és hangulati lírát. Ehelyett inkább egy – az irodalom idegen, ismeretlen területeire kalandozó –, reáliákra éhes próteuszi személyiség válogatói elrendszere érvényesül. S míg a Faludy-költészet saját műveire vonja rá mások szövegeit, addig Havasi úgy tesz, mintha nem ugyanazzal a megoldással élne. Kosztolányi Gallus-novellájában az – épp ezen alapelvvel – korrespondáló szubtextus végeredményben a tolvajlás aktusát az egész műfordítás áthidalhatatlan elméleti szimbólumává teszi: „Akit ismerünk, rendszerint kletomániás. Az, akit nem ismerünk, rendszerint: tolvaj.”¹²

Havasi Attila műfordításkötetének legnagyobb értéke talán az, hogy – Szilágyi N. Sándor kötetének címével élve – világot teremtett. Az persze kérdéses, hogy milyen világot. Végső soron mennyiben nevezhető e (világunkat is megjeleltető) gigaválasztékot kínáló anyag hiánypótló munkának, mennyire törekszik jelen értelmezés-gyűjtemény egyfajta didaktikus megoldáskeresésre? Megtörténik-e – a fent említett – ismeretlen területek gyarmatosítása, vagy e próbálkozás megmarad „az idegen kultúrákra vetett romantikus pillantásnak”?¹³ Egyáltalán egy olyan Franz Fanon-i imidzsteremtésről van-e szó, amit „valaki valamire használ”? Magam ez utóbbit semmiképpen nem gondolom, mégpedig éppen a személyiség, a nyelvi érdekelttség, a tárgyiasság okán, melyek igen markánsan tiltakoznak egy posztkolonialis, illetve bármilyen ideológiai alapú értelmezés ellen. Sokkal inkább – s a személyiség-kérdéssel kapcsolatos megállapításaink is erre mutatnak – egy szerepjáték-költészetet látunk, melyben egy nyelvcentrikus alkotásmód önkeresésére is felfigyelhetünk, s amely alkotásmódnak nem célja a gyarmatosítás.

Játszani a halált

Végh Attila: Hamuszáj

A nyelvi játékoság iránti fogékonyság, szószonglörködés és nyelvi humor éppúgy jellemzi Végh Attila Hamuszáj című verseskötetét, mint a mulandóság léttapasztalatával való szembe-sülés. Már a kötet cím is találóan tükrözi ezt, hiszen egyszerre értelmezhető egy vicces szóösszevonásnak, s ez az értelmezés teljesen illik a kötet humoros versdarabjaihoz, míg a ha, hamu, muszaj szavak jól sejtetik az olvasóval, hogy e kötetbe számos olyan vers is került, amelyeket az elmúlás szükségszerűsége fölötti megrendülés indukált. „Mindent a leghosszabb útra indulj, / úgy ahogy Kavafisz vágyott Ithakába, / egyenes úton tudd, a Gonosz jár” – olvasható Beavatás című versében, amely tördelési technikája révén is nyomatékosítja a költő szavainak súlyát, hiszen a verssorok egy kanyargós ösvényt formálnak. Az úton-lét élménye, a választott út költői nyelven való bemutatása, elemzése, a részletek és ellentmondások felnagyítása iránti fogékonyság és valamiféle kalandos, ismeretlen szellemi tájak feltérképezésére vállalkozó merészség mind jellemzője Végh Attila költészetének, de mindenekelőtt az a könnyedség a legvonzóbb benne, amellyel rá mer kérdezni alapvető létkérdésekre. Kötetében a filozofikus, a halállíra klasszikus hagyományából épít-

kező versei mellett szép számmal olvashatunk olyan verseket, amelyek hétköznapi létünk egy-egy pillanatát nagyítva fel tartanak sajátosan görbe tükröt, amelybe belepillantva valóban nevetségesnek, kisszerűnek, szánalmasnak tűnik, ami valóban az, ami „hülő képcsövekben pattog, / mocorog IKEA-ágyak rugóiban.” (Holt lelkék). Az Amerikai anizsz, Ideológiai kitérő, Korének, Fohász és a Talált versek darabjai mind olyan versek, amelyek arra példák, hogy a költő énekelhet kora fonákságairól is, akár komolytalankodhat, viccelhet is, hiszen e versek olvasásakor érezzük annak az elcsé-pelt közhelynek az igazságát, miszerint minden viccnek fele igaz. „Tébe költségek, nagy adó/ nem magyarnak lenni jó. / Szegény költő eladó, / akármire kapható.” (Korének) A nyelvi lelemény megnyilvánulása és nem is olyan távoli múltunk sajátos értelmezése kétszavasa: „CÍMER FREI” (Szóvers 1956-ra). Az elesettek, hajlék nélküliek élethelyzetének, léthelyzetének pontos és szelíd megfogalmazását olvashatjuk a Hajlék című versben, amelyben mégis kíméletlenül mutatja be az ember természetének ösztönvonalait, így a hajléktalant, aki ha erdőbe költözik „Keres valami puhább bozótot/ vagy barlangot, ott él. // Az erdő észre sem veszi, / őzek, vaddisznók járnak rajta át.

// Néha előbújik, szétnéz a szélben. / Mindenütt csak rózsát lát.” E vers felől nézve nyernek sajátos értelmezést a Világbőrönd című vers utolsó sorai is, amelyben a lét sajátos állapotáról írva összegez ekképp: „Így kezdődik minden, / már fél, már mindene megvan, / amihez majd ezt-azt hozzáveszt.” E sajátos veszteségélmény vonul át a kötetben, még ha olykor igen különféle hangütésben is, hogy végül a kötet záró A gyászvirág vérvörös gyökere című versben, nem konklúzióként, csupán két kijelentő mondat csupaszágában beavasson végességünk felismerésének természetrajzába. „Ki szétbomlott, az már bomolhatatlan, / ha megnyugvást akarsz, gondold végig ezt (...) Ki szétbomlott, az mindennap szétbomlik, / ha nem akarsz megnyugvást, gondold végig ezt.” A Hamuszáj című kötet számos verse, így a fentebb említettek is jórészt mind kitérők, költői kalandozások, amiktől a Végh Attila által választott ösvény valóban girbe-gurba lesz, olykor pihentetően lejtős, s akár szemére is vethetnénk ezt, hiszen kötetének versdarabjai ilyenformán nem egységesek, nem azonos súlyúak, mégis valamiképpen illik ez a kötetszerkesztő koncepcióba, hiszen épp azáltal válik kézzelfoghatóvá, izgalmasá mindaz amiről ír, hogy hitelesen képes megmutatni a maga választott

11 A(z aláhúzásos) kiemelések tőlem származnak. S. M.

12 KOSZTOLÁNYI Dezső, Esti Kornél (: tizennegyedik fejezet, melyben Gallusnak...) = K. D. Összes novellái, Bp., Osiris Kiadó, 2007, II, 574 (572–576).

13 Edward W. SAID, Christoph BURGMER, Bevezetés a posztkolonialis diskurzushoz (interjú), Magyar Lettre International, 1998, I. sz. (tavasz), 24–29.

útját. Nem lihegve kaptat hegytetőre nyílegyenes úton, fenntartva a komoly gondolkodó látszatát. A Hamuszáj versszövetének éppen az adja színességét, érdekességét, hogy mer komoly és komolytalan lenni, és tud nevetetni de megrikatni is.

Már kötetének kezdő versében a *Prológus*ban is jelzi olvasójának, hogy végső soron milyen szellemi kalandra kap meghívást. „Egyre sűrűbben gondol rám a halál” – írja, jelezve, hogy egyedül vagyunk elmúlásunkkal, s az ezzel való szembe-sülés csupán olykor adatik meg, ha megsejtjük: „Szeretni nem több, mint arcról olvasni halált.” Végh Attila, előző kötetéhez hasonlóan most is több versét valakinek ajánlja. Ez szép gesztus, amely mögött az olvasó barátságot éppúgy feltételezhet, mint szakmai, emberi rokonszenvet – ilyen például a Bratka Lászlónak ajánlott vers

is, amely minden bizonnyal halála után íródott –, s valószínűleg a párbeszédre, az együtt gondolkodásra való igény szülte a Kemény Istvánnak ajánlott *Érő beszéd* című verset is, amely Keménynek az *Élőbeszéd* című versére reagál. Véghnél azonban nem csöngtettem be a halál, mert már ott volt, nem beszélget, nem játszik, mivel „ez az ő szobája és én vagyok a ven-

dég, aki mindig velem volt, nélkülüm”. Az *Érő beszéd* – talán nehezen értelmezhető a cím, amely nyilvánvalóan hasonlít Kemény versére – tudatosan felépített,

kell félni, mivel „ami feloszlott, az már érzéketlen”, ezért a halál az ember számára nem jelent semmit. „Amikor mi vagyunk, a halál nincsen, és amikor a halál megérkezik, akkor mi már nem vagyunk” – írta Menoikeuszhoz. A halálról való érvényes költői beszéd, mint lehetőség, kihívás, áthatja a kötetet, de nem valamiféle költői görcsként jelentkezik, sokkal inkább a gondolkodás felszabadult kalandjaként olyan beszédmódot, versnyelvet hozva létre, amely nem ösztönszerűen képes versbe szőni a léttapasztalatot, hanem a gondolkodás által. E kötet verseire sokkal inkább jellemző, hogy írjuk gondol, mint hogy érez. S ez nem jelenti azt, hogy híján lenne annak az érzékenységnek, amely szükséges ahhoz, hogy szép vers születessen, nem jelenti azt, hogy nem mozgatna metaforákat, hasonla-

tokat, s más költői eszközöket. Végh Attila képes alávetni magát a vers természetének, de mindig törekszik arra, hogy versbe zabolázza át gondolatait, jó példája ennek a tizenöt számozott versből álló *Mint oldott kőszorú* című versciklusa, amely kétség-telenül a kötet legkiemelkedőbb darabja. Végh Attila halállíróját olvasva megkerülhetetlen ar-

ról a felismerésről szólni, hogy milyen intenzitással hatja át és mélyen ivódik bele költői, emberi szemléletébe a görög filozófia halál-felfogása (bár ilyenről egyenesen nem beszélhetünk), e szemlélet azonban sajátosan kiegészül a ma emberének egzisztenciális szorongásával. Értelem

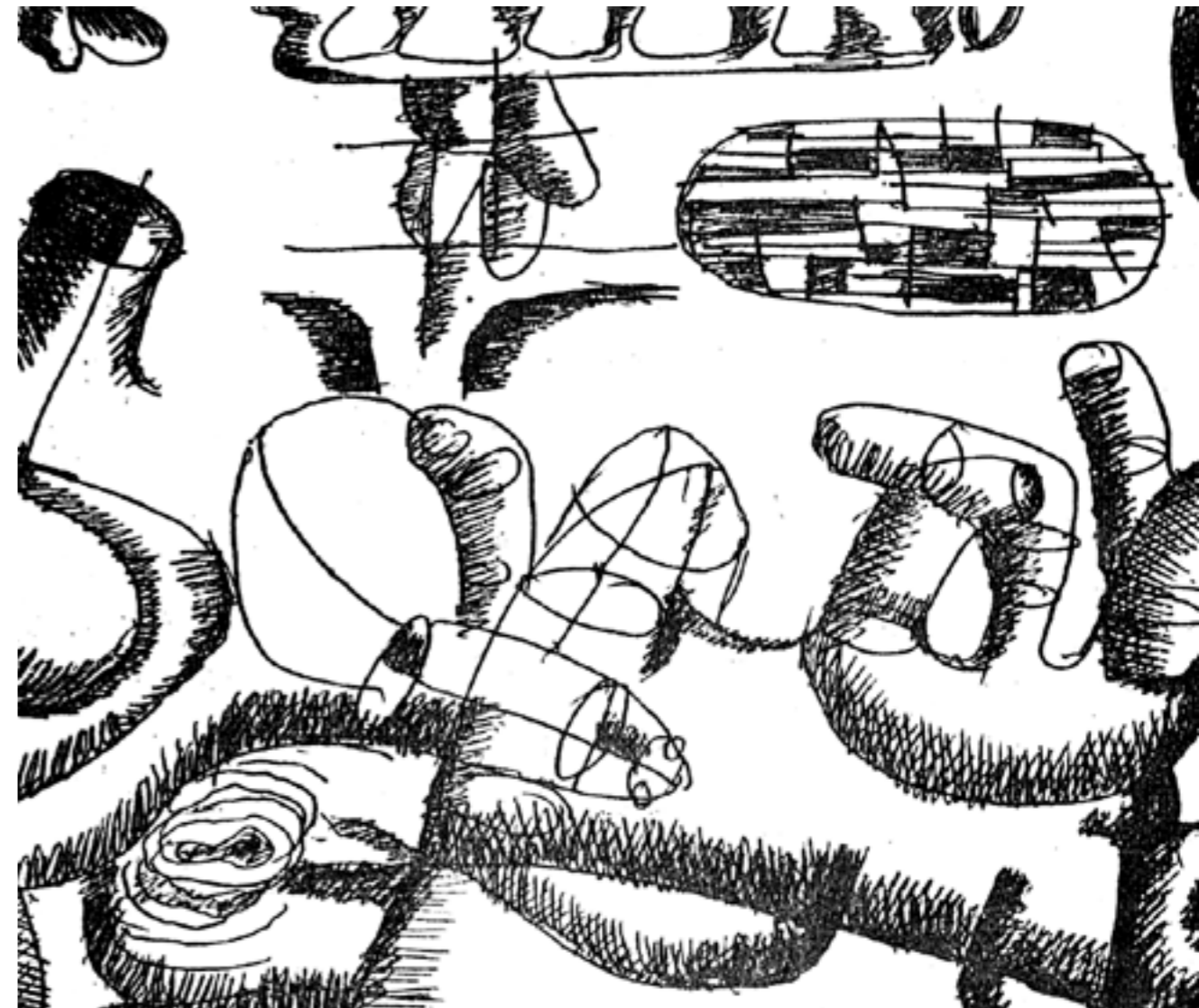
és érzélem alakít így számos verset, legszebb közülük talán a *Nyár végén*, amelynek sorai olyan költő műhelyében születtek, aki tudja, hogy minden látszat ellenére még napjainkban is csupán költőien érdemes lakozni a földön. „Mert bárhogyan lesz, csak a veszteségek nőnek, / a szűrt

örömben forr, kavargó a halál. / Színüket a növények átadják a földnek, / s egy aláhulló árnyék végül eltalál. //(...) // Igen, majd egy titkos, szent, pogány rítusban / átadom a fának, ami még hátra van. / Csönddé érve csak hallgatom, hogy koppan / a földre hullt dió. Szépen hullatom magam.”

Magyar Napló, Budapest, 2008

megszerkesztett vers, amelynek olykor ellentétes tartalmú sorai olyan arányérzékkel vannak egymáshoz illesztve, hogy csupán a vers végére születik meg az olvasóban is a felismerés: „Én vagyok ő.” Több versora emlékeztet Epikurosz szemléletére, aki szerint a halálban a lélek atomjai elválnak egymástól, és lehetetlenné válik az észlelés. Ezért a haláltól nem

Meglátni a nemrég születettben a régít

Szilágyi Zsófia: A továbbélő Móricz

Kulcsár Szabó Ernő megállapítása, miszerint „sohasem az irodalomtörténészek írják újra egy-egy nemzeti irodalom történetét, hanem mindig az élő irodalmiság, amely folyvást változó viszonyt létesít az őt magát is feltételező hagyománnyal”, Szilágyi Zsófia könyvének egyik alaptétele. A fiatal irodalomtörténész ugyanis már előző, *A féllábú ólomkatoná* című kötetében is erősen foglalkoztatta az élő, alakuló magyar irodalom hagyományokhoz való viszonya. „Ahhoz, hogy a klasszikus és a kortárs irodalom között felfedezzük, vagy, másképpen fogalmazva, létrehozzuk és szövegben kibontsuk a dialógust, két fontos dologgal szembe kell néznünk. Egyrészt azzal, hogy minden *klasszikus kortársként kezdte*, vagyis a »régiek« és »maiak« ellentétét nem a *tökéletes-kritizálható* ellentétre kell ráépíteni. Ehhez hozzásegít, ha esetenként úgy gondolunk az irodalomtörténet szereplőire, mint esendő, indulatos és elfogult kortársainkra...” – fogalmazott említett könyve bevezetőjében. A szerző Móricz-olvasását és -értelmezését ugyancsak ez a felfogás mozgatja, nem véletlenül került mottóként a borítóra a következő, Móricztól származó idézet: „Van itt egy érdekes dolog, amit egy idő óta figyelek: az olvasó csak a saját kortársával foglalkozik. Bármilyen zöld is a kortárs: az az ő élet- és versenytársa.” Mint ismeretes, maga Móricz is fontos törekvésnek tartotta az irodalomtörténeti hagyomány újraírását, elég említeni a *Pillangót*, melybe

egyaránt beépítette Petőfi *János vitézét* és Vörösmarty *Szép Ilonkáját*, s emellett megpróbálta a kánonból kiszorított szerzőket – így például a szerinte méltatlanul elfeledett Tolnai Lajost – „feltámasztani”.

Szilágyi Zsófia azzal egészíti ki Kulcsár Szabó fentebb idézett kijelentését, hogy „a hagyomány átrendezésének szándékát – különösen, ha ez nem esszében, írói kritikákban, hanem szépirodalmi művekben történik – csak az irodalomtörténészek és a kritikusok tudatosíthatják, mert ők hozhatnak létre dialógust új mű és újraírt tradíció között”. (154.) Könyvének középső egységében ennek megfelelően az élő irodalom által kezdeményezett dialógus mintázatait veszi szemügyre, elemezve Grecsó Krisztián, Tar Sándor, Nádas Péter, Háy János és Oravecz Imre műveit. Nyilvánvalóan ebben az értelemben kettős folyamatról van szó: egyrészt a klasszikus alkotó valamilyen módon hat a ma élő írókra, másfelől – és ez az igazán izgalmas – a kortárs szerzők művein keresztül ráláthatunk egy-egy klasszikus – jelen esetben Móricz – szövegeire, tágítva, újabb szempontokkal gazdagítva az addigi értelmezéseket. Miként egyik tanulmányában írja, „ha Tar előképékként előkerül Móricz, ez nem mozdítja meg Tar olvasását, sokkal inkább rögzíti őt a realista, tehát meghaladott, megunt, és a népies, vagyis súlyos, komor, nem a mai olvasóhoz szóló író pozíciójában. Ha viszont Móriczot kezdjük Taron keresztül olvasni, egy merev

változtatott, rosszul, felületesen ismert klasszikus meglevenítéséhez járulhatunk hozzá, hiszen meglátjuk a nemrég születettben a régít, és így a klasszikusként szoborrá változott író új, élő vonásokat kap.” (189.) Nem az tehát Szilágyi Zsófia elsődleges célja a mai szövegek és Móricz műveinek párbeszédbe hozásával, hogy az előbbiekre beszűrődő Móricz-hatásokat feltérképezze, vagyis nem annyira kortársaink akarja jobban megérteni Móricz felől olvasva, sokkal inkább az élő magyar irodalom alkotásait igyekszik bekapcsolni a Móricz-újraolvasás folyamatába, s ennek megfelelően találja meg azokat a szempontokat, amelyek termékkennyé teszik az újraolvasást. Nádas esetében a testhez való viszony és a testről való beszéd, Grecsó *Isten hozott* című regénye elemzésekor pedig falu és közösség viszonya, pontosabban a faluból történő kiűzetés mozanata kerül középpontba. Háy regényének olvasásakor – a falusi környezet, a kilátástalan helyzetű figurák, a szegénység tematikája miatt – könnyen adódna a realizmus és a naturalizmus említése mint a legfontosabb kapcsolódási pont, ám Szilágyi Zsófia szerint más út is vezet Háytól Móriczig: „A krisztusi párhuzam és a gyerek sorsa mögött felfedezhető meséséma összefonódva jelenik meg a regényben, így is megmutatva, hogy – szimbolikus értelemben – elszakadni a falutól annyira nehéz, mint az emberiséget megteremtteni vagy megváltani.” (251.) A vizsgált

Oravecz-mű megközelítésében pedig a faluregény megírásának lehetetlensége válik érdekessé. Az *Ondrok gödre* ugyanis nehezen olvasható a paraszti világ tablójaként, reprezentatív faluregényként, hiszen „sokkal inkább a bomlás, a pusztulás, a közösségből való kiszakadás itt a kivándorlásban megjelenő, valójában mélyen személyes dilemmáját állítja középpontba”. (262.)

A bevezető (*Személyes nyomozás az irodalom történetében*) erősen személyes szituációba helyezi a szerző Móricz-olvasatát, felidézve dédnagyanyja, Kálmán Bella Móriczhoz fűződő szerelmét. Szilágyi érdeklődésében, választásában a családi örökség mellett minden bizonnyal az a tapasztalat is közrejátszott, melyre Kisújszálláson, anyai nagyanyja udvarán tett szert, amikor minden nyáron elolvasta a *Forr a bort*: „Unalmas Móricz a budapesti magyarórákon, izgalmas Móricz a szénakupac tövében. Vagyis két Móricz van, tudtam meg már Móriczsal való ismerkedésem legelején.” (14.) Mint tudjuk, Móricz Kisújszálláson

érettségizett, ugyanis nagybátyja, Pallagi Gyula az ottani gimnázium igazgatója volt. A helybeliek a városban játszódó *Forr a bort* kulcsregényként olvasták, „[t]alálhatták, ki kicsoda, gyűlölték az egykori Zsigát, aki mindig idegen maradt köztük, ráadásul, ahogy ez ebből a regényből is fényesen kiderült, megfigyelte és «kibeszélte» őket.” (14.) Kultusz és ellenkultusz tehát összefonódva létezett a városban, s generációról generációra öröklődött. Bella, a „kikapós szépasszony” és a nagy író románca homályos és erősen legendaszerű, még akkor

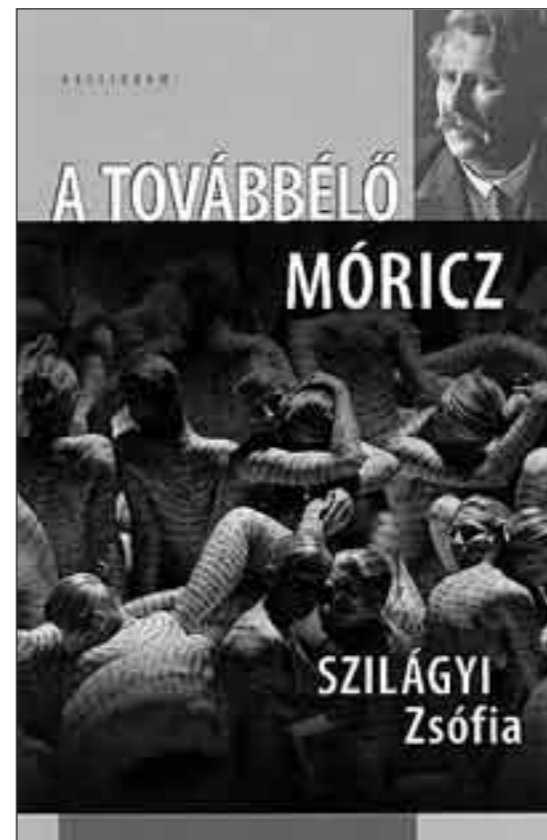
is, ha van írásos dokumentuma ennek a kapcsolatnak.

Akik eddig is figyelemmel kísérték Szilágyi Zsófia pályáját, láthatták, hogy régóta foglalkoztatja irodalomtörténet és személyesség viszonya, amely *A továbbélő Mó-*

né a tudományos beszédmódot.” (12.) Nem véletlen tehát, hogy élet és mű sajátos viszonya, szétszalazhatatlansága, dokumentum és irodalom összecsúsása különösen izgatja a szerzőt. A személyesség okán válnak különösen érdekessé,

hogy milyen értelmezési lehetőségeket kínálnak az életművet körülvevő kultuszformáló történetek, a családtagok visszaemlékezései, a személyes, nem kiadásra szánt szövegek, vagyis elsősorban a napló, a levelezés, valamint a Tükör-kötetek, az a több ezer oldalra tehető jegyzetanyag, amely eddig csak részleteiben vált hozzáférhetővé. Mindezek, miként Szilágyi Zsófia megállapítja, „elemzésre váró szövegekként, és semmiképp sem a fiktív irodalommal szembeállítható «valóság» feltárásaként” olvashatók, s „újraolvasásukat” nem kerülheti meg a megújuló Móricz-szakirodalom. Ennek jegyében születtek meg az első ciklus tanulmányai, így például a Csibe-szerelem rekonstrukcióját megkísérlő írás, amely éppen azért tűnik nehéz vállalkozásnak, mert az idős író és a nehéz sorsú fiatal lány kapcsolatát az irodalomtörténet némi ködösítéssel próbálta mentegetni, nehogy ez a „botlás” kikezdje a felépített kultikus tiszteletet.

A prózafordulat és az irodalomtörténeti hagyomány összefüggéseiről töprengő Szilágyi Zsófia kitér Balassa Péter szerepére, s rámutat az esztéta gondolkodásában bekövetkező változás izgalmaságára. Kétségtelenül inspirálóan hatott a fiatal irodalmárra, hogy „a prózafordulaton «átesett» vagy azt (részben) generáló Balassa, élete utolsó időszakában egy Esterházyéktól eltérő

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2009

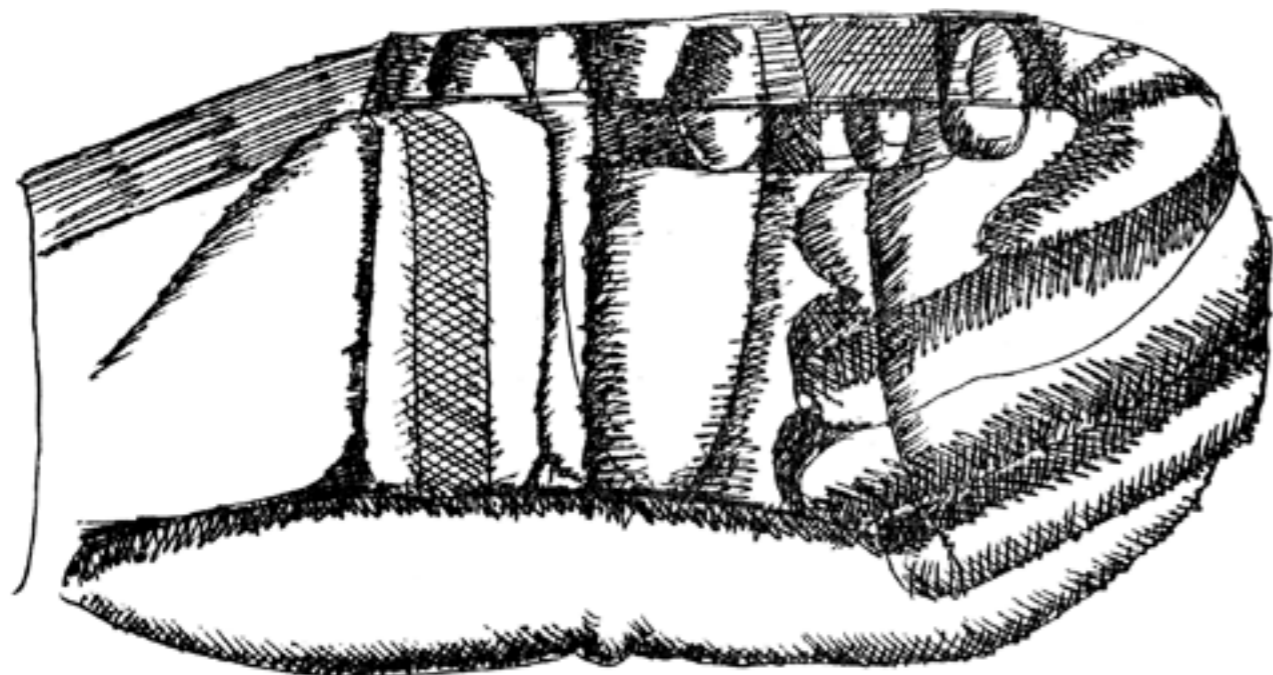
ricz tanulmányaiban középpontba került. „Az, hogy személyesen indul a könyvem, a mai magyar irodalomtörténeti diskurzusban elég szokatlan vállalkozás volt. Talán mostanra, a negyedik könyvemben jutottam el oda, hogy összeszedjem a bátorságomat, és merjem ezt vállalni” – fogalmaz a Bárka internetes magazinjának adott interjúban. Hangsúlyozza ugyanakkor könyvében, hogy „[r]eceptként nem írható elő az effajta személyes viszony, amely ráadásul aligha emelhető be a műértelmezésekbe, az egyes szerzőkről írott monográfiákba, hiszen túlságosan kikezde-

szövegkorpusz felé fordul”, vagyis „a Móricz-monográfia formálása közben újabb fordulat előkészítésén fáradozott, és Móricz-újraolvasásába a kortárs irodalom nyújtotta interpretációs közeget is be kívánta vonni”. (165–166., 168.) *A továbbélő Móricz* fontos állomása annak az újraolvasást és újraértelmezést célzó folyamatnak, amely *A magvető nyomában* (1993) című kötetel vette kezdetét, majd folytatódott *A kifosztott Móricz* (2001), valamint *Az újraolvasott Móricz* (2005) című tanulmánygyűjteményekkel, Balassa Péter már említett elemző munkájával, valamint az író születésének 125. évfordulója alkalmából megjelenő tematikus folyóiratszámokkal. Szilágyi Zsófia ugyanakkor joggal idézi Eisemann György megállapítását („Az olyan életművek esetében, mint a Móricz Zsigmondé, különösen kísért a veszély, hogy az idejétmúlt pánrealista koncepciók helyett, például a diszkurzivitás zászlaját magasra emelve, most egyedül azokat a szövegeket értékeljük, melyek a leginkább alkal-

masak egy ellenkoncepció kialakítására.”), s maga is úgy véli, hogy nem minden áron az eddigi értelmezések ellenében kell megalkotni az újakat. Hangsúlyozza, hogy „nemcsak a mára folytathatatlan recepció hagyomány egyszerű követése jelenthet csapdát, de ennek merev elutasítása is”, ugyanis „azok a Móricz-értelmezések, az eddig alapvetően a «realista» regénytradíció keretei közt vizsgált művek metaforikus olvashatóságát igyekeznek igazolni, az életmű egészének összetettségét könnyen elveszíthetik”. (173–174.) Elég arra gondolni, hogy a recepciót végigkísérte Móricz és Kosztolányi túlzottan leegyszerűsítő szembeállítása. Mára azonban nyilvánvalóvá vált, hogy „Móricz újraolvasásánál nem lehet az a cél, hogy igazoljuk, írásmódja semmiben sem különbözik Kosztolányiétól vagy Máraiétól. Vagyis a szembeállítást csak az összetettség megmutatásával, a világszerűség és megalkotottság egyidejűségének igazolásával oldhatjuk fel”. (284.) Jól tükrözik ezt a felfogást a kötet elemzései,

megmutatva a Móricz-olvasás és -interpretáció többretegűségét, a különböző aspektusok érvényességét. A harmadik részben néhány Móricz-opus – nevezetesen *A boldog ember*, a *Pillangó*, *Az Isten háta mögött*, valamint a már első megjelenésekor önéletrajzi trilógiaként reklámozott három regény (*Légy jó mindhalálig*, *Kamaszok*, *Forr a bor*) – újraolvasását végzi el a szerző. Ez utóbbi visszavezet Kisújszállásra, ahonnan Szilágyi Zsófia elindította személyes nyomozását, ezáltal kitűnő keretbe foglalva tanulmánykötetét.

Már Szilágyi korábbi munkái olvasása során is megfogott az a törekvés, amely egyaránt preferálja az alapos teoretikus felkészültséget és a közérthetőséget. Véleményem szerint mindez az új kötetre fokozottan érvényes. Nem túlzás azt állítani, hogy *A továbbélő Móricz* – miközben tudományos igényű és alapos elméleti apparátust felsorakoztató munka – izgalmas, szórakoztató olvasmány, amely úgy olvastatja magát, mintha regény volna.

Pályatükrök

Húsz portré fiatal alkotókról

Pályatükrök – Húsz portré fiatal alkotókról címmel tanulmánykötet adott ki a Magyar Írószövetség Arany János Alapítványa a Kortárs Kiadóval közösen. A kiadványban a Magyar Írószövetség negyven évnél fiatalabb írói, költői közül szerepelnek húszan, mindegyikükről szól egy-egy tanulmány és szerzői életrajzok (angol és német nyelven is), színes portréfotók – Bakos Zoltán felvételei – teszik teljessé a kötetet. A szerkesztők, Ekler Andrea és Erős Kinga úgy fogalmazzák az előszóban, hogy a könyv lenyomat, pillanatfelvétel, hiszen a szerzők és a pályakepeket alkotó kritikusok, irodalomtörténészek, szerkesztők szemléleti, irodalomesztétikai különbözősége miatt csak az lehet, korunk sokszínű magyar irodalmának tükré. Több szempontból „határátlépés”, így szereplőit, szerzőit tekintve is túlmutat az anyaország fizikai határain, ezenkívül „nem csupán a kortárs magyar irodalom palettájának gazdagságára hívja fel a figyelmet, de utal olyan pozitív közösségek létezésére is, amelyek a szellemileg atomizálódott világban hozzájárulnak alkotók, alkotócsoportok sikeres pályakezdéséhez is.”

Babus Antal Nagy Gábort, mint nemzedéke legsokoldalúbb alkotóját mutatja be, aki költő, prózaíró, kritikus, irodalomtörténész, tanár. Mindegyik területen kortársai legjobbjai között van a helye, de művészi alkatát tekintve elsősorban költő. Költőnek született,

nem verejtékes munkával formálta, kínlódta magát költővé – állapítja meg a tanulmány írója, mert a versbeszéd az anyanyelve. Formaművész, úgy olvassa a Szepesi-Szerdahelyit, mint más a regényt. Kedvence a sestina, megírja, majd meg is sebzi, így két tartalomjegyzék van a könyvében. A szerepjátzó lírában követi mesterét, Baka Istvánt, de újdonság nála, hogy nyit a transzcendencia, a metafizika irányába. Bakáról egyébként elsőként megírta a teljes életművet áttekintő monográfiát, amellyel a PhD-fokozatot is elnyerte. A tanulmányban Nagy Gábort prózaíróként is bemutatja Babus Antal, a tavaly megjelent *Álmatlanok és álmodozók* című kisregény kapcsán. „Egyetlen kiutat látok: műveket csinálni.” – mondja regényhőse, a festő, miután rájön, hogy a letűnt szocializmus meg a mai liberalizmus egy töről fakadnak. Ars poeticaként értelmezhető egy tanulmánygyűjteményéből idézett mondat is: „Azért olvasunk, hogy a holt papír ólombetűi közt újraéljük elveszítettnek hitt emberi közösségi, nemzeti és szellemi mi voltunkat.”

Zsávolya Zoltán a hétkötetes *L. Simon Lászlót* aktív és tevékeny személyiségnek, szerzőnek tartja, aki a jelen életpillanat szakmai sajátosságainak megragadásával jellemezhető a legjobban. Megtudjuk, hogy az avantgarde és nem-avantgarde viszonya nehezen szárazható szét az életműben, mint ahogy költészetének megjelenésében a „kötészet”, vagyis a költészeti

technika, a könyvészeti eljárás is fontos szerepet játszik. Aki kézbe veszi például a *Japán hajtas* című 2008-as kötetét, meggyőződhet erről, meg arról is, hogy ez az eddig talán legtekintélyesebb, poétika-ileg-kulturálisan legfajsúlyosabb publikációja is „amit már a szövegeibe való kóstolgotó belelapozás megígér a befogadónak a versalakítási tradícionális és a kipróbált emberség ízeivel.”

Wutka Tamás Lackfi János sokrétű tehetségét emeli ki tanulmányában, amelynek révén összefogja az irodalom különféle műfajait a mindennapok szépségeivel, és kicsinyes gondjaival élhető és élvezhető létté. A sokműfajú író, műfordító, tanár számos elfoglaltsága mellett ötgyerekes apa. Legmarkánsabb és leginkább személyre szabott világa a költészet. Érdekes kérdés, hogy gyerekkersei valóban csak gyerekkersek-e, mert Lackfi kíváncsiskodik és vágyakozik, feltételez és kijelent, sőt provokál, nem zár le semmit – állapítja meg Wutka Tamás, mintegy jelezve: nemhogy a végső válasz, de a megismerés bizonyossága sem része életünknek. A mérleg(elés) egyensúlya – ez a címe a tanulmányban – mert, ahogy írja elemzője: gyakran földközébe kerülne, mindig visszalendíti valami egyensúly, ami által elkerüli a becsapódást. Idézem továbbá: „Nem könnyű megbirkózni azzal a hatalmas feladattal, amelyet a valamiben *elvé hinni* és egyszersmind *szabadon gondolkodni* nehezen összeegyez-

tethető kettőssége állít az ember elé.” – Azt hiszem, számomra ez jellemzi leginkább Lackfit.

Erős Kingának Szentmártoni János verseit olvasva az jutott először eszébe, ami a portréja első mondata: „Az élet és az írás egy.” „A vallomás szívós folytonosságát vélem felismerni versről versre a stílári és formai biztonság megtevesztően fehérre meszelt fala mögött, ahol talán megbújni akar a költő verslábak, szótagszámok és rímek rejtekébe, hogy megóvja magát a kitárulkozás csupaszságától. Mégis, e szeméremhez úgy társul a vallomás kényszere, hogy nem rideg formaverek születnek, hanem olyan líra, amely rámutat arra a tényre: az ember drámai lény, akit a szent hétköznapi emelhetnek fel.” Erős Kinga szerint hitelességének záloga, hogy verssé tud alakítani minden kis hétköznapi élményt. „Lírája éppen ezért vonzó – így a záró sor –, mert alkotóként minden ésszerűség ellenére rá meri bízni magát a vers mentőövére, s hisz a költészetben, „mint őrült alkímisták a kémia anyagában.” (Kétely).

Prágai Tamás Térey Jánosról írt, aki az egyik legismertebb kortárs költő. Elsősorban költő, bár az utóbbi időben drámaival, színpadi munkáival is jelentős sikereket ér el –, annak ellenére, hogy munkái elemzője szerint sem könnyítik meg a befogadó dolgát, és az ítések figyelmét is inkább a témaválasztással, az aktualitásoktól való eltéréssel, kánontöréssel köti le. Prágai fejezetekre bontva elemzi a „fenegyerek” életművét, és nem tartja teljességgel lehetetlennek, hogy szereptudatát érdemes Adyével összehasonlítani. Térey látomásos költői mivoltát is elemzi, miszerint költészetének etikai dimenziója logikusan következik a látomás által kikényszerített kritikai attitűdből. Két nagy szakaszra osztja az életművet: Paulus előttire és Paulus utánira –, az a Paulus, amely „a „páli magatartásforma” három

szereplőhöz köthető modelljének *parabolája*; ennek a magatartásformának pedig kulcskérdése a törvényhez és törvénysértéshez való viszony”. Akit érdekel a fogysztói társadalomba áthelyezett hősi mitológiai szöveg, az erőteljes fogalomtömörítés, a többé-kevésbé jelölt és kifejtett metafora, annak érdemes vállalnia a kalandot „a nyelv erőltetett menetében”, mivel „A Térey-vers úgy tart a távolban felfüggesztett cél felé, – így Prágai –, hogy nehézkedéseiben őrzi az oda vezető út görnyökösségét, a törődést, a fáradtságot – versei épp ezért hordozzák az elvégzett munkájával elégedett ember derűjét.”

Végh Attila Györfly Ákosról szóló, versidézetekkel teli tanulmánya szintén költői lett, mintegy megihletve Györfly egészen különösen emelkedett világától. „Hogy is mondta Füst Milán? Vers az, ami egy egyszerű képből indul, aztán emelkedni kezd, egyre magasabbra, egészen a fészkes fenébe...” a bekezdést a Forog körbe című Györfly vers követi, amiből még csak annyit idéznék, hogy „kamera vagy, amibe nem fűztek filmet” – de valamiképp ez a töredék is telibe találja költészetének lényegét. Az elemzésben utalást találunk különféle hatásokra, például Krasznahorkaira, Rilkére, Rousseura, Hölderlinre, Caspar David Friedrichre, meg az ausztrál bennszülöttek dalaira, amelyet térképként használtak, mert a dalban rögzítették a tájat, hogy hazataláljanak... „Györfly Ákos bennszülött költő. Versei arról szól, hogy az emberiségnek meg kellene élnie a szavakban élő pillanat éveteket renget meg.” – zárja a tanulmányát Végh Attila.

Szabó Tibor Benjámint bemutatását *Elek Tibor* ezzel a mondattal kezdi: „A kortárs magyar irodalom világában váratlanul, látható előzmények nélkül és csak öt évvel ezelőtt megjelenő Szabó Tibor Benjámint eddigi számba

vehető munkássága három kötet (az első kettő még Szabó Tibor néven jelent meg): számos, különböző műfaji hagyományt felhasználó, azokra rájátszó, mégis egészen eredeti és korszerű, aktuálisan emberi és mitikus örökökérdeket feszegető két regény és egy tabutémát (felnőtt férfi és kamaszlányok viszonya) szétíró elbeszélés-gyűjtemény.” A Pályatükrököt bemutató írószövetségi konferencián Elek Tibor beavatta a közönséget kezdeti dilemmájába: nem akarta elvállalni kollégájának, a BárkaOnline szerkesztőjének méltatását, mivel nem híve annak, hogy barátok írjanak egymásról. Ám a szerkesztő, Erős Kinga addig győzködte arról, hogy más nem is ismerheti annyira Szabó munkásságát, mint ő, hogy végül engedett. Szerinte már az első két regény – A ciprusi király és A lányos apák puskája is kiforrott prózavilágot mutatott. Azóta az idej Könyvfesztiválra megjelent a harmadik regény, a 47 – Démonok ideje, amely Elek Tibor jellemzése szerint: szokatlan, meghökkentő, felkavaróan riasztó. A rendkívül olvasmányos regényben talán a legizgalmasabb „a ’47-ben kibomló világgelenséges összeesküvésre lehetőséget adó Fodrozódás program elméleti lényege, hogy az antik mítoszok olyan tökéletes történetek foglaltai, amelyek mindig ugyanolyan módon ismétlődnek, koroktól függetlenül.”

„Poétikus és antipoétikus jegyek, eredeti képalkotás, irónia, játék, disszonancia – összegzi meglátását *Falusi Márton* költészetéről *Papp Endre*. A fiatal költő vitairatot is ír: Mennyi filozófiát bír el a költészet? (Kortárs, 2008. 11.) És ebben is figyelemre méltó kérdéseket vet fel: „A művészi megismerés létmódja veszendőbe ment.” – állapítja meg keserűen. A kár nagy: – reflektál *Papp Endre* – egy önálló tudatforma felejtődött el, a károsultak mi vagyunk, esendő, kétségbeesett, irodalomra

és szépségre szomjas emberek. Ezután tovább idézi *Falusi Márton*t: „Nyilvánvalóan azért, mert a megértés erőszakos hatalmi aktussá vált, a tudomány matematikai pontossággal leíró gondolkodásmódja lett rajtunk úrrá.” „Holott valójában a költői megismerés az egyetlen, amely igazságtevő, de nem erőszakos.” Számomra szimpatikus megállapítások, melyek után újabb kérdések vetődnek fel. Például az, hogy: Vajon milyen is a posztmodern utáni romantika?

Rózsássy Barbarát Vincze Ferenc mutatja be a kötetben. „A hagyomány barlangjában” című írása a második verseskötetre utal, a csak szonettekkel álló *Barlangnyi álomra*, amelyben az itáliai művelődés hatása is megjelenik. Lírája alapvetően a világban való magány, a bezártság tapasztalatának költészet. Verseiben – szerkesztője, *Kárpáti Kamil* szavaival élve – „a legparányibb belső (lelki, képzeleti) történet is szertartássá emeli”. Azt hiszem, ez fogott meg már tíz évvel ezelőtt is, amikor a *Barlangnyi álom* című kötetet megvettem az *Írók Boltjában*. Valószínűleg sok izgalmas titok vár az olvasóra az utolsó kötetében is, amelynek címe *Pater noster, Dante*.

Pécsi Györgyi az erdélyi *Előretolt Helyőrség* nemzedék költőjéről, *Szálinger Balázsról* ír. Munkássága paradigmaváltást jelez a 80-as évek késő-nyugatos irodalmi eszménye után, mivel mozgósítja a magyar irodalom legteljesebb hagyományát. Például *Móricz, Mikszáth, Babits, Ady* világát, ugyanakkor indulásában legközelebbi rokonai *Szöcs Géza*, *Szilágyi Domokos*, *Sziveri János*, és költészeteszménye is leginkább az övékével rokonítható, amennyiben a költészet alapkérdéseit

Magyar Írószövetség Arany János Alapítvány – Kortárs Kiadó, 2009

teszi fel újra. Igényes és nagy horizontú énekekben fogalmaz meg nagy témákat, például: *Petőfi* elbeszélő költeménye, *A helység* kalapácsa modorában megírt *Zalai Passió*, aztán *Vörösmarty*, *A rom* című elbeszélő költeménye ihlette *A sík* című emberiségköltemény, amelyben a teremtéstörténetet és az ember szerepét gondolja újra. De megemlíthetjük *Kalevala* átdolgozását, vagy *végeposztát*, *A százegyedik évet* is. Már ennyi is azt mutatja, hogy *Szálinger Balázs* eddigi életműve nagyformátumú költészet lehetőségét rejti magában.

Mi van *A felhívó* funkció mögött? Ezt tudhatjuk meg *Farkas Wellmann Éva Orbán János Dénes*ről írott tanulmányából.

Az *Előretolt Helyőrség* frontemberének, *OJD*-nek az életműve, elemzője szerint azért megragadó, mert fordulatainak üteme és intenzitása a művek folyamatoságában sem kiszámítható, és akármilyen általános értelemben megalkotott megnyugtató elemzést képes felülírni – egyetlen következő művel. Meglepő a fogadtatása a magyar nyelvterületen: tíz év alatt több mint 60 jelentősebb véleménynyilvánítás született az életműről. Az 1995-ös indulás a *Hümériádával* pimasz, sokak ízlésküszöbét sérti, de nem mást takar, mint a megelőző irodalma(ka)t át- és szétíró gesztust, írja *Farkas Wellmann Éva*, amely nem csupán az első kötet sajátja. Az elemzés kíváncsivá

tesz a hihetetlen sodrású feledhetetlen versekre, amelyek ismerős sorait szerzői esteken a közönség soraiból többen előre mormolják. Nem beszélve arról, amit Fried István írt róla egy 1999-es tanulmányában: „Orbán János Dénes: KÖLTŐ. A továbbiakban (mint eddig is) minden versmozdulatát figyelésre szerföltt érdemesnek tartom.”

Fazekas Ibolya György Attilát, a Székelyföld folyóirat egyik alapítóját mutatja be. Erőteljes férfi perspektívából ír, például a boszorkányok szerelmi életéről. Az Előretolt Helyőrség, a kilencvenes évek elején szerveződő fiatal író-csoport tagja ő is, Orbán János Dénes, Sántha Attila, Fekete Vince, László Noémi és mások mellett. Cs. Gyimesi Éva az irodalomtudomány provokációját látja fellépésükben: „A transzközép ifjúság csúfolkodni merészel a szentséges Tradícióval.” Esetünkben a középkori boszorkánytörténetekbe való be- és kilépés, felelevenítés és újraírás szolgálja a Tradícióval való incselkedést. – írja Fazekas Ibolya. György Attila jelenleg a Szindbád novellákat fogalmazza újra, de továbbra is vonzódik a történelmi színpalak mögött játszódó történetekhez. (Történetek a nyereg alól, A boszorkányok feltámadása, Harminchárom, Harcosok könyve.)

Lehet-e érdekesen unatkozni? Erre kapunk inspirációt *Sturm László* elemzéséből, aki *Lövetei László* munkásságát elemzi, és portréjának Az unatkozás érdekessége címet adta. Költészetében a létöröm fejleménye, hogy talányos versekből kell kitalálni, miről van szó. Betegsége, a pokoljárás, költészetének elmélyülését hozza, a „Születésnapomra” című vers átírt változata igazán nagy vers. Harmadik kötetében, a Két szék között-ben a lét értelmét keresi, Sturm szerint ez a legjobb kötet, már nem „csak” jó, hanem „remekműgyanús”, nagy versekkel is. – írja. Az irodalmi utalások

rendszere is radikalizálódik: többek között József Attila, Dsida, Pilinszky, Petri, Ahmatova, Berzsenyi, Ady, Kosztolányi, Arany, Babits tűnik föl sorvezetőként az egyes versekben.

Bertha Zoltán tanulmányából megtudjuk, hogy *Király Farkasnak*, a kilencvenes években fellépő markáns fiatal erdélyi költőnemzedék szerzőjének, sokszínű költészetében van: szerelembölcselet, életbölcselet mellett például halandzsaversek is jellemzik. Méltatója idéz a tanulmányban verseiből, amelyekben tűnődés, banalitás és abszurditás elegevével találkozhatunk. Költészetét Adyt, József Attilát is felidézi. Az induló pálya „mélyen gyökerezik az imagista jellegű klasszikus modernség tradíciójában, miközben eredeti módon ötvöz ódon és úde, antik és őskeleti, tárgyias-absztrakt (Nemes Nagy-, Hervay-féle) és reduktív-szóötletes (tandoris) impulzusokat, vallomásos és szürreális képzetszférákat, komor és játékos képi villanásokat – egyaránt tartózkodva az anti-lírai gesztusnyelv a lágyan érzelmesítő szeszibilitás végleteitől.”

Papp Ágnes Klára László Noémiről írt portrét, akinek költői személyiségét nagyon eltérőnek találja kortársaival összehasonlítva. „... az első kötet (Nonó, 1996) olyan élményszerűséggel, olyan magától értetődő módon termi a verset, hogy azt a benyomást kelti: intenzitása felmorzsolja a benne megszólalt. Mintha a vers valahonnan mélyebbről fakadna, nem a nyelvből, nem a megszólaló hangból, hanem azon túlról: álomból, látomásból, képből...” Már ez is kíváncsivá tesz László Noémire, ám elemzője summázó megállapítása végképpen: „Ebben a költészetben leginkább Weöres Sándorhoz visszanyúló hagyományt kell keresni.”

Az aradi költő, *Karácsonyi Zsolt* költészetét pusztán szemlélődő figyelmet kér, ez kiderül *Koncz Tamás* tanulmányából. (Pár éve engem is próbára tett A nagy

Kilomertik!) Nem működnek nála a hagyományos olvasati módok, kódokat keres az ember ebben a változókon, ugyanakkor érzékeny, reflektív lírában, amelyben erős vátesz tudat és annak ellentéje is működik. Folyamatosan játszik ezzel és felülírja önmagát. Új könyvében, A téli hadjáratban ez találóan megfogalmazódik, amikor azt írja, belsejében, akár egy trójai faló, hintalovat rejteget. „Ma szerda van vagy szerda nincs” – még egy idézet, ami mellé azt írtam, hogy őt is föltétlenül olvasnom kell!

Dobás Kata Nagy Koppány Zsolt abszurd, felolvasásra termett, ironikus és önironikus szövegjátékokkal teli prózavilágát elemzi. Írói indulása őt is az Előretolt Helyőrséghez köti. Első kötetében (Arról, hogy milyen nehéz, 2000) sorra vesz jó néhány nagy múltú irodalmi formát, és azok jellegzetességeit felhasználva létrehoz egy olyan szövegvilágot, ahol ezek a formai szabályok nem a megszórt módon működnek. Második regénye, Jozefát úr, avagy a regénykedés címmel, az Irodalmi Jelen regény pályázatának második díjasa lett 2006-ban. Egy évvel később jelent meg harmadik kötet, mely ismét rövid prózából áll: Nagypám tudott repülni. E három könyve Nagy Koppány Zsoltot a fiatal írónemzedék virtuóz nyelvérzékekkel megáldott tagjává avatja, így méltán számíthat olvasói érdeklődésre a következő regénye is.

Demeter Zsuzsa Király Zoltánról azt írja, hogy ha lírájának formanyelvét tekintjük irányadónak, némileg távolabb áll az Erdélyben írott magyar irodalom fősodratától – sőt, az erdélyiség toposzait alapjaiban átíró, „felforgató” Előretolt Helyőrség uralkodónak mondható irányvonalatól is. Király Zoltán, aki nem csak költőként, de irodalomszervezőként is hangsúlyosan jelen van a kortárs erdélyi magyar irodalmi életben, leginkább az avantgárd irodalmi hagyományokhoz kö-

tődik. Első kötetének szövegei visszautalnak egymásra, folytatásos verseket találunk bennük. Sokrétűségét mutatja, hogy vannak többek között Örkény-féle Egypreceseket felidéző pillanatképei, de idézi Ginsberget, Kerouacot is, és merít a népies, kurucos, szegénylegény-költészet hagyományából is.

A BárkaOnline olvasói jól ismerhetik *Iancu Laura* költői világát, újabban blogjából is. Talán a legjellemzőbb rá, amit elemzője *Eklér Andrea* írt róla: „Csak azokat a szavakat veti papírra, amelyeket valóban nélkülözhetetlennek tart.” A moldvai csángók köréből induló költő, kutató a saját útját járja. Ámde „Köteteit kezünkbe véve, feltétlen tegyük félre előzetes elvárásainkat, feltételezéseinket. Ne a csángó költőt keressük, hanem a költőt lírájára legyünk nyitottak.” – írja elemzője, aki Sütő András szavával vezeti be e különleges költői világról írott tanulmányát: „Sorsunk fölé hajolni összegyűltünk

tédhát”. A tanulmány végén pedig úgy ajánlja az olvasónak költészetét, hogy „figyeljünk rá nyitott szemmel, nyitott szívvel, mert ahogy ő maga fogalmaz: „egyre magasabb ára van a létnek.” (Ajándék, ingyen).

Csender Leventéről többek között azt írja méltatója, *Ködöböcz Gábor*, hogy „Tamási hőisére gondolok: az archaikus léttörvényekben bízó, a tragédiákon fölülemlkedő ábeli kacagásra és a vidámság mögött mindig ott bujkáló szomorúságra, a kétélű, könnyes nevetésre. Ez a múltból táplálkozó és jövőt fürkésző rokonszenves tekintet azé az emberé, aki a csonkaság közepette is bizakodó, mert hiszi, hogy tagjai vagyunk egymásnak, és tudja, hogy milyen nagy esély a részekből összeálló egész.” Az ígéretes, sokra hivatott író, Csender világában nem igen találunk trendire. Eddig két karcsú kötete jelent meg. Tar Sándor után megint van egy vérbeli novellistánk! – állapítja meg Ködöböcz. A Szülőföldem négy flekkje többet mond Csender

mikrovilágáról és a nagyvilágról, mint egy 400 oldalas regény. „Engem azért szült az anyám, ország-világ legyen hazám” – ez az erdélyi népdal jellemzi írásait, természetesen a Szülőföldemet is, ezt a Nissan dzsipes hazatérést, amely tömörségével üdítően hathat az időnként szövegirodalommal szűrűlő irodalmunkban.

Itt véget ér a húsz elemző húsz alkotóról szóló pályatükre. Az irodalomtörténészek, kritikusok alaposan belelapoztak a művekbe, idézetekkel, elemzésekkel keltik fel a figyelmet, ösztönöznek továbbolvasásra, és jó, hogy a tanulmányok mellett, meg a könyv végén az alkotók portréival is találkozhatunk. Bakos Zoltán fotóművész munkáiból a könyvbemutató után kiállítás nyílt az Írószövetség konferenciatermében. Jó hír, hogy a művészfotók később is ott maradnak a házban, folyamatosan bővülve újabb portrékkal, mert még egy jó hír van: ez a kiadvány csak a kezdet. Tervezik a folytatását.

Folyóvizeink novellapályázat Eredmények

A Zerge Közhasznú Egyesület és a Körös Irodalmi Társaság Folyóvizeink címmel 1 millió forint összességű novellapályázatot hirdetett 2009 tavaszán. A pályázat célja volt széles körben irodalmi alkotómunkára ösztönözni mindazokat, akik prózai formában, esztétikailag színvonalasan mutatják be a folyóvizeket, illetve a partjuk környezetét, a folyók menti városokat, településeket, azok lakóit, akik valós alapokra épülő vagy kitalált történetükkel felhívják a figyelmet az ember, a víz és a természet kapcsolatára, fontosságára.

2009 június 12-én a Körös Irodalmi Társaság Könyvhétzáró irodalmi délutánján a Szlovák Tájház udvarán Elek Tibor és Sós Imre mint a kiíró szervezettek képviselői ünnepélyes keretek között kihirdették a Folyóvizeink című novellapályázat eredményét.

A pályázatra (két kategóriában) összesen százhuszonnyolc jelgés írás érkezett, a beküldött műveket háromtagú szakmai zsűri (Tarján Tamás, Zalán Tibor, Závada Pál) bírálta el.

A zsűri döntése értelmében a pályázat eredménye a következő (zárójelben a díjazott mű címe).

I. kategória – Magyarország folyói

- I. Szappanos Gábor (Szindbád, az árvízi hajós)
- II. Tomán Zsóka (Lagyik vót az Ipón)
- III. Jámborné Balogh Tünde: (Utazás őszi folyón)

Különdíjak:

- I. Józsa Márta (Gátszakadás)
- II. Vitkolczy Ildikó (Volt egy malmunk a Színván)
- III. Szávai Attila (Váci délután)

II. kategória – A mi Élővíz-csatornánk

- I. Kiss László (Finom, körkörös mozgás)
- II. Pánics Ferenc (A hajó)
- III. Pappné Majzik Ilona (Megbocsátás)

Különdíjak:

- I. Bíró Attila (Vízi mozaikok)
- II. Bérdi Gabriella (A szépasszony lánya)
- III. Zana Zoltán (Ne okoskodj, öcskös! Megárthat...)

A díjazottaknak és a különdíjasoknak szívből gratulálunk!

Farkas Wellmann Éva, Kovács András Ferenc, Szepesi Attila, Banner Zoltán, Gyukics Gábor, Szálinger Balázs, Lanczkor Gábor, Háy János, Fodor Ákos versei

Cserna-Szabó András, Pánics Ferenc, Neszlár Sándor prózája

Tanulmányok a haikuról (Fodor György), Márton László (Bengi László), Vasadi Péter (Halmai Tamás) regényéről, Imre Mariann művészetéről (Ván Hajnalka)

Beszélgetés Gedeon Józseffel, a Gyulai Várszínház igazgatójával, Elek Tibor tanulmánya a kortárs magyar drámáról, riport a Porondszínház születéséről Békéscsabán

Kritikák Háy János, Domonkos István, Cserna-Szabó András, Kocsis Csaba, Kulin Ferenc kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békés Megyei Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy u. 1.

Telefon: 66/519-558. Fax: 66/519-560. E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni.
Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszbortékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.